

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

AKVILĖ VENIUKEVIČIŪTĖ

PENSIJŲ SISTEMŲ MODELIAI EUROPOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
dr. A.Bitinas

VILNIUS, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. PENSINIO APRŪPINIMO SAMPRATA IR TEORINĖ PROBLEMATIKA	6
1.1. Terminologinės problemos.....	6
1.2. Pensijų sistemų klasifikavimo ypatumai.....	10
1.2.1. Klasikinės pensijų sistemų klasifikacijos.....	11
1.2.2. Moderniosios pensijų sistemų klasifikacijos.....	17
1.3. Pensijų sistemų modelių refomų prielaidos.....	21
2. LIETUVOS IR EUROPOS VALSTYBIŲ PENSIJŲ SISTEMŲ MODELIŲ ANALIZĖ	25
2.1. Pensijų sistemos modelio lyginamieji aspektai.....	25
2.2. Lietuvos pensijų sistemos modelio specifika.....	26
2.3. Danijos pensijų sistemos ypatumai.....	33
2.4. Jungtinės Karalystės pensijų sistemos ypatumai.....	37
2.5. Vokietijos pensijų sistemos ypatumai.....	43
2.6. Ispanijos pensijų sistemos ypatumai.....	47
3. LIETUVOS GYVENTOJŲ INFORMUOTUMO APIE PENSIJŲ SISTEMĄ IR TAUPYMO SENATVEI ĮPROČIUS BEI GALIMYBES TYRIMAS	53
3.1. Tyrimo metodologija.....	53
3.2. Rezultatų pristatymas ir interpretavimas.....	56
IŠVADOS	68
NAUDOTA LITERATŪRA	70
ANOTACIJA	74
SANTRAUKA	75
SUMMARY	76
PRIEDAI	77

IVADAS

Darbo problematika ir aktualumas

„Pensija – tai senatvės pajamos, skirtos kasdieniam senų žmonių vartojimui finansuoti.“¹ Poreikio pensijai aiškinimas paprastai grindžiamas atsiradusia socialine rizika, kuomet asmuo dėl senyvo amžiaus ar negalios tampa nepajėgus dalyvauti darbo rinkoje ir užsitikrinti pragyvenimo šaltinį. Šiandieniniame pasaulyje, kur pensininkai sudaro apie penktadalį visų gyventojų, senatvės pensija beveik kiekvienoje valstybėje tampa viena iš opiausių ekonominės politikos sričių, kurioje susipina ne tik kartų konfliktas, pensijos dydis, bet ir ne visuomet palankus požiūris į senesnio amžiaus žmones.

Lietuva, kaip ir daugelis Europos šalių, susiduria su visuomenės senėjimo tendencija - vidutinis gyventojų amžius auga, o gimstamumas nedidėja. Pats savaime visuomenės senėjimas yra pažangos procesų – medicinos laimėjimų, gyvenimo gerovės kilimo rezultatas², tačiau blogėjant santykiui tarp mokančių įnašus dirbančiųjų bei gaunančių pensijas pensininkų, valstybė tampa nepajėgi užtikrinti orią ir aprūpintą senatvę pensinio amžiaus žmonėms. Statistikos departamento duomenimis šių metų pradžioje Lietuvoje kas ketvirta moteris ir kas šeštas vyras buvo peržengęs 60-ies metų ribą³, prognozuojama, kad 2050 metais kas trečias Lietuvos gyventojas bus sulaukęs pensinio amžiaus. Senstant visuomenei valstybė susiduria su rimtomis socialinėmis ir ekonominėmis problemomis įdarbinant vyresnio amžiaus žmones, užtikrinant pilnavertę senatvę pensinio amžiaus žmonėms.

Šiuo metu Lietuvoje veikia mišri pensijų sistema: didžioji įmokų dalis pervedama į socialinio draudimo fondą ir tik nedidelę sumą leidžiama kaupti privačioje pensijų sistemoje. Kartų solidarumu grįsta pensijų sistema sėkmingai veikia tuomet, kai pensininkų yra mažiau negu dirbančiųjų žmonių. Tačiau senstant visuomenei, mažėjant dirbančių žmonių skaičiui, tokia sistema netenka efektyvumo ir tampa nepriimtina, nes žmogaus pensija yra priklausoma ne nuo jo asmeninių įmokų, o nuo ateities kartų įmokėtų sumų. Savanoriškas kaupimas privačiuose pensijų fonduose taip pat nėra pakankamai populiarus Lietuvoje, žmones dažnai kankina abejonės, kokia yra privačių fondų bankroto rizika? Kiek gali išaugti investuotų pinigų vertė ir apskritai, ar atėjus senatvei pensija išvis bus išmokėta? Visuomenė vis dar nėra pakankamai informuota apie Lietuvoje veikiančią trijų pakopų pensijų sistemą, nežino kas lemia jų senatvės pensijos dydį, nesupranta apie privataus kaupimo galimybes, bijo prisiimti savanorišką

¹ V.Katkus., E.Martinaitytė. III ataskaitos dalis. Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003. P.1.

² Rakauskienė O.G. Valstybės ekonominė politika. Fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas. 2006, P.19.

³ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2420>. [žiūrėta 2008 11 04]

atsakomybę už savo pensiją investuodami į privačius pensijų fondus, tačiau vis mažiau žmonių tiki, kad vien tik „Sodros“ mokama senatvės pensija galėtų užtikrinti saugią ir materialiai aprūpintą senatvę.

Lietuvos patirties ir numatomų reformų tendencijų pensinio aprūpinimo srityje negalima atskirti nuo bendros Europos ar net pasaulio šalių patirties, kuriant tokį pensinio aprūpinimo modelį, kuris gebėtų užtikrinti saugią ir aprūpintą senatvę kiekvienam piliečiui. Kai kuriose šalyse pensijų sistemos jau turi galias tradicijas, tuo tarpu mūsų šalies pensijų sistema dar yra tik vystymo ir tobulinimo etape, todėl kitų šalių pensinio aprūpinimo sistemų kūrimo patirtis yra labai svarbi ir naudinga.

Darbo problema: Pasaulyje dar nesukurtas vieningas, efektyvus pensijų sistemų modelis, kuris garantuotų pakankamą pensinį aprūpinimą visiems gyventojams. Šio darbo mokslinė problema yra išanalizuoti skirtingų Europos šalių pensijų modelius, įvertinant Lietuvos pensijų sistemos reformų prielaidas ir tendencijas. Darbe atliekamu tyrimu taip pat siekiama atskleisti nepakankamo Lietuvos gyventojų informuotumo apie šalies pensijų sistemą problemas.

Darbo objektas: Europos šalių pensijų sistemų modeliai, gyventojų informuotumas apie šalies pensijų sistemą.

Darbo dalykas: Lietuvos gyventojų informuotumas apie šalies pensijų sistemą bei taupymo senatvei ypatumai.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Europos valstybių pensijų sistemų modelius bei jų reformų tendencijas teoriniu aspektu, įvertinant numatomas Lietuvos pensijų sistemos reformas kitų šalių kontekste ir ištiriant Lietuvos gyventojų informuotumą apie šalies pensijų sistemą bei taupymo senatvei ypatumus.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai:**

1. Apibrėžti pensijų sistemų modelio sampratą, išskiriant teorinius pensijų modelius.
2. Išanalizuoti pensijų sistemų modelių reformų prielaidas Europoje.
3. Išanalizuoti pasirinktų Europos šalių pensijų modelius, įvertinant numatomas reformų tendencijas.
4. Ištirti Lietuvos gyventojų informuotumą apie Lietuvos pensijų sistemų modelį.
5. Įvertinti Lietuvos gyventojų taupymo senatvei įpročius bei galimybes.

Darbo naujumas: Pastaruoju metu atsiranda vis daugiau mokslinių studijų apie egzistuojančius pensijų modelius ir jų reformų būtinumą. Lietuvos mokslininkai (A.Guogis, D. Bernotas, A.Bitinas, R.Lazutka) ir užsienio ekspertai (H.Hansen, K.Salminen, M.Vidlund ir kt.) daug dėmesio skiria pensijų sistemų, planuojamų reformų ir privačių pensijų fondų klausimams. Šio darbo naujumas pasireiškia tuo, jog siekiant atskleisti skirtingus pensijų modelius analizuojami penkių Europos šalių pensijų modeliai, iš kurių Danijos ir Jungtinės Karalystės

pensijų sistemos nėra plačiai tyrinėtos ir analizuotos kitų autorių. Darbo mokslinis naujumas atsiskleidžia ir atliekant tyrimą, kuriuo siekiama iširti Lietuvos gyventojų informuotumą apie pensijas bei taupymo senatvei ypatumus.

Moksliniai tyrimo metodai: Atliekant tyrimą buvo taikomi mokslinės literatūros analizės ir apibendrinimo metodai, atliekama atskirų šalių pensijų sistemų modelių ir praktinės patirties reformuojant pensijų sistemas analizė. Atliekant kiekybinį tyrimą, skirtą išsiaiškinti Lietuvos gyventojų informuotumą apie pensijas bei jų taupymo senatvei ypatumus, buvo taikyti šie metodai: anketinė respondentų apklausa, matematinės statistikos metodas, gautų rezultatų grupavimas bei jų lyginamoji ir loginė analizės.

Darbo teorinė ir praktinė reikšmė: Moksliniame darbe pateikta pensijų sistemų modelių klasifikacija, atlikta Europos šalių pensijų sistemų ir planuojamų reformų analizė, galėtų būti naudinga siekiant pagerinti Lietuvos pensijų sistemos efektyvumą ir planuojant tolimesnes pensijų reformas. Atlikto tyrimo rezultatai galėtų būti naudingi vyriausybės įstaigoms, kuriant visuomenės informavimo sistemą, kuri gyventojams teiktų periodišką informaciją apie jų sukauptas pensijos teises.

Darbo struktūra: Darbą sudaro įvadas, tyrimo metodologija, trys dėstomosios – tiriamosios dalys, išvados ir naudota literatūra.

Pirmoje dalyje „PENSINIO APRŪPINIMO SAMPRATA IR TEORINĖ PROBLEMATIKA“ analizuojama pensijų sistemų modelio samprata ir terminologinės problemos, pateikiami teoriniai pensijų sistemų modeliai, nagrinėjami pensijų sistemų klasifikacijos ypatumai. Taip pat pirmoje dalyje atliekama pensijų sistemų modelių reformų prielaidų ir numatomų tendencijų analizė Europos šalyse.

Antroje darbo dalyje „LIETUVOS IR EUROPOS VALSTYBIŲ PENSIJŲ SISTEMŲ MODELIŲ ANALIZĖ“ nustatyti lyginamieji pensijų sistemų modelio elementai ir atlikta pasirinktų Europos šalių ir Lietuvos pensijų sistemų modelių analizė, išskiriant kiekvieno modelio esminius bruožus, pagrindines sąlygas senatvės pensijai gauti, taip pat įvertinamos socialinės, demografinės, ekonominės sąlygos, lemiančios pensijų modelių reformų prielaidas ir jų tendencijas.

Trečioje darbo dalyje „LIETUVOS GYVENTOJŲ INFORMUOTUMO APIE PENSIJŲ SISTEMAŲ IR TAUPYMO SENATVEI ĮPROČIUS BEI GALIMYBES TYRIMAS“ pateiktas pensijų sistemų tyrimo metodologijos aprašymas, pristatomi ir interpretuojami atlikto tyrimo, skirto išsiaiškinti šalies gyventojų turimas žinias apie pensijų sistemą bei taupymo senatvei ypatumus, rezultatai.

Raktažodžiai: pensijų sistemų modelis, gyventojų senėjimas, pensijų reformos, pensijų reformų tendencijos, gyventojų informuotumas.

1. PENSINIO APRŪPINIMO SAMPRATA IR TEORINĖ PROBLEMATIKA

1.1. Terminologinės problemos

Pensijų politikos analizės sritis nėra aiškiai apibrėžta - skiriasi pensijų schemų terminologija, apibrėžimai tai pat yra neaiškūs ir dažnai kintantys. „Pensijų politikoje terminai ir principai nėra vien tik techniniai ir administraciniai įrankiai, bet gali turėti ir svarbią politinę reikšmę: pvz., apibrėžti, padidinti valstybinio sektoriaus vaidmenį pensijų srityje.“⁴ Todėl analizuojant pensijų sistemas labai svarbu tinkamai apibrėžti terminus, kurie galėtų būti naudojami darbe ir leistų tinkamai apibūdinti pensijų sistemų modelius Europoje.

Darbe vartojamos sąvokos „pensijų sistemų modelis“ supratimas neatsiejamas nuo „socialinės apsaugos“ ir „valstybinio socialinio draudimo“ sąvokų analizės. Terminas „socialinė apsauga“ pradėtas vartoti 20 a. pradžioje, siekiant apibrėžti įvairias rizikos rūšis, kurioms esant asmeniui turi būti teikiama pagalba ir parama. Šiuo metu socialinę apsaugą dauguma autorių apibrėžia kaip „valstybės nustatytų ekonominių priemonių visumą, teikiančių gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ar kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti“.⁵ Paprastai socialinė apsauga suvokiama kaip valstybinis socialinis draudimas ir socialinė parama. „Valstybės socialinio draudimo sistema“ yra valstybės nustatytų socialinių ir ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems šalies gyventojams ir jų šeimos nariams reikalingas lėšas ir paslaugas, jei jie negali pasirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų.⁶ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatyta, kad valstybinis socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis apdraustiesiems asmenims (tam tikrais atvejais ir jų šeimos nariams) visiškai ar iš dalies kompensuojamos dėl tam tikrų drausminių įvykių prarastos darbo pajamos ar apmokamos papildomos išlaidos.⁷ Vienas iš pagrindinių valstybės socialinio draudimo ir gerovės elementų yra pensijų sistema, per kurią realizuojamas pensinis draudimas.

Literatūroje autoriai pateikia beveik identiškus pensijos sąvokos apibrėžimus. Pasak J.Leonavičiaus, pensija (angl. *pension*) tai „apmokėjimas, išmoka, reguliariai mokamos pragyvenimo lėšos pasenusiems arba atidirbusiems įstatymo nustatytą laiką žmonėms, invalidams, šeimos nariams, netekusiems maitintojo.“⁸ Svarbu pažymėti, kad šiame darbe

⁴ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.59.

⁵ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romero Universitetas, 2006. P. 14.

⁶ Levišauskaitė K., Rūškys G. valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla. 2003. P.103.

⁷ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 2004. Nr. 171-6295.

⁸ J.Leonavičius. Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia, 1993.

„pasenusiais - senais asmenimis“ bus vadinami, ne biologinės senatvės sulaukę asmenys (75-90m.), bet asmenys, kurie dėl savo amžiaus yra nepajėgūs dalyvauti darbo rinkoje arba asmenys, kurie nutraukia savo profesinę veiklą, kai sulaukia tam tikro amžiaus (pvz. išstarnauto laiko senatvės pensija). A.Guogis pensiją apibrėžia kaip „periodines išmokas senatvėje (paprastai mokamas iki gyvos galvos), taip pat invalidumo, maitintojo netekimo bei ypatingų asmens nuopelnų atvejais“.⁹ Šis apibrėžimas parodo, kad pensijų mokėjimas paprastai yra susietas su socialine rizika, dėl kurios asmuo stokoja lėšų normaliam gyvenimui. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad užsienio literatūroje dažnai pateikiamos ne vienodos senatvės pensijų rūšių sąvokos: „tik senatvės – *old age*, išstarnauto laiko (atsižvelgiant į darbo stažą) – *retirement*, ar už papildomą darbo stažą – *seniority*“.¹⁰ Šiame darbe bus naudojama senatvės pensijos (t.y. *old-age*) sąvoka, nes jai literatūroje paprastai suteikiama bendresnė reikšmė.

Kiekviena šalis turi savitą, tik jai būdingą pensijų sistemą, tačiau ji paprastai grindžiama visoms šalims būdingais bendrais principais. Taip yra todėl, kad bet kurios šalies vykdoma pensijų politika siekiama panašių tikslų, iš kurių svarbiausias yra aprūpinti šalies piliečius pragyvenimo šaltiniu sulaukus senatvės. Ilgą laiką terminas „pensijų sistema“ buvo suprantamas tik kaip šalyje egzistuojanti valstybinio socialinio draudimo schema, tačiau pradėjus reformuoti pensijų sistemas šis terminas buvo praplėstas įtraukus privataus kaupimo elementą. Pensijų sistemą paprastai sudaro visos pensijos (periodinės išmokos mokamos iki gavėjo mirties), jų teikimo institucijos ir sąlygos. Pensinio draudimo visuomenė be valstybės pagalbos užsitikinti negali – būtinas jų bendradarbiavimas, kurį sąlygoja keletas aplinkybių: ne visi žmonės net ir dirbdami gali sukaupti pakankamai pinigų senatvei, esant didelei infliacijai santaupos gali labai sumažėti, o kai kurie žmonės visiškai negali užsidirbti pinigų ir tuo pačiu užsitikrinti pakankamai lėšų senatvei dėl invalidumo ar kitų veiksnių, todėl valstybė turi jais rūpintis.¹¹ Paprastai laikomasi nuostatos, kad nors valstybė ir turi užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą savo piliečiams, tačiau pensijų sistema turi būti sukurta taip, kad kiekvieno asmens našta valstybei būtų kuo mažesnė, o piliečiai būtų patys suinteresuoti rūpintis savo gerove – tai yra pagrindinė pensijų sistemos funkcija.

„Pensinio senatvės aprūpinimo sistemą“ būtų galima apibrėžti kaip aprūpinimo sistemą, teikiančią piniginę paramą senatvėje. Senatvę šiuo atveju reikėtų suvokti, kaip tam tikrą amžiaus ribą, nuo kurios valstybė pripažįsta savo piliečiams teisę į poilsį.¹² Pensijų sistema priklauso nuo pensijos sistemos organizavimo būdo – tai gali būti sistema paremta fiksuotomis išmokomis, arba sistema paremta fiksuotomis įmokomis:

⁹ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.70.

¹⁰ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P.59.

¹¹ Levišauskaitė K., Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla. 2003. P.106.

¹² Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2005. P.39.

✓ Fiksuotų/Apibrėžtų išmokų (angl. *Defined benefit* – DB) sistemoje pensija garantuoja dirbančiajam senatvės išmokas, lygias fiksuotai jo galutinio atlyginimo daliai, neatsižvelgiant į tai, kaip pasikeis palūkanų normos pinigų ir kapitalo rinkose.¹³ Šioje pensijų sistemoje dalyvaujantys individai senatvėje gauna fiksuotas išmokas, kurių dydis yra priklausomas nuo profesinės karjeros trukmės, sumokėtų įmokų dydžio, buvusio atlyginimo ir kitų faktorių.

✓ Fiksuotų/Apibrėžtų įmokų (angl. *Defined contribution*) sistemoje pensijos apskaičiuojamos atsižvelgiant į sumokėtas įmokas bei pensijų schemų investicinį pelną. Ši pensijų programa negarantuoja darbuotojui fiksuotų išmokų – darbuotojas yra asmeniškai atsakingas už savo pinigų investavimą ir sukauptus pinigus, o sulaukęs senatvės jis nusiperka anuitetą. Pensijų anuitetu vadinama pensijų programos dalyviui iki gyvos galvos mokama periodinė pensinė išmoka, kuomet visą riziką susijusią su jos mokėjimu, prisiima išmokų mokėtojai – gyvybės draudimą vykdančios draudimo bendrovės.¹⁴

Pasirinktas santykis tarp šių dviejų pagrindinių pensijų sistemų organizavimo būdų ir charakterizuoja vienos ar kitos šalies pensijų sistemą. Lietuvos Respublikos norminiuose aktuose numatyta, kad šalies pensijų sistemą sudaro šios dalys:

- ✓ Valstybinis socialinis pensijų draudimas;
- ✓ Kaupimas senatvės pensijai iš socialinio draudimo įmokų pensijų fonduose (pagal Pensijų sistemos reformos įstatymą ir Pensijų kaupimo įstatymą);
- ✓ Profesinių pensijų kaupimas (pagal Profesinių pensijų kaupimo įstatymą);
- ✓ Papildomas pensijų kaupimas gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose (pagal Draudimo įstatymą ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymą)¹⁵

Skirtingi pensijų sistemos tikslai (užtikrinti bent minimalią apsaugą nuo skurdo sulaukus pensinio amžiaus ir išlyginti dirbančiųjų pajamas senatvėje), kurių paprastai siekiama keliomis pensijų pakopomis (dažniausiai tai yra valstybinis pensijų draudimas, profesinių pensijų kaupimas bei privatus kaupimas) padeda užtikrinti geriausią socialinę apsaugą senatvėje. Šiuo atveju, bazinė pensija neleidžia seniems žmonėms skursti, profesinis kaupimas sudaro sąlygas padidinti pagrindinės pensijos dydį, o papildoma pensijos dalis sušvelnina pajamų kritimą baigus darbinę karjerą.

Kitas svarbus terminas, kuris glaudžiai siejasi su pensijų sistemos apibrėžimu yra „pensijų sistemos pakopa“. Literatūroje autoriai dažniausiai išskiria tris pensijų pakopas, kurias

¹³ Katkus V., Martinaitytė E. Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003. P.7.

¹⁴ Ten pat. P.7.

¹⁵ Pensijų sistema Lietuvoje. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?396622014>. [žiūrėta 2008 05 25]

įvairiai derinamos sudaro skirtingas šalių pensinio aprūpinimo sistemas. Didžiausia reikšmė paprastai skiriama pirmajai pensijų sistemos pakopai - tai yra valstybinei pensijai, taip pat išskiriama antroji pakopa – profesinės pensijos ir trečioji pakopa – savanoriškas kaupimas. Šiame darbe terminas „pensijų pakopa“ bus vartojamas siekiant išskirti konkrečioje šalyje egzistuojančios pensijų sistemos sudedamąsias dalis.

Analizuojant pensijų sistemų modelius vienas iš svarbiausių ir sudėtingiausių aspektų yra „modelio“ sąvokos analizė ir supratimas. Viešojo administravimo teoretikai savo darbą dažnai įvardina kaip įvairių organizacijų ar administravimo modelių kūrimą.¹⁶ Šiuo atveju „modelio“ sąvoką jie vartoja ne idealios organizacijos ar administravimo modelio apibrėžimui, bet realiame gyvenime egzistuojančio modelio reprezentavimui. Modeliavimo pradžia davė M.Vėberio sukurtas „idealusis tipas“, kurį pritaikydamas socialinei praktikai jis sukūrė ir pagrindė svarbiausią viešojo administravimo kategoriją – biurokratiją ir jos idealųjį tipą.¹⁷ Ilgainiui tai davė pagrindą sukurti tokį svarbų mokslinį instrumentą kaip modeliavimas.

A. Guogis modelį apibrėžia kaip „bendriausio pobūdžio eskizą, kuriame pažymėti svarbiausi socialinio reiškimo bruožai“.¹⁸ Modelis abstrakčiu būdu parodo ryšius tarp sistemos elementų ir nors ne visada tiksliai atspindi realią tikrovę, tačiau jis gali būti puikiu socialinės tikrovės supaprastinimo ir bandymo suvokti įrankiu. Gera parengtas modelis yra verifikuojamas naudojant įvairius kintamuosius ir numatant jų poveikį galutiniam rezultatui.¹⁹ Mokslinėje literatūroje modeliai dažniausiai vaizduojami kaip tikrovės, kurią jie aprašo supaprastinti variantai, kurie gali būti sėkmingi pritaikomi atliekant lyginamąją analizę.

Šiame darbe bus analizuojami pasirinktų Europos valstybių pensijų sistemų modeliai, pagrindinį dėmesį skiriant pirmosios pakopos senatvės pensijoms, nenagrinėjant kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšių (netekto darbingumo, našlių ir našlaičių, karių, valstybės tarnautojų ir kt.). Atsižvelgiant į tai, jog išankstinių senatvės pensijų panaikinimo klausimas vis dažniau tampa įvairių šalių politikų diskusijų objektu, šiame darbe bus trumpai aptartos pasirinktų šalių išankstinių pensijų gavimo sąlygos. Antrosios ir trečiosios pakopos pensijų sistemos bus nagrinėjamos tik tiek, kiek tai yra svarbu vaizduojant bendrą pasirinktos šalies pensijų sistemos vaizdą.

¹⁶ Denhardt R.B. Viešųjų organizacijų teorijos. Vilnius: Algarvė, 2001. P.24.

¹⁷ Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius:LTU, 2003. P. 6.

¹⁸ A.Guogis. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio// Politologija. 2002, Nr.4 (28). P.3.

¹⁹ Ten pat.

1.2. Pensijų sistemų klasifikavimo ypatumai

Pasaulyje vieninga, efektyvi pensijų sistema kol kas nesukurta, todėl skirtingose šalyse egzistuoja įvairūs pensijų sistemų modeliai, kurie dažnai derinami tarpusavyje ir grynu pavidalu faktiškai neegzistuoja. Daugelio šalių vyriausybės vis dar aktyviai ieško būdų, kaip sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų tenkinti vis didėjančius valstybinio pensijų fondo išmokų poreikius ir kartu atliktų fiskalinius uždavinius.²⁰ Pensinio aprūpinimo sistemos formavosi ilgą laiką, jas įtakojo skirtingos šalių politinės, ekonominės, kultūrinės sąlygos, todėl išskirti vieno bendro pensijų sistemų modelio negalime, tačiau pensijų sistemų įvairovės supratimas bei analizė leidžia įvertinti skirtingų šalių pensijų sistemas, atliktų reformų pasekmes, gautus rezultatus pritaikant Lietuvos pensijų sistemos tobulinimui ir reformavimui.

Bendriausia prasme skirtingi autoriai išsivysčiusių šalių pensijų sistemas analizuoja pagal Pasaulio banko pateiktą klasifikaciją, kurioje pensijų sistema vaizduojama kaip trijų pakopų modelis²¹:

✓ Pirmoji pakopa – valstybinės (socialinės apsaugos) pensijos. Šią pakopą paprastai sudaro pagrindinė ir papildoma pensijos, mokamos atsižvelgiant į būtinumą ir finansuojamos iš gautų gyventojų mokesčių. Ši pakopa ypatinga tuo, kad remiasi kartų solidarumo principu – įmokos, surenkamos iš dabartinių dirbančių žmonių, išmokamos dabartinių pagyvenusių žmonių pensijoms. Dalyvavimas šioje pakopoje užtikrina apie 30-40% buvusio atlyginimo pajamų.

✓ Antroji pakopa – profesinės pensijos. Profesiniai pensijų fondai sudaro galimybes kaupti senatvės pensijas papildomai. Juos dažniausiai valdo įvairios darbdavių ir darbuotojų organizacijos, o fondų veikla yra prižiūrima valstybinių institucijų. Šios pensijos dydis priklauso nuo mokėtų įmokų dydžio, kaupimo laikotarpio ir pensijų fondo dalyvių lėšų investavimo pelningumo. Dalyvavimas šioje pakopoje leidžia padidinti pensiją dar 20%.

✓ Trečioji pakopa – savanoriškas privatus draudimas, užtikrinantis galimybę pervesti dalį apmokestinamų pajamų individualioms pensijų kaupimo programoms ir taip pridėti papildomą sumą prie jau turimų pirmų dviejų pakopų pensijų. Anot analitikų dalyvavimas pensijų fonduose sudaro sąlygas pensijas padidinti iki 70% buvusių pajamų dydžio.²²

Pasaulyje egzistuojantis šių trijų pensijų pakopų derinys užtikrina didesnę pensijų sistemos stabilumą, sumažina rizikas, kuri gali atsirasti bet kurioje pakopoje galimybes. Tačiau pensijų sistemų klasifikavimas pagal tris pensijų pakopas atspindi tik institucinę pensinio

²⁰ V.Nikitinas. Europos Sąjungos teisės įtaka teisiniam pensijų reguliavimui //Jurisprudencija. 2003, Nr.39(31).P.80.

²¹ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.58.

²² Kodėl verta kaupti II-osios pakopos pensijų fonduose. <http://www.aviva.lt/lt/fondai/ii-pakopa.php>. [žiūrėta 2008 07 13].

aprūpinimo pusę. Išsamiau pensijų schemas gali būti apibūdinamos, naudojant kitus požymius, kurie pensinį aprūpinimą parodo, esant sudėtingesniu, bet kartu padeda jį giliau suprasti.²³

Literatūroje skirtingi autoriai pensijų sistemas klasifikuoja pagal gerovės valstybės modelius (G.Esping-Andersen), pagal teisės į išmokas, administravimo ir finansavimo kriterijus (K.Salminen), pagal teisę į pensiją įgijimą ir finansavimo būdą (T.Christphoul), pagal pensijų pakankamumo dydžio užtikrinimo privačių pensijų išmokomis kriterijų, pagal skirtingas valstybėse vykdomos socialinės apsaugos rūšis ir kt. Siekiant apžvelgti įvairių autorių pateikiamus pensijų sistemų modelius toliau šiame darbe apžvelgiamos klasikinės ir moderniosios (šiuolaikinės) pensijų sistemų klasifikacijos.

1.2.1. Klasikinės pensijų sistemų klasifikacijos

Efektyvi pensijų sistemų modelių analizė negalima be socialinės apsaugos sampratos ir pagrindinių jos modelių supratimo. Kiekviena šalis turi skirtingą istorinę patirtį, skiriasi ir jų socialinis, technologinis, ekonominis išsivystymas, todėl rūpindamasi savo piliečiais kiekviena valstybė kūrė ir vystė tik jai būdingą socialinės politikos modelį. Pirmasis socialinės gerovės politikos modelių klasifikaciją pateikė mokslininkas **R.Titmusas** išskirdamas 3 modelius: *likutinį* (valstybė kišasi tik tuomet, kai šeima yra nepajėgi savarankiškai spręsti savo problemas), *pramonės pasiekimų* (socialinių poreikių tenkinimas grindžiamas nuopelnų ir darbo pagrindu), *institucinį persikirstomąjį* (kai paslaugos teikiamos priklausomai nuo poreikių) modelius.²⁴

Šį teorinį socialinės gerovės politikos skirstymą į modelius vėliau pritaikė **G.Esping-Andersen** išskirdamas pagrindinius socialinės apsaugos modelius pagal du kriterijus:

✓ „Dekomodifikacijos lygį – lygį, kuriuo asmenys gali išlaikyti socialiai priimtinius gyvenimo standartus nepriklausomai nuo jų dalyvavimo darbo rinkoje.

✓ Gerovės sistemos poveikį socialinei stratifikacijai (socialinei nelygybei)“.

Pagal tai, kaip skirtingos šalys vykdo savo įsipareigojimus kurdamos socialinę gerovę savo piliečiams šis mokslininkas išskyrė 3 socialinės apsaugos modelius:

1. *Liberalusis* modelis (anglosaksiškasis) pasižymi rinkos savireguliacija, silpnu valstybės vaidmeniu bei nedidelėmis išmokomis, tiesiogiai priklausančiomis nuo asmens turimų resursų. Valstybė čia dalyvauja tik tiek, kiek yra būtina skatinant rinkos veikimą, kad socialines išmokas gaunantys asmenys kuo greičiau turėtų darbą. Socialinės pašalpos yra pakankamai mažos, todėl asmenys yra suinteresuoti dalyvauti privataus socialinio draudimo schemose ar

²³ R.Lazutka. I ataskaitos dalis: pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003. P.3.

²⁴ Paramos šeimai politikos tipai. P.23 http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/ch2.pdf. [žiūrėta 2008 07 16].

įmonės socialiniame draudime. Šiame socialinės apsaugos modelyje pastebima žema dekomodifikacija ir ryškus visuomenės susiskaidymas į socialinius sluoksnius: mažas pajamas gaunantys asmenys yra tiesiogiai priklausantys nuo mažų socialinės apsaugos išmokų, tuo tarpu egzistuoja privilegijuotos socialinės grupės, kurios gali pačios užsitikrinti socialinę apsaugą nepriklausomai nuo rinkos.²⁵ Liberaliajam modeliui priskiriamos anglosaksų šalys taip pat JAV, Kanada, Australija.

2. *Konservatyvusis* modelis (dar kitaip vadinamas Bismarko arba Kontinentinės Europos modeliu) pirmenybę teikia tradicinės šeimos išsaugojimui. Modelis skatina šeimos narius aktyviai dalyvauti darbo rinkoje ir taip užsitikrinti didesnes pajamas ir pensiją, kadangi pensijos dydis yra priklausomas nuo buvusio atlyginimo dydžio. Šiame modelyje vyrauja socialinio draudimo schemų įvairovė, nes skirtingų klasių ir statuso šeimos turi teisę į skirtingas išmokas ir pensijas.²⁶ Socialinis draudimas yra privalomas visiems, taip pat ir didžiausias pajamas gaunantiems asmenims, socialinių išmokų dydis tiesiogiai siejamas su gaunamomis pajamomis. Modeliui būdingas vidutinis dekomodifikacijos lygmuo, o jo veikimas organizuojamas profesinių kategorijų pagrindu, todėl jam daugiau būdingas nelygybės mažinimas, negu pajamų užtikrinimo mechanizmai. Konservatyviajam gerovės modeliui G. Esping-Andersen priskiria Austriją, Belgiją, Vokietiją, Prancūziją, Olandiją.

3. *Socialdemokratinis* modelis didžiausią atsakomybę užtikrinant savo piliečių materialinę gerovę teikia valstybei. Pagrindinis valstybės tikslas - užtikrinti lygybę ir socialinę integraciją, skatinti visišką užimtumą, siekiant, kad visuomenėje vyrautų vidutinė klasė. Socialdemokratinio modelio valstybė pasižymi aktyviomis darbo rinkos priemonėmis, siekiant, kad pašalpų vartotojai kuo greičiau taptų pilnateisiais darbo rinkos dalyviais. Priešingai negu konservatyviajame modelyje, kur pabrėžiama šeimos svarba, socialdemokratiniam modelyje akcentuojama individo autonomija ir ekonominis savarankiškumas.²⁷ Socialinių išmokų administravimas yra decentralizuotas, pensijų schemas finansuojamos iš mokesčių. Socialdemokratiniam modeliui G.Esping-Andersen priskiria Skandinavijos šalis (Švediją, Daniją, Suomiją, Norvegiją), teigdamas, kad jos geriausiai užtikrina socialines piliečių teises ir jų nepriklausomybę nuo rinkos.

G.Esping-Andersen'o gerovės valstybių socialinės politikos klasifikaciją mokslininkai vėliau papildė dar vienu modeliu, vadinamu *Pietų Europos* arba *Viduržemio* modeliu. Šiame modelyje atsakomybė rūpintis savimi paliekama pačiam individui. Iškilus problemoms

²⁵ Gender and Generations Dimensions in Welfare-State Policies. MPIDR Working Paper Wp 2003-022, July, 2003. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-022.pdf>. [žiūrėta 2008 05 02]

²⁶ Paramos šeimai politikos tipai. P24 http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/ch2.pdf. [žiūrėta 2008 07 17].

²⁷ R.Janšaitytė. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse//Filosofija.Sociologija.2004, Nr.4. P.57-63.

pirmiausia į pagalbą ateina artimiausios institucijos – šeima, kaimynai ar vietinė bendruomenė.²⁸ Pasak Arvydo Guogio (2006) šis modelis pasižymi klientalizmu – „tarp stipresniųjų (patrono) ir silpnesniųjų (klientų) susiklosto tarpusavio priklausomybė: stipresni rūpinasi silpnesniais, o šie už tai atsilygina.“²⁹ Šiam modeliui priskiriamos Pietų Europos ir lotynų Amerikos šalys.

Klasikinėms pensijų sistemų klasifikacijoms galima priskirti ir suomių mokslininko **K.Salminen** išskirtus pensijų sistemų modelius. Šis autorius išskyrė penkis, pagal teisės į pensiją, finansavimo ir administravimo kriterijus sudarytus pensijų modelius. Kiekvienas iš šių kriterijų turi dar bent po du matavimus: aprūpinimas išmokomis apima teisę į pensiją ir pensijų dydžio nustatymą, administravimo kriterijus – centralizacijos lygį ir nuosavybę, finansavimas analizuojamas finansavimo metodų ir finansinių pensinių įsipareigojimų požiūriais.

Aprūpinimo pensijomis kriterijus apima dvi dimensijas: teisės gauti pensiją pagrindą ir pensinių įmokų formą. Teisę į pensiją suteikia pilietybė, socialinės sąlygos, užimtumas, profesija ar individualus draudimo kontraktas. Kiekvienas iš jų sąlygoja skirtingą aprūpinimą pensijomis: „*pilietybe* besiremiančios pensijos apima visus gyventojus, *socialinės sąlygos* jungia skurstančius žmones, *užimtumu* paremtos pensijos apima visus dirbančius asmenis, *profesijavienos* ar kitos profesijos asmenis, *individualiu kontraktu* – tik tokio kontrakto turėtojus.³⁰ Priklausomai nuo to, kokius tikslus kelia šalies pensinio aprūpinimo sistema, pasirenkama ir kita svarbi aprūpinimo pensijomis dimensija – išmokos forma. Arvydas Guogis (2000)³¹ išskiria tris pensinio aprūpinimo išmokų formas:

- ✓ Pajamos testuojančios pensijos
- ✓ Pastovios normos pensijos
- ✓ Nuo uždarbio ar įmokų priklausančios pensijos.

Pagal pajamas testuojančias pensijų sistemas išmokos mokamos tiems asmenims, kurių pajamos yra mažesnės nei nustatyta riba. Šis modelis padeda mažiausiomis sąnaudomis mažinti skurdą, tačiau yra kritikuojamas, nes pajamų tikrinimas didina administravimo išlaidas, žemina žmogaus orumą bei neskatina žmonių iniciatyvos gerinant savo gyvenimo sąlygas.³²

Pastovios normos pensijų sistemos teikia išmokas remiantis pilietybe arba pragyventų metų šalyje skaičiumi. Tokia pensijų sistema neatsižvelgia į priešpensinius darbo užmokesčio

²⁸ R.Janšaitytė. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse//Filosofija.Sociologija.2004, Nr.4. P.25.

²⁹ A. Guogis. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. P.1. http://www.lsd.lt/documents/A.Guogis_Geroves%20valstybe_red.doc. [žiūrėta 2008 03 28].

³⁰ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.60.

³¹ Ten pat. P.61.

³² R.Lazutka. I ataskaitos dalis: pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003. P.4.

skirtumus, darbo stažo pertraukas, skirtingą gyvenimo trukmę ar skirtingą išėjimo į pensiją amžių – visiems piliečiams mokamos vienodo dydžio išmokos.³³

Nuo uždarbio ar įmokų priklausančios pensijos mokamos darbingu laikotarpiu įmokas mokėjusiems asmenims. Šis pensijų modelis padeda sumažinti pragyvenimo lygio kritimą sulaukus pensinio amžiaus, bei mokesčių vengimo atvejus, tačiau yra neefektyvus mažinant skurdą ir nepalankus trumpai dirbusiems asmenims.

K.Salminen, derindamas teisės į pensiją ir išmokų dydžio kriterijus išskyrė penkias pensinio aprūpinimo schemas, atspindinčias atitinkamos pensijų schemas funkcijas ir individų grupes, kurių apsaugai senatvėje skiriamos pensijos (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. K.Salminen pensijų schemų tipai

	Paramos modelis	Pilietybės modelis	Dirbančiųjų draudimo modelis	Grupinio draudimo modelis	Individualaus draudimo modelis
Teisę į pensiją suteikia	Socialinės sąlygos	Pilietybė	Užimtumas	Profesija	Kontraktas
Apima	Skurstančiuosius	Visus gyventojus	Visus dirbančiuosius	Grupę asmenų	Individualius asmenis
Išmokos dydis	Taikomas pajamų testas	Vienodo dydžio	Susijęs su buvusiomis pajamomis	Susijęs su buvusiomis pajamomis ir įmokomis	Susijęs su įmokomis
Funkcijos	Teikia pagrindines minimalias pajamas	Teikia pagrindines minimalias pajamas	Palaiko pragyvenimo lygį	Palaiko pragyvenimo lygį	Palaiko pragyvenimo lygį

Šaltinis: ¹ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.65.

Paramos modelyje (angl. assistance model) – teisė į pensijas priklauso nuo socialinių sąlygų. Dažniausiai parama teikiama neturtingajai visuomenės daliai ir užtikrina bazines minimalias pajamas. Modelis numato pajamas testuojančias pensijas, o išmokos dydis yra atvirkščiai proporcingas gavėjo pajamoms.³⁴ Šis modelis dažniausiai egzistuoja susietas su kitais pensijų modeliais: pilietybės, dirbančiųjų draudimo ar individualaus draudimo modeliu.

³³ D.Skučienė. Moterų ir vyrų senatvės pensijos Lietuvoje//STEPP:socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. 2006, 3. VU specialiosios psichologijos laboratorija. P. 90.

³⁴ Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2000.

Pilietybės modelyje (angl. citizenship) - teisė į pensiją paremta pilietybe. Kiekvienas šalies pilietis, neatsižvelgiant į jokiais papildomas sąlygas, turi teisę gauti pastovaus dydžio pensiją, užtikrinančią minimalias pajamas.

Dirbančiųjų draudimo modelyje (angl. work performance) teisė į pensiją suteikia darbas – gaunamos pensijos dydis tiesiogiai priklauso nuo darbo pajamų ir sumokėtų socialinio draudimo įmokų.³⁵ Pensijų tikslas – palaikyti pragyvenimo lygį.

Grupinio draudimo modelyje (angl. group insurance) teisė į pensiją turi tam tikros specifinės profesinės grupės. Pensijų dydis tiesiogiai priklausomas nuo gautų pajamų ir sumokėtų įmokų. Paprastai šios rūšies pensijos nurodomos darbo sutartyje kaip viena iš užmokesčio dalių ir yra apibrėžiamos darbdavių arba kolektyvinėmis derybomis.³⁶

Individualaus draudimo modelyje (angl. individual insurance) teisė gauti pensiją remiasi privačia draudimo sutartimi, sudaroma tarp individualaus dirbančiojo ir draudimo bendrovės. Taikant šį modelį asmuo turi tokią naudą, kokias įmokas pajėgė sumokėti.

K.Salminen klasifikuodamas pensijų modelius pagal administravimo kriterijų, remiasi dviem pagrindiniais matais: centralizacijos lygiu ir nuosavybe. Pensijų schemas gali būti administruojamos centralizuotai ir decentralizuotai. „Centralizuotoje organizacijoje visą pensijų schemą valdo viena institucija, pati priimdama visus sprendimus.“³⁷ Toks administravimo būdas nėra lankstus, tačiau esant dideliems veiklos mastams ir standartizuotoms operacijoms, žymiai sumažėja veiklos kaštai. Tuo tarpu decentralizuotoje struktūroje sprendimus priima keli autonomiją turintys padaliniai. Pensijų administravimas analizuojamas ir nuosavybės aspektu – pensijas gali teikti valstybinės ar privačios institucijos. Sprendimus dėl valstybinių pensijų priima politikai, o privačių pensijų sistemų reguliavimas pagrįstas rinkos sprendimais. Riba tarp šių sistemų nėra ryški, nes valstybinės institucijos daugiau ar mažiau dalyvauja visų tipų pensijų schemų valdyme. Labiausiai paplitęs pensijų schemų administravimo organas yra trišalė taryba sudaryta iš apdraustųjų, darbdavių bei vyriausybės atstovų.

Sekantis K.Salminen pensijų modelių klasifikavimo kriterijus yra pensijų finansavimas, analizuojamas finansavimo metodų ir finansinių pensinių įsipareigojimų požiūriais. Literatūroje išskiriami du pagrindiniai pensijų finansavimo metodai: einamųjų mokėjimų (dar vadinamas *pay-as-you-go* arba PAYG) ir kaupimas.³⁸

✓ *Einamųjų mokėjimų* modelyje (PAYG) iš socialinio draudimo einamųjų pajamų finansuojamos einamosios išlaidos – pensijos. Ši finansavimo sistema grindžiama prielaida, kad dirbanti karta finansuoja atitinkamos pensininkų kartos pensijas. „Kiekviena vėlesnioji karta iš

³⁵ Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2000.

³⁶ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.67.

³⁷ Ten pat. P 61.

³⁸ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.62.

savo sumokėtų įmokų finansuoja ankstesnės kartos pensijos išmokas – tai vadinama kartų sutartimi.³⁹ Išmokos čia yra mokamos iš karto, nereikia laukti kol susikaups tam tikra nuo sumokėtų įmokų priklausoma suma, todėl ši sistema didžiausią naudą atneša asmenims, kurie į pensiją išeina netrukus po einamųjų išmokų sistemos įvedimo ir nepaisant jų sumokėtų įmokų iš karto gauna pensiją. Taigi „einamųjų mokėjimų sistema reiškia socialinę sutartį tarp kartų, o jos tarpininkas yra valstybė.“⁴⁰ Einamųjų išmokų schema pasižymi dideliu jautrumu demografiniams pokyčiams, palyginti pigiu administravimu bei minimalių pajamų garantija. Ekonominė aplinka išmokų dydžiui nėra labai svarbi, nes pensijos finansuojamos realiomis darbingos visuomenės dalies įmokomis.

✓ *Kaupiamųjų pensijų schemoje* sukauptos socialinio draudimo įmokos kaupiamos fonde ir jos turi būti pakankamo dydžio, kad galėtų tenkinti prisiimtus įsipareigojimus bet kuriuo metu. Šioje schemoje egzistuoja glaudus ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų, todėl kiekvienas dalyvis gauna tiek, kiek įmoka (įmokos + investicinis pelnas).⁴¹ Priešingai negu einamųjų išmokų schemoje, šioje schemoje rezervai yra kaupiami pereinamuoju laikotarpiu, o jų tikslas – mokėti išmokas tiems asmenims, kurie yra netoli pensinio amžiaus ribos, o jų įmokos yra nepakankamos sukaupti visai sumai, reikalingai finansuoti pensijų išmokas. Kaupiamųjų pensijų schemai būdinga palyginti maža apsauga nuo infliacijos, mažesnis negu einamųjų išmokų schemoje jautrumas demografiniams pokyčiams ir didelės administravimo išlaidos. Ekonominė aplinka išmokų dydžiui labai svarbi - augant ekonomikai didėja ir pensijų išmokos.

Pensijų finansavimas analizuojamas ir pagal finansinių pensinių įsipareigojimų našta visuomenėje. Pasak Arvydo Guogio, dažniausiai nacionalinių pensijų finansavimas remiasi trimis pajamų šaltiniais: „procentas nuo dirbančiųjų gaunamo darbo užmokesčio (atlyginimo), procentas nuo darbdavių darbo užmokesčio fondo, valdžios įmokos“.⁴²

Apibendrinus mokslininko K.Salminen klasifikaciją galima teigti, kad nagrinėtus pensijų modelius reikia vertinti kaip idealius, nes realybėje gryna forma jie neegzistuoja. Paprastai pensijų schemų modeliai yra persipynę tarpusavyje, priklausomai nuo konkrečios šalies politinės, ekonominės ir visuomeninės situacijos. Nors mokslininkai mano, kad kuris nors iš modelių galėtų įgyti dominuojančią reikšmę pasaulyje, tačiau kiekviena šalis yra unikali savo išsivystymu ir istorine patirtimi, todėl tikėtina, kad ir toliau išliks skirtingi valstybių socialinės politikos modeliai, su jiems būdingais savitais bruožais.

³⁹ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 96.

⁴⁰ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.62.

⁴¹ R.Lazutka. I ataskaitos dalis: pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003. P.9.

⁴² Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.65.

1.2.2. Moderniosios pensijų sistemų klasifikacijos

Moderniosios klasifikacijos nėra radikalios priešingos klasikinėms pensijų sistemų klasifikacijoms, tačiau jos geriau atspindi šiuo metu egzistuojančias pensinio aprūpinimo sistemas ir yra sudarytos atsižvelgiant į palyginti neseniai Europos valstybėse įgyvendintas pensijų reformas. Pavyzdžiui amerikiečių mokslininkas **H.Hansen** Europos valstybių pensijų sistemas klasifikuoja pagal tai, kokios sąlygos lemia teisę gauti pensiją:

- ✓ Vienai grupei priskiriamos šalys, kuriose teisė gauti pensiją priklauso nuo gyvenamosios vietos – tam tikrą metų skaičių šalyje pragyvenusiems asmenims garantuojama minimali valstybinė pensija (Danija, Suomija, Olandija).
- ✓ Kitai grupei priskiriamos šalys, kuriose teisė į pensiją nulemia turėtas darbo stažas, buvusio atlyginimo dydis ir įmokėtų socialinio draudimo įmokų suma (Prancūzija, Vokietija, Portugalija ir kt.).⁴³

Analizuojant Europos valstybėse egzistuojančias socialinės apsaugos sistemas svarbus ir lietuvių mokslininkų indėlis. Lietuvių mokslininkas **Romas Lazutka** pateikia pensijų sistemų klasifikaciją pagal nuosavybę, pensijų dydį ir dalyvavimo privalomumą (žr.2 lentelę).

2 lentelė. Pensijų sistemų klasifikacija pagal nuosavybę, pensijų dydį ir dalyvavimo privalomumą

		Privačios pensijų schemas	
		Privalomosios	Savanoriškos
Višosios pensijų schemas	Vienodo dydžio pensijos	Danija Suomija Nyderlandai (Jungtinė Karalystė)	Australija
	Su pajamomis susietos pensijos (elementas)	Norvegija Švedija Lietuva	Belgija Kanada Vokietija Italija JAV

Šaltinis: R.Lazutka. I ataskaitos dalis: pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. P.7.

⁴³ Hansen H. Public pension schemes in seven european countries: a micro-simulation approach. New York:Nova. 2006.P.9.

Pensijų dydžio nustatymo kriterijai ir nuosavybė įvairiose šalyse derinami skirtingai. Šalyse, kuriose visiems piliečiams senatvėje užtikrinama vienodo dydžio valstybinė pensija, dalyvavimas papildomose profesinėse pensijų sistemose yra privalomas. Tuo tarpu šalyse, kuriose gaunamos pensijos dydis yra susietas su buvusiu darbo užmokesčiu, dalyvavimas privačiose profesinėse pensijų schemose nėra privalomas. Taigi galima išskirti valstybinį, privatų ir kolektyvinį pensijų sistemų administravimą.

A.Guogis ir **D.Bernotas** atsižvelgdami į Europos integracijos plėtrą bei politinę - ideologinę raidą Europos sąjungoje, išskiria penkis socialinės politikos modelius:

- ✓ „Šiaurės šalių modelis (universalus);
- ✓ Anglų ir amerikiečių modelis (likutinis/liberalus);
- ✓ Vidurio Europos modelis (korporatyvinis);
- ✓ Pietų Europos modelis (korporatyvinis – klientelistinis);
- ✓ Rytų Europos modelis (pokomunistinis korporatyvinis – klientelistinis)“.⁴⁴

Šiaurės šalių modelyje „valstybė panaikina apribojimus, kuriuos rinkos jėgos nustato dirbančių asmenų socialiniam, ekonominiam ir politiniam elgesiui“⁴⁵. Šiame modelyje jau XX a. šeštajame dešimtmetyje buvo įtvirtintos universalios sistemos, besiremiančios perskirstymo principu ir apimančios visus piliečius. Šiaurės Europos šalių pensijų sistemos modelis yra artimas G.Esping-Andersen išskirtam socialdemokratiniam gerovės valstybės modeliui, kuriame svarbiausia vieta suteikiama žmogaus socialinės raidos teisėms. Pensijų išmokos Šiaurės šalių modelio valstybėse yra didesnės negu kituose modeliuose, jų mokėjimas siejamas su asmens gyvenamąja vieta, bet nesiejamas su profesinėmis kategorijomis. Asmenys, negaunantys pensijos dėl nepakankamo darbo stažo gali gauti valstybės garantuojamą pensiją. A. Bitinas išskiria šiuos pagrindinius Šiaurės Europos pensijų sistemos modelio bruožus: „aktyvi darbo rinkos“ skatinimo politika, aktyvus vietos savivaldos institucijų dalyvavimas socialinio draudimo sistemoje“.⁴⁶ Šiam modeliui priskirtos šalys skatina savo piliečius aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, rūpinasi bedarbiais, remia moterų darbą sudarydamos palankias sąlygas derinti vaikų auklėjimą bei karjerą. Manoma, kad šiaurės šalių modeliui priskiriamos valstybės geriausiai užtikrina socialinį teisingumą bei savo piliečių teises.

Anglų ir amerikiečių (liberaliojo) modelio pagrindinis tikslas yra užtikrinti minimalią-bazinę socialinę apsaugą savo piliečiams ir skatinti, kad kiekvienas asmuo būtų suinteresuotas rūpintis savo gerove. Šio modelio šalyse valstybinių pensijų išmokos yra minimalios, tačiau ypač plačiai išplėtos privačių pensijų schemas, kurioms ir skiriamas didžiausiais indėlis užtikrinant

⁴⁴ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. P. 84.

⁴⁵ Ten pat. P.85.

⁴⁶ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro disertacija. Vilnius, 2008. P.124.

šalies piliečiams saugią ir materialiai aprūpintą senatvę. Asmenys, neturintys pakankamo darbo stažo, gauna minimalias socialinės išmokas, kurių dydis priklauso nuo turimų resursų ir yra skirtas užtikrinti minimalų aprūpinimą, bet ne palaikyti buvusį gyvenimo lygį. Už gaunamą paramą asmuo turi atidirbti. Šioje sistemoje nėra plačiai taikomos darbo rinkos skatinimo, perkvalifikavimo ar kitokios priemonės – „valstybė dalyvauja tik tiek, kiek reikia skatinti rinkos veikimą, kad asmenys, gaunantys socialines išmokas, kuo greičiau įsijungtų į darbo rinką.“⁴⁷ Nedarbo išmokos mokamos tik trumpą laikotarpį, garantuojamas tik minimalus išmokų dydis šeimoms, moterys turi aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, nes socialinės išmokos yra mažos ir jų mokėjimas apribotas įvairių sąlygų. Literatūroje anglosaksų valstybės apibūdinamos kaip valstybės, kuriose pensijų išmokos yra mažiausios iš visų sistemų, valstybių dalyvavimas socialinės apsaugos sistemose minimalus, o už savo gerovę atsakingas tik pats individas.

Vidurio Europos modelyje (korporatyvinis) siekiama apriboti rinkos jėgų veikimą užtikrinant dirbančiųjų ir piliečių teises, tam kad būtų galima išvengti klasių konflikto ir apriboti dirbančiųjų politinę įtaką.⁴⁸ Šio modelio valstybės užima tarpinę padėtį socialinės apsaugos išmokų prasme, pensijų išmokos yra sąlyginai aukštos. Gaunamos pensijos dydis yra priklausomas nuo minimalaus darbo stažo ir buvusių darbo pajamų. Pasak A.Bitino skiriamieji šio modelio pensijų sistemų bruožai yra tai, kad pensijų sistemos suteikiamos teisės gali priklausyti nuo skirtingų profesinių kategorijų, kitas svarbus bruožas – specialių teisių suteikimas įvairioms asmenų kategorijoms (pvz. valstybės tarnautojams).⁴⁹ Skirtingai nei prieš tai apžvelgtuose modeliuose, Vidurio Europos modelyje didesnis dėmesys skiriamas bedarbių aprūpinimui, bei asmenų, auginančių vaikus apsaugai. Šis modelis, dar vadinamas korporatyviuoju arba konservatyviuoju socialinės apsaugos modeliu yra artimas G.Esping-Andersen išskirtam konservatyviajam gerovės valstybės modeliui. Šio modelio valstybėse plačiai išplėtos paramos šeimai priemonės, pirmenybę teikiant tradicinės šeimos išsaugojimui. Vidurio Europos modelyje socialinės apsaugos sistema finansuojama iš darbuotojų ir darbdavių socialinio draudimo įmokų, o teisė į pensinį aprūpinimą senatvėje siejama su socialinio draudimo įmokų mokėjimu.

Pietų Europos modelis turi nemažai korporatyvinio – kontinentinės Europos pensijų sistemos modelio bruožų, tačiau jis pasižymi ir specifiniais, tik besivystančioms šalims būdingais bruožais: „didesnė socialinių išlaidų dalis skiriama pensijų finansavimui, socialinio draudimo režimai atskiroms profesinėms grupėms yra labai skirtingi, taip pat užtikrinamas minimalaus

⁴⁷ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro disertacija. Vilnius, 2008. P90.

⁴⁸ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 85.

⁴⁹ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro disertacija. Vilnius, 2008. P96.

pajamų lygis visiems gyventojams, didelis dėmesys skiriamas šeimos santykiams, skatinamas vaikų auginimas bei vyresnio amžiaus asmenų slaugymas šeimose“.⁵⁰ Pirminėje G. Esping – Andersen klasifikacijoje Pietų Europos šalys buvo priskirtos konservatyviajam gerovės valstybės modeliui, tačiau sulaukęs kritikos autorius pripažino, kad Pietų Europos šalys dėl itin pabrėžiamo šeimos, kaip svarbiausios gerovės kūrėjos vaidmens, galėtų būti priskirtos ketvirtajam gerovės valstybės modeliui. Šio modelio valstybėse pensijų dydis yra pakankamai aukštas, o išėjimo į pensiją amžius santykinai žemas. Pietų Europos modelio valstybėse vykdomomis pensijų sistemų reformomis siekiama „sumažinti socialinės apsaugos išlaidas bei kurti universalią bei skaidrią pensijų sistemą, didinti užimtumą bei socialinės paramos aprėptį“.⁵¹ Kitas svarbus šio modelio skiriamasis bruožas yra tas, kad jis pasižymi klientelizmu – asmeninių ryšių ir pažinčių sistema, kai tam tikros kategorijos asmenims suteikiamos išskirtinės socialinės apsaugos teisės. Pietų Europos modelio trūkumu galima laikyti tai, kad šio modelio šalyse ilgą laiką nebuvo vieningos socialinio draudimo sistemos ir socialinės paramos strategijos, o tai neleido sukurti bendresnių, vieningesnių socialinio draudimo ir socialinės paramos schemų.⁵²

Rytų Europos modelis turi tiek Šiaurės Europos, tiek Kontinentinės Europos, tiek anglosaksų pensijų sistemų modelių bruožų. Anot A. Guogio šį modelį bendrais bruožais galima apibūdinti taip: „dažniausiai atskirų nuo valstybės biudžeto privalomųjų socialinio draudimo fondų, veikiančių surenkamų įmokų ir iškart išmokamų išmokų būdu, funkcionavimas, mažiausios išmokos, dažnai nepatenkinančios net minimalių egzistencinių poreikių, neteikiama parama „neužsitarnavusiems vargšams“, didinama privati ir bažnytinė labdara, lėtai stiprėja nevyriausybinių organizacijų ir hierarchiškai veikia korporatyvinės gerovės institucijos“.⁵³ Rytų Europos modeliui priskiriamose šalyse dar aktyviai reformuojamos pensijų sistemos, steigiami privatūs pensijų fondai, skatinamas savanoriškas pensijų draudimas.

Tam kad sukurti bendrą Europos valstybių gerovės modelį, šalių išsivystymas ir istorinė patirtis turėtų būti vienodo ar bent labai panašaus lygmens, tačiau realiai dėl skirtingo šalių išsivystymo naudingiau yra ne ieškoti suvienodinto modelio, bet lyginti skirtingų šalių socialinės apsaugos sistemas ieškant visoms šalims naudingų sprendimų reformuojant socialinės apsaugos sistemą. Toliau šiame darbe pensijų sistemų modeliai analizuojami pagal A. Guogio ir D. Bernoto klasifikaciją, apžvelgiant po vieną valstybę iš kiekvieno modelio. Siekiant apžvelgti šiaurės šalių pensijų modelį analizuojama Danijos pensijų sistema, iš anglosaksų šalių pasirinkta Jungtinė Karalystė, iš vidurio Europos modelio – Vokietija, pietų šalių modeliui atstovauja Ispanija, o Lietuvos pensijų sistema analizuojama siekiant apžvelgti rytų Europos pensijų modelio specifiką.

⁵⁰ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P 105

⁵¹ Ten pat.

⁵² A. Guogis. Negi Lietuva panaši į Pietų Europą?// <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles38476>. [žiūrėta 2008 08 20]

⁵³ A. Guogis. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio// Politologija. 2002, Nr.4 (28). P.6.

1.3. Pensijų sistemų modelių reformų prielaidos

Pensinio aprūpinimo programų reformoms jau kuris laikas skiriamas ypatingas dėmesys beveik visų išsivysčiusių šalių politinėje darbotvarkėje. Dažniausiai diskusijos šia tema apima gimstamumo mažėjimo, visuomenės senėjimo, globalizacijos, ekonominio konkurencingumo klausimus ir egzistuojančios pensijų sistemos adaptaciją su šiais naujais iššūkiais. Įvairūs autoriai šį procesą dažniausiai apibūdina kaip gerovės valstybės vaidmens sumažėjimą, kuomet valstybės vykdoma politika nesugeba užtikrinti, kad po išėjimo į pensiją darbuotojai ir jų šeimos turėtų galimybę išsaugoti buvusį gyvenimo lygį.⁵⁴ Kiekviena šalis pensijų reformas vykdo skirtingai, atsižvelgdama į šalies demografinius, kultūrinius, socialinius ir finansinius ypatumus bei galimybes. Anot A. Bitino pensijų sistemų reformas įvairiose šalyse lemia tarptautiniai reiškiniai, nacionaliniai reiškiniai, socialinės apsaugos sistemų vidiniai procesai bei socialiniai demografiniai pokyčiai.⁵⁵

Tarptautiniai reiškiniai „siejami su didėjančiais tarptautiniais valstybių mainais, finansų rinkų integracija ir tarptautinių kompanijų plėtra, taip pat intensyvėjančia asmenų migracija“.⁵⁶ Migracijos problemos ypatingai skaudžiai paliečia mažas šalis, kadangi didesnioji emigrantų dalis paprastai yra darbingo amžiaus žmonės, todėl jų išvykimas į kitas šalis dar labiau padidina šalies pensijų sistemos finansavimo išlaidas. Vienas iš būdų stabilizuoti migracijos sukeltus demografinius rodiklius yra imigracijos skatinimas. Didesnė imigracija galėtų kompensuoti visuomenės senėjimo reiškinius bei darbo rinkos pasiūlos stoką, taip pat sudarytų sąlygas pagerinti pensijų sistemų finansavimą.

Nacionaliniai reiškiniai – tai visuomenės senėjimas, tradicinės šeimos modelio pokyčiai (didėja nepilnų šeimų skaičius, plinta gyvenimas nesusituokus), pokyčiai darbo rinkoje (didėja moterų profesinis aktyvumas, perkvalifikavimas, profesinis mokymas).⁵⁷ Taip pat pastebimas lankstesnių darbo formų atsiradimas (kaip pvz. nuotolinis darbas, darbas ne pilną darbo dieną, bei ankstesnis profesinės veiklos baigimas dėl išankstinių pensijų sistemų schemų įvedimo. Išankstinių senatvės pensijų klausimas vis dažniau tampa įvairių šalių politikų diskusijų objektu. Po XX a. 8-ojo dešimtmečio ekonominės krizės daugelis šalių skatino išankstines pensijas, manydamos, jog ankstesnis išėjimas į pensiją galėtų padėti įveikti nedarbą, tačiau „šiuo metu pastebima tendencija faktinę amžiaus ribą vėl priartinti prie įstatymu numatytos pensinio

⁵⁴ Vidlund M. Old-age pension reforms in the EU-15 countries at the time of retrenchment. Finish centre for Pensions working papers: 2006:1.P.1.

⁵⁵ Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai//Viešoji politika ir administravimas. Vilnius. 2006. Nr.17. P. 61.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P.62.

amžiaus ribos ir pasirūpinti, kad pensijos gavimas nesulaukus pensinio amžiaus būtų aktuariniu atžvilgiu neutralus“.⁵⁸

Vidiniai socialinės apsaugos sistemų procesai „siejami su pensijų sistemų branda, sveikatos apsaugos sistemos prieinamumu didesnei visuomenės grupei ir vyriausybių siekiu mažinti savo įsipareigojimus finansuojant socialinės apsaugos sistemą“.⁵⁹ Vis labiau didėjantis krūvis nacionaliniam valstybių biudžetui geriausiai paaiškina pensijų sistemų reformų neišvengiamumą. Anot M. Vidlund valstybių biudžetų deficitas ir skola labiausiai riboja pasirinkimus, kurie galėtų būti padaryti reformuojant pensijų sistemas.⁶⁰ Daugelyje šalių vengiama didinti socialinio draudimo įmokas arba mokesčius, baiminantis visuomenės spaudimo ir neigiamo poveikio ekonomikos plėtrai.

Demografiniai socialiniai pokyčiai, kuriuos geriausiai nusako šie rodikliai: gimstamumo mažėjimas, būsimojo gyvenimo trukmės didėjimas, bei pensinio amžiaus žmonių skaičiaus augimas. Savaime suprantama, svarbiausia priežastis pensijų reformoms yra sparčiai senstantys gyventojai. Pagrindinis senėjimo procesą apibūdinantis demografinis rodiklis yra vyresnio amžiaus žmonių dalis visuomenėje. Pagal Pasaulio asamblėjos nutarimą senėjimo klausimais, visuomenės senėjimą apibūdina gyventojų, sulaukusių 60 metų ir vyresnių, dalis.⁶¹ Vyresnio amžiaus žmonių skaičiaus didėjimas aktualus daugeliui šalių, pavyzdžiui Lietuvoje 2006 metais gyventojai virš 60 metų sudarė 20,3 proc. visų gyventojų, 2008 metų duomenimis jie sudaro 20,5 proc. visų gyventojų.⁶² Šaltinis Eurostat pateikia senatvės priklausomybės nuo darbingo amžiaus gyventojų santykio prognozę, kuri išreiškiama kaip procentinis santykis vyresnių negu 65 metų amžiaus gyventojų lyginant su prognozuojamu darbingo amžiaus gyventojų skaičiumi. Diagramoje pateikiamas analizuojamų Europos valstybių prognozuojamas senatvės priklausomybės santykis (1 pav.). Matyti, kad visos šalys ateityje susidurs su gyventojų senėjimo problema. Ypatingai didelis visuomenės senėjimas prognozuojamas Ispanijoje ir Lietuvoje, numatoma, kad Ispanijoje senyvo amžiaus gyventojų santykis su darbingo amžiaus gyventojais iki 2050 metų padidės beveik 2,5 karto (nuo 24,43 proc. 2010 metais iki 59,07 proc. 2050 metais), tuo tarpu Lietuvoje šis santykis padidės net 3 kartus (nuo 23,18 proc. 2010 metais iki 65,65 proc. 2050 metais). Mažiausias senatvės priklausomybės santykis numatomas Jungtinėje Karalystėje, šį faktą galima sieti su nuolat didėjančiu imigrantų skaičiumi šioje šalyje.

⁵⁸ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 103.

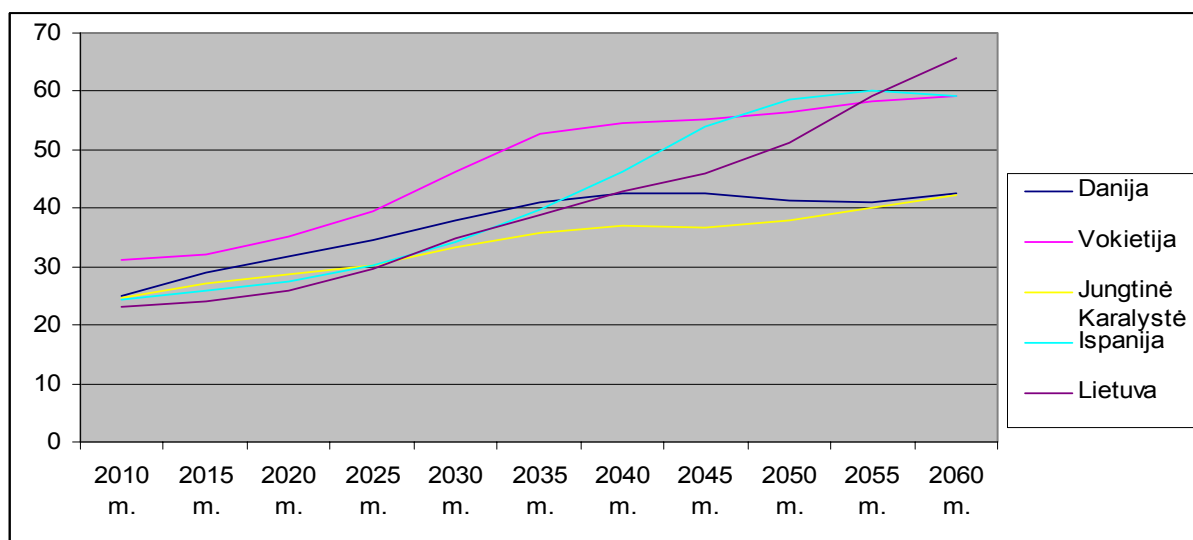
⁵⁹ Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai//Viešoji politika ir administravimas. Vilnius. 2006. Nr.17. P. 61.

⁶⁰ Vidlund M. Old-age pension reforms in the EU-15 countries at the time of retrenchment. Finish centre for Pensions working papers: 2006:1.P.7.

⁶¹ Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija. 2004. Nr. 737.

http://www.socmin.lt/get_file.php?file=RTpcXEluZXRwdWJcXFNtYXJ0d2ViL3NvYy9tL21fZmlsZXMvd2ZpbGVzL2ZpbGU3MjEuaHRtO1NlbnVqaW1vIHN0cmF0ZWdpamEuaHRtOzs žiūrėta [2008 08 12]

⁶² Statistikos departamento duomenys. <http://db1.stat.gov.lt>. [žiūrėta 2008 06 16]

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

1 pav. Prognozuojamas senatvės priklausomybės santykis

Visuomenės senėjimas turi tiesioginį poveikį būsimų pensijų išlaidoms: ilgėjanti gyvenimo trukmė, bei anksčiau baigiama profesinė karjera dėl išankstinių pensijų schemų įvedimo, didina pensijų sistemų finansavimo problemas ir skatina šalių vyriausybes imtis radikalių permainų. Reformas kiekviena šalis vykdo skirtingai, atsižvelgdama į šalies kultūrinius, politinius, socialinius, finansinius, demografinius ypatumus bei galimybes. Didžiausias reformų dėmesys paprastai skiriamas „daugiapakopės“ pensijų sistemos įvedimui. Prognozuojama, kad reformuojant pensijų sistemą 2002-2020 metais pirmosios pakopos pensijų išmokų dalis sumažės nuo 82 iki 64 procentų, antrosios pakopos pensijų išmokų dalis padidės nuo 12 iki 29 procentų, o trečiosios pakopos pensijų išmokų dalis padidės trigubai – nuo 1,5 iki 4,5 procentų.⁶³ Apžvelgus pagrindines pensijų sistemų modelių reformų priežastis galima išskirti pagrindines Europos šalyse vykdomas pensijų sistemų reformų tendencijas:

1. Pensinio amžiaus didinimas (Vokietijoje, Austrijoje, Jungtinėje Karalystėje, Švedijoje), kuris yra tiesiogiai susijęs su vidutinės gyvenimo trukmės didėjimu ir galimu vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo skatinimu. M. Vidlund teigimu efektyvus pensinio amžiaus padidinimas gali būti pasiektas keliomis kryptimis: pirmiausia reikia panaikinti ankstyvojo išėjimo į pensiją galimybes, taip pat skatinti žmones kuo ilgiau užsiimti profesine veikla, sukuriant jiems galimybes dirbti nepilną darbo dieną, bei didinant pensiją už kiekvienus dirbtus metus sulaukus pensinio amžiaus.⁶⁴

⁶³ Cirulytė R. Pensijų sistemos ir jų administravimas: užsienio šalių patirtis//Viešasis administravimas. Vilnius. 2003, Nr.3.

⁶⁴ Vidlund M. Old-age pension reforms in the EU-15 countries at the time of retrenchment. Finish centre for Pensions working papers: 2006:1.P.10.

2. Privačių pensijų fondų steigimas, skatinant dirbančiuosius dalyvauti individualiuose pensijų planuose. Ši reforma paprastai siejama su pensijų mažinimu, motyvuojant tuo, kad privačiose kaupimo schemose dalyvaujantiems asmenims suteikiama pakankamai mokesčių lengvatų, be to būtina mažinti valstybėms tenkančią pensijų finansavimo našta.

3. Vyresnio amžiaus žmonių skatinimas likti darbo rinkoje, atidedant jų išėjimą į pensiją. Su ankstyvu vyresnio amžiaus asmenų pasitraukimu iš darbo rinkos Europos šalyse kovojama keliais būdais: griežtinant išankstinių pensijų gavimo sąlygas, mažinant pensijų gavėjų teises ir skatinant vyresnio amžiaus žmones aktyviai dalyvauti darbo rinkoje ir sulaukus pensinio amžiaus. Daugelyje šalių (pvz. Vokietijoje, Nyderlanduose, Švedijoje, Austrijoje) skatinimas neišeiti į pensiją anksti paremtas pensijos sumažinimu visiems, kurie į pensiją išeiina nesulaukę įstatyme numatyto amžiaus. Taip pat griežtinamos sąlygos išeiti į pensiją dėl negalios (Suomijoje, Danijoje).

4. Pensijų rezervo fondų įsteigimas, kurių paskirtis – sušvelninti ateities demografinių problemų sąlygotą pensijų sistemos finansavimo trūkumą.⁶⁵ Iš esmės rezerviniai fondai yra steigiami siekiant užtikrinti fiksuotų išmokų sistemų ilgalaikę finansinę pusiausvyrą. Šie fondai leidžia išvengti įmokų dydžio padidėjimo, kas labai aktualu ateinančiai darbuotojų kartai, bei padeda užtikrinti, kad pensijos išliks esamo dydžio arba bent bus apribotas jų sumažėjimas. Tokie fondai egzistuoja Danijoje, Švedijoje, Suomijoje, Liuksemburge, kur jau daug metų veikia dalinio finansavimo metodai. Prieš keletą metų tokie fondai buvo įsteigti Belgijoje (senatvės fondas), Prancūzijoje (senatvės pensijų rezervo fondas), Graikijoje, Ispanijoje, Lenkijoje (demografinis rezervinis fondas), taip pat Nyderlanduose, Airijoje.⁶⁶

5. Pensijų apskaičiavimo formulių peržiūrėjimas, kuriais šalys siekia sugriežtinti pensijų gavimo sąlygas arba sumažinti pensijos dydį. „Kadangi pensijų sistemos susiduria su sunkumais, pastebima tendencija sumažinti anuiteto normą (t.y. daugiklį, taikomą išdirbtų metų skaičiui apskaičiuojant pensiją) bei koreguoti referencinį atlyginimą“.⁶⁷ Kai kurios šalys (Austrija, Švedija, Italija, Suomija) pensijų apskaičiavimo formulių pokyčius sieja su reikiamo įmokų mokėjimo laikotarpio prailginimu, taip pat vis dažniau skaičiuojant pensiją galutinis atlyginimas pakeičiamas per kelerius metus nustatytais vidurkiais.

Apibendrinus galima teigti, jog visos šalys vykdydamos net ir skirtingas reformas pensijų politikos srityje iš esmės siekia vienodų tikslų – užtikrinti tinkamą gyvenimo lygį pensinio amžiaus žmonėms, sumažinti skurdą, išspręsti pensijų finansavimo problemas ir sukurti tokią pensijų sistemą, kuri būtų skaidri, keltų pasitikėjimą ir efektyviai veiktų.

⁶⁵ Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai//Viešoji politika ir administravimas. Vilnius. 2006. Nr.17. P. 61.

⁶⁶ C.Leal. Valstybės tarnautojų socialinės teisės ir pensijos kai kuriose ES valstybės narėse//Seminaro medžiaga. Vilnius. 2006.

⁶⁷ Ten pat.

2. LIETUVOS IR EUROPOS VALSTYBIŲ PENSIJŲ SISTEMŲ MODELIŲ ANALIZĖ

2.1. Pensijų sistemų modelio lyginamieji elementai

Pensijų sistemų modelių analizė atliekama taikant *lyginamosios analizės* metodą, leidžiantį palyginti Lietuvos ir kitų Europos šalių pensijų modelius, išskirti pensijų sistemų reformų prielaidas ir jų tendencijas. Lyginimo metodas – tai sociologinis tyrimas, kurį taikant „galima siekti įvairių metodologinių ar metodinių uždavinių sprendimo būdų: aprašomojo (panašumo ar skirtumo nustatymo) arba analitinio (aiškinimo, numatymo, praktinių rekomendacijų)“⁶⁸. Lyginamojo metodo taikymas tampa itin aktualus tobulinant Lietuvos pensijų sistemų modelį, kadangi jis sudaro galimybę palyginti skirtingus pensijų modelius tarpusavyje, įvertinti jų pranašumus ir trūkumus, o numatomas Lietuvos pensijų sistemų modelio reformų tendencijas įvertinti kitų Europos šalių pensijų sistemų modelių kontekste. Lyginamoji analizė šiame darbe tai pat neatsiejama nuo *modeliavimo metodo*, suteikiančio galimybę tirti pensijų sistemų modelius „atgaminant juos mintiniuose modeliuose, pakeičiančiuose pažinimo proceso originalą ir gauti naujų žinių apie tiriamąjį dalyką“.⁶⁹

Šiame darbe analizuojami pasirinktų Europos šalių pensijų modeliai, pagrindinį dėmesį skiriant pirmosios pakopos senatvės pensijoms. Siekiant apžvelgti skirtingus pensijų modelius, Europos šalys pasirinktos atsižvelgus į A.Guogio ir D.Bernoto išskiriamus penkis socialinės politikos modelius: iš šiaurės šalių analizuojama Danijos pensijų sistema, iš anglosaksų šalių pasirinkta Jungtinė Karalystė, iš vidurio Europos modelio – Vokietija, pietų šalių modeliui atstovauja Ispanija, o Lietuvos pensijų sistema analizuojama siekiant apžvelgti rytų Europos pensijų sistemų modelio specifiką. Kiekvienos šalies pensijų sistema nagrinėjama trimis kryptimis: pirmiausia apžvelgiami pagrindiniai egzistuojančios pensijų sistemos bruožai (pirmosios pakopos pensijų išmokos, antrosios ir trečiosios pensijų pakopos vaidmuo, išėjimo į pensiją amžius ir sąlygos, galimybė pasirinkti išankstines ir dalines pensijas ir t.t.), toliau atliekama pensijų modelio reformų prielaidų analizė (įvertinami demografiniai, socialiniai, ekonominiai procesai įtakojantys pensijų modelio pokyčius), ir galiausiai apžvelgiamos numatomos įgyvendinti pensijų modelio reformos. Autorė tikisi, kad atlikta Lietuvos ir Europos šalių pensijų modelių analizė bus naudinga gerinant Lietuvos pensijų sistemos modelio efektyvumą bei planuojant tolimesnes pensijų reformas.

⁶⁸ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. P.415.

⁶⁹ Ten pat. P.426.

2. 2. Lietuvos pensijų sistemos modelio specifika

Lietuvos pensijų sistemų modelis bendriausia prasme atitinka Rytų Europos valstybių pensijų modelį. Šiam modeliui būdingi ir Šiaurės Europos (darbo rinkos politika), ir Kontinentinės Europos (socialinio draudimo sistemos sandara), ir anglo saksų šalių (privačių pensinių fondų plėtra) pensijų sistemų modelių bruožai. Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva pasirinko Kontinentinės Europos korporatyvinį pensijų sistemų modelį, grindžiamą einamųjų įmokų-išmokų pagrindu. Lietuvos socialinės apsaugos sistema perėmė šiuos, korporatyvinio pensijų sistemų modelio bruožus: „išmokos priklausomos nuo buvusio atlyginimo ir darbo stažo, socialinio draudimo fondas finansuojamas socialinio draudimo įmokomis, socialinės apsaugos sistema remiasi darbo rinka, mažiausias pajamas gaunantiems asmenims mokamos socialinės paramos išmokos ir kt.“⁷⁰ Privačių pensijų fondų sukūrimas įnešė į Lietuvos pensijų sistemų modelį ir liberalaus modelio bruožų, tačiau tam tikri specifiniai bruožai vis dar neleidžia priskirti Lietuvos pensijų modelio konkrečiam socialinės apsaugos tipui – laikomasi nuostatos, kad Lietuva geriausiai atitinka Rytų Europos pensijų modelio specifika.

Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemos pagrindai buvo padėti 1900m. spalio 23d. priėmus *Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymą*. Šiuo įstatymu numatyta, kad visuomenės socialinio aprūpinimo pagrindas yra valstybinio socialinio aprūpinimo sistema, bet greta jos gali egzistuoti įvairios privačios ir visuomenės socialinio aprūpinimo sistemos.⁷¹ Šis įstatymas buvo labai svarbus ir tuo, kad įteisino valstybinio socialinio draudimo biudžeto savarankiškumą ir jo atskyrimą nuo valstybės biudžeto. 1990-1991m. vykusio I pensijų reformos etapo metu buvo nustatyti tokie socialinio draudimo įmokų tarifai: „darbdaviams – 30 procentų darbo užmokesčio dydžio, darbuotojams – 1 procentas darbo užmokesčio dydžio, savarankiškai dirbantiems asmenims – 23 procentai pasirinktos sumos, kuri negali būti mažesnė už minimalų darbo užmokesčių.“⁷² 1991m. buvo priimtas vienas iš svarbiausių Lietuvos socialinės apsaugos teisės aktų – *Valstybinis socialinio draudimo įstatymas*, kuris išskyrė valstybinio socialinio draudimo išmokų rūšis, skirtingą samdomųjų darbuotojų ir savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo tvarką, finansavimo ir administravimo sistemą. Apibendrinus galima teigti, kad pirmasis pensijų reformos etapas buvo labai svarbus, nes jis padėjo pagrindus naujos valstybinio socialinio draudimo sistemos formavimuisi.

II pensijų reformos etapas vyko 1994-1995m. ir buvo labai svarbus tuo, kad šiuo metu buvo iš esmės pertvarkyta Lietuvos pensijų sistema. 1994 m. liepos 18 d. priimtas *Valstybinių*

⁷⁰ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P.124.

⁷¹ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 1990-10-23.

<http://www.lrs.lt> [žiūrėta 2008 03 21]

⁷² Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2005. P.68.

socialinio draudimo pensijų įstatymas nustatė valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšis, jų sandarą, apskaičiavimo ir mokėjimo tvarką. Įstatymas įtvirtino senatvės, invalidumo bei našlių ir našlaičių pensijas. Atsižvelgus į demografinius pokyčius visuomenėje šiuo įstatymu buvo nuspręsta didinti vyrų ir moterų pensinį amžių (moterų senatvės pensijos amžius kasmet buvo ilginamas keturiais mėnesiais, vyrų – dviem mėnesiais). Šiame pensijų reformos etape buvo praplėstas pensijų gavėjų sąrašas – įstatymai įtvirtino pensijų mokėjimą vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnams, nustatė sąlygas mokslininkams gauti valstybines pensijas.⁷³ Atskiru įstatymu buvo įteisintas valstybinių pensijų atskyrimas nuo socialinio draudimo pensijų.

III pensijų reformos etapas vyko 1999-2000m. Vienas svarbiausių šio etapo įvykių buvo 1999m. priimtas *Pensijų fondų įstatymas*, sudaręs teisinį pagrindą atsirasti naujai pensinio draudimo pakopai – pensijų draudimui privačiuose pensijų fonduose. Nuo 2000 m. sausio 1d. pagrindinis privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifas buvo padidintas iki 34 proc. Patvirtintas *draudėjų* bendrojo valstybinio socialinio draudimo įmokų 31 proc. tarifas ir jo dydžiai atskiroms draudimo rūšims: pensijų draudimui – 22,5 proc., ligos ir motinystės socialiniam draudimui – 3 proc., draudimui nuo nedarbo – 1,5 proc., nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui – 1 proc., sveikatos draudimui – 3 proc. Patvirtintas *apdraustųjų* valstybinio socialinio draudimo įmokų 3 proc. tarifas ir jo dydžiai atskiroms draudimo rūšims: pensijų draudimui – 2,5 proc., ligos ir motinystės socialiniam draudimui – 0,5 proc.⁷⁴ Šis etapas buvo labai svarbus tuo, kad jo metu buvo pasiruošta tobulinti pensijų sistemą, remiantis kaupiamųjų pensijų fondais.

2003 m. pradėtos pensijų reformos esmė buvo perėjimas nuo pensijų sistemos, kurioje surinktos lėšos tik perskirstomos, prie sistemos, kuri būtų grindžiama kaupimu. Pagrindiniai pensijų reformos tikslai buvo sudaryti sąlygas apdraustiesiems asmenims gauti didesnes pensijas, sumažinti gyventojų senėjimo poveikį pensijų sistemai bei palaiptai mažinti pensijų draudimui skirtą tarifą ir tokiu būdu skatinti Lietuvos ūkio augimą.⁷⁵ Nuo 2004m. sausio pirmos dienos kiekvienas žmogus, kuris privalomai draudžiamas valstybiniu socialiniu draudimu, dalį pensijos gali kaupti asmeninėje sąskaitoje, pasirinktame pensijų kaupimo fonde. Pensijų kaupimas kol kas yra savanoriškas – kiekvienas gali nuspręsti ar jam pervesti dalį įmokų į pasirinktą pensijų fondą ar ne.

Apibendrinus galima teigti, kad šiandieninę Lietuvos pensijų sistemą sudaro trys pakopos⁷⁶:

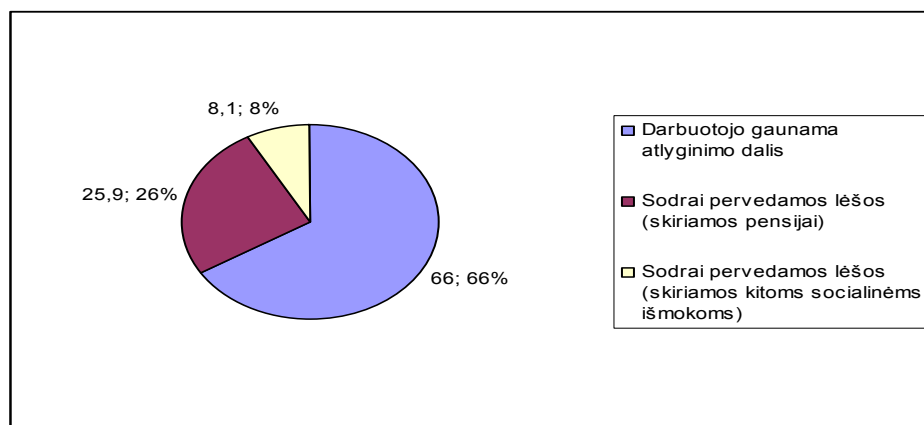
⁷³ Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2005. P.72.

⁷⁴ E. Bartašiūnaitė. Pensijų sistemos reforma ir jos finansavimas Lietuvoje: magistro darbas. Vilnius, 2003. P.7.

⁷⁵ <http://www.finasta.lt/l.php/pensiju-sistema.html> [žiūrėta 2008 08 03]

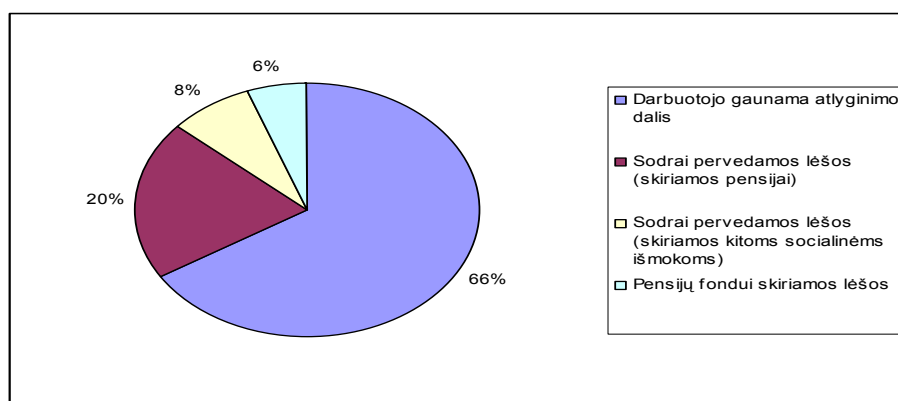
⁷⁶ Ten pat.

Pirmoji pakopa – valstybinės socialinio draudimo pensijos, kai 34 proc. darbuotojo atlygimo pervedama „Sodrai“: 25,9 procentai skiriama pensijoms, o 8,1procentas – kitoms socialinėms išmokoms (žr. 2 pav.).

2 pav. Pirmoji pensijų sistemos pakopa

Antroji pakopa – kai dalis „Sodrai“ mokamų įmokų kaupiama pasirinktame pensijų fonde (dalis privalomo socialinio draudimo įmokų pervedama į pensijų fondus, jos kaupiamos – už jas įsigijami vertybiniai popieriai ir kitas turtas, gaunamos palūkanos. Sulaukus pensinio amžiaus įsigijama kas mėnesinė išmoka – pensija iki gyvos galvos, arba kitaip tariant anuitetas). 2008m. birželio 30d. Lietuvoje veikė 31 valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo fondas. „Bendra antros pakopos pensijų fondų investicinių portfelių vertė 2008m. siekė 2076,6 mln. Lt., iš viso antrosios pakopos pensijų kaupime dalyvavo 952,4 tūkst. dalyvių⁷⁷. 2004 m. į pensijų fondus buvo galima perversi 2,5 proc., 2005m. – 3,5 proc., 2006m. – 4,5 proc., o nuo 2007m. – 5,5 proc. „Sodrai mokamų įmokų (žr. 3 pav.).

3 pav. Antroji pensijų sistemos pakopa

⁷⁷ Kucharevič I. Pensiją kaupiu pats// <http://www.alfa.lt/straipsnis/c87895> [žiūrėta 2008 10 06]

Trečioji pakopa – papildomas kaupimas pensijai gyvybės draudimo ir privačiuose pensijų fonduose (nuo antrosios pakopos skiriasi tuo, kad asmuo savarankiškai moka papildomas įmokas į pensijų fondus). Vertybinių popierių komisijos duomenimis, 2008m. birželio 30d. Lietuvoje veikė 9 trečios pakopos pensijų fondai, kuriuos valdė 5 valdymo įmonės, o dalyvių skaičius lyginant su 2007 metais išaugo 1 proc. (nuo 21 456 iki 21 651 dalyvių).

Valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija. Asmuo įgyja teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją, jeigu atitinka dvi pagrindines sąlygas: turi minimalų socialinio draudimo stažą senatvės pensijai gauti ir yra sulaukęs nustatyto pensinio amžiaus. Įstatyme numatytas minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas pensijai gauti yra 15 metų, o būtinasis stažas – 30 metų. Nustatytas senatvės pensijos amžius šiuo metu yra 60 metų moterims ir 62 metai ir 6 mėnesiai vyrams. Valstybinę senatvės pensiją sudaro pagrindinė ir papildoma pensijos dalis. Pagrindinė pensijos dalis negali būti mažesnė nei 110 proc. MGL ir turi būti lygi valstybinio socialinio draudimo bazinei pensijai – 360 litų (nuo 2008 m. rugpjūčio 1d.). Papildoma pensijos dalis, apskaičiuojama pagal tokią formulę:

$$0.005 \cdot s \cdot k \cdot D + 0,005 \cdot S \cdot K \cdot D \quad [1]$$

Šioje formulėje:

s - stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu iki 1993 m. gruodžio 31 d.;

k - asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, t.y. per 5 paeiliui einančius palankiausius metus iš laikotarpio nuo 1984 m. sausio 1 d. iki 1993 m. gruodžio 31 d. turėto uždarbio santykis su tų pačių metų vidutiniu uždarbiu Lietuvoje;

S - stažas, įgytas po 1994 m. sausio 1 d. dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

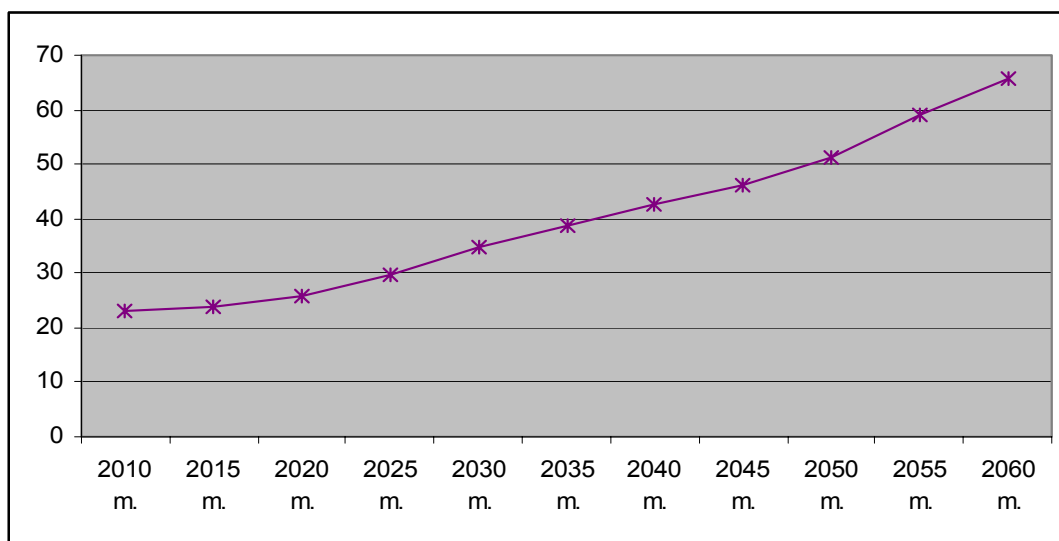
K - asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, apskaičiuotas pagal draudžiamąsias pajamas, turėtas nuo 1994 m. sausio 1 d.;

D - Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija.⁷⁸

Tiems asmenims, kurie įgis teisę į senatvės pensiją pradedant 2009 m. sausio 1 d. ir vėliau, senatvės pensija bus apskaičiuojama atsižvelgiant į draudžiamąsias pajamas, kurias asmuo turėjo nuo 1994 m. sausio 1 d. iki pensijos skyrimo mėnesio pirmos dienos. Tuo atveju kai asmuo nusprendžia atidėti išėjimą į pensiją, jo pensija kiekvienais metais didėja 3 proc. iki kol asmuo nusprendžia baigti darbinę karjerą.

⁷⁸ <http://www.sodra.lt/index.php?cid=336> [žiūrėta 2008 09 04]

Pensijų sistemos reformų prielaidos. Senstanti visuomenė, blogėjantis pensinio amžiaus žmonių ir dirbančių gyventojų santykis kelia vis didesnių sunkumų valstybės finansuojamai pensijų sistemai. Lietuvoje vis dar išlieka aukštas emigracijos lygis, mažas gimstamumas, pensinio amžiaus gyventojų santykis su darbingo amžiaus gyventojais pastovai didėja. Šaltinis Eurostat prognozuoja, kad pensinio amžiaus gyventojų santykis su darbingo amžiaus gyventojais iki 2060 metų padidės beveik tris kartus - nuo prognozuojamų 23,18 procentų 2010 metais iki 65,65 procentų 2060 metais (žr.4 pav.)⁷⁹

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

4 pav. Prognozuojamas senatvės priklausomybės santykio didėjimas Lietuvoje

Šiais metais Valstybės kontrolė atliko 2004–2007 metų pensijų sistemos reformos, kuria buvo siekiama sudaryti sąlygas, kad pensinio amžiaus sulaukę žmonės galėtų gauti didesnes pajamas negu iki šiol, įvertinimą. Ataskaitoje pabrėžiama, kad pagrindinė Lietuvos pensijų reformos problema yra nenumatyti ilgalaikiai pensijų reformos finansavimo šaltiniai. Iki šių metų iš valstybės biudžeto buvo skiriami asignavimai pensijų reformai finansuoti (tai sudarė apie 50 proc. lėšų, kurias „Sodra“ perveda į pensijų fondus), tačiau šiais metais vyriausybės asignavimai tesudaro 7,6 proc. visų „Sodros“ planuojamų pervedimų į pensijų fondus. Palyginti su praėjusiais metais „Sodros“ išlaidos šiais metais augo žymiai sparčiau negu pajamos (tam įtakos turėjo nuo 2008 m. rugpjūčio 1 dienos vidutiniškai 75 litais padidintos pensijos, motinystės įstatymų pataisos ir kt.) ir jau per pirmąjį metų pusmetį „Sodros“ biudžeto deficitas sudarė daugiau kaip 350 milijonų litų.⁸⁰ Atsižvelgiant į demografines šalies problemas, augančias kainas bei krizę finansų ir akcijų rinkose, galima daryti išvadą, kad „Sodros“ laukia sunkūs laikai ir vis didėjanti finansinė našta, todėl svarbų ieškoti būdų kaip pagerinti Lietuvos pensijų sistemos

⁷⁹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_disq=Z. [žiūrėta 2008 09 30]

⁸⁰ Kas finansuos pensijų sistemos reformą ir „Sodra“ <http://geofinansai.lt/?p=56> [žiūrėta 2008 10 05]

veikimą, ypatingą dėmesį skiriant kaupiamųjų pensijų sistemos tobulinimui ir jos veikimo efektyvumui užtikrinti.

Pensijų sistemos reformų tendencijos. Atsižvelgiant į pesimistines gyventojų senėjimo prognozes, bei siekiant išspręsti „Sodros“ biudžeto deficito problemas, numatomos tokios pensijų sistemos reformų tendencijos:

- Pagal šiuo metu galiojančią pensijų dydžio apskaičiavimo tvarką, nuo 2009m. sausio 1 dienos pensijos dydis turėtų būti skaičiuojamas tik pagal vienos dalies formulę, kurioje būtų įrašomas visas asmens įgytas stažas ir draudžiamų pajamų koeficientas, apskaičiuotas remiantis tik po 1994 m. sausio 1d. gautomis pajamomis. Tačiau dėl sunkios ekonominės situacijos tuo metu gyventojų pajamos buvo minimalios, todėl pagal šią formulę apskaičiuotas pensijos dydis būtų santykinai mažas. Siekiant, kad daugiau žmonių gautų didesnes pensijas, šiais metais Seimas pritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pasiūlytiems Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimams, pagal kuriuos nuo 2009 sausio 1 dienos bus patobulinta asmens draudžiamųjų pajamų koeficiento apskaičiavimo tvarka. Nuo 2009 sausio 1 dienos asmens pensijos papildomos dalies pirmosios dalies koeficientas bus apskaičiuojamas iš asmeniui palankesnio laikotarpio – arba atsižvelgiant į darbo užmokestį, gautą iki 1994 m. sausio 1d., arba į draudžiamąsias pajamas, gautas po 1994 m. sausio 1d.
- Finansų ministerija siūlo spręsti „Sodros“ biudžeto deficito problemas nuo kitų metų 1 proc. padidinant valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifą gyventojams, o nuo liepos 1 proc. (iki 34 proc.) pakelti mokesčius ir darbdaviams. Šis pasiūlymas sulaukė didelės politikų ir visuomenės kritikos, kadangi padidintų mokesčių našta ypatingai paliestų nepasiturinčius asmenis, tai pat sumažintų verslo konkurencingumą, paskatintų mokesčių slėpimą.
- Padėtis finansų ir ypatingai akcijų rinkose pastaruoju metu ypatingai sunki, daugelis akcijų fondų patyrė rimtų finansinių nuostolių. „Vidutinis pensijų turto prieaugis pensijų fonduose 2005–2007 metais sudarė beveik 4 procentus, tačiau kai kurie iš jų dirbo nuostolingai“.⁸¹ Atsižvelgiant į pensijų fondų nuostolius finansų analitikai siūlo spręsti „Sodros“ problemas dviem būdais: arba sumažinti „Sodros“ įmokos dalį, pervedamą į privačius pensijų fondus nuo 5,5 proc. iki 3,5 proc. arba kuriam laikui išvis sustabdyti lėšų atskaitymus iš „Sodros“ į privačius pensijų draudimo fondus.
- Pasaulio banko ataskaitoje apie Lietuvos pensijų sistemą apskaičiuota, kad „dabartinio lygio pensijų išlaidoms finansuoti, kurioms dabar reikia 27 proc. nuo visų darbuotojų

⁸¹ Pensijų reformos ateities problemas reikia spręsti šiandien. http://www.marketnews.lt/naujiena/pensiju_reformas_ateities_problemas_reikia_spresti_siandien. [žiūrėta 2008 11 04]

atlyginimų, 2050 m. reikės 43 proc., todėl norėdama išlaikyti pensijų lygį, valstybė turėtų vienaip ar kitaip paimti tuos pinigus iš darbuotojų ir verslo – arba didindama įmokų „Sodrai“ dydį, arba tam skirdama kitų mokesčių (pajamų, pelno ar PVM) lėšas“.⁸²

- „Sodra“ numato toliau tobulinti elektroninių paslaugų teikimą draudėjams. Nuo 2008 metų pradėjusi veikti speciali „Sodros“ elektroninių paslaugų sistema sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo. Interneto tinklalapyje www.sodra.lt pristatyti du specializuoti portalai – draudėjams ir apdraustiesiems. Draudėjo portalą sudaro dvi sritys: „viešojoje srityje“ pateikiamam viešojo pobūdžio informacija, kuri yra pasiekama visiems interneto vartotojams, o „draudėjo sritis“ yra skirta tik konkrečiam draudėjui. Naudodamiesi šia sistema draudėjai gali „gauti juos dominančią informaciją, susijusią su įmonės vykdomu valstybiniu socialiniu draudimu bei elektroniniu būdu pateikti deklaracijas, kurios iki šiol buvo priiminėjamos tik popierine forma“.⁸³ Siekiant efektyvaus draudėjų informavimo apie naująją sistemą „Sodra“ numato toliau organizuoti pažintinius seminarus, leisti informacinius leidinius ir siekti, kad kuo daugiau žmonių būtų suinteresuoti naudotis šia sistema.

Lietuvos pensijų sistema vis labiau susiduria su gyventojų senėjimo sukeltomis problemomis: mažėjantis gimstamumas, didėjantis senyvo amžiaus žmonių skaičius, augančios pensijų sistemos finansavimo išlaidos, skatina vyriausybę imtis priemonių, siekiant stabilizuoti didėjančias išlaidas ir užtikrinti, kad pensinio amžiaus sulaukę gyventojai gautų pensijas, kurios garantuotų jiems orią ir aprūpintą senatvę. Problemas sukelia ir tai, kad politikai reformuodami pensijų sistemą dažnai siekia tik trumpalaikių tikslų, neįvertindami ilgalaikių reformos pasekmių. 2003 metais pradėta įgyvendinti pensijų reforma sudarė galimybę dalį „Sodrai“ mokamų įmokų perversi į privačius pensijų fondus, tačiau priimant reformą nebuvo numatyti ilgalaikiai pensijų reformos finansavimo šaltiniai, todėl ateityje tai kels vis didesnių problemų „Sodrai“, kurios biudžetas jau dabar yra deficitinis. Siūlymai padidinti valstybinio socialinio draudimo įmokas ar padidinti mokesčius tam tikroms gyventojų grupėms net tik neišspręstų ilgalaikių finansavimo problemų, bet ir skaudžiai atsilieptų ekonominės krizės ištiktiems gyventojams. Siekiant užtikrinti pakankamas ir stabilias pensijas visiems gyventojams, turėtų būti didinama pensinio amžiaus riba, skatinamas vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimas darbo rinkoje bei vykdomas visuomenės švietimas apie pensijų sistemą bei kaupimo senatvei galimybes.

⁸² Brazauskas I., Realios ar nerealias grėsmės pensijų sistemai?// <http://www.balsas.lt/naujiena/82681> [žiūrėta 2008 02 20]

⁸³ http://www.sodra.lt/index.php?cid=182&new_id=702&page_nr [žiūrėta 2008 03 05]

2.3. Danijos pensijų sistemos ypatumai

Šiaurės Europos šalių (Danijos, Suomijos, Norvegijos, Švedijos) pensijų modelis, pagrįstas universaliomis pensijų sistemomis, apimančiomis visus piliečius. Šiose šalyse pensijų išmokos siejamos su asmens gyvenamąja vieta ir yra priklausomos ne nuo pajamų, o nuo gyvenimo šalyje trukmės. Šiam modeliui priskiriamos šalys laikomos geriausiai užtikrinančiomis savo piliečių socialines teises ir jų nepriklausomumą nuo rinkos mechanizmų.⁸⁴ Paprastai tipine Šiaurės Europos šalių valstybe laikoma Švedija, kadangi joje vyrauja žemas nedarbas, skatinama „aktyvi darbo rinkos politika“, išmokų lygis yra aukštas, tačiau šiame darbe pasirinkta nagrinėti Danijos pensijų sistemą, nes ji turi dvi svarbias unikalias savybes, išskiriančias ją iš kitų Šiaurės šalių. Visų pirma Danija, kaip ir Švedija, turi specialią pensijų kaupimo programą, pagrįstą individualių santaupų įnašu – tai yra įstatymu nustatyta pensijų schema. Antra, Danija išsiskiria papildoma darbo rinkos pensija, kuri yra pagrindas visų pirma kolektyvinėse sutartyse (tokios sistemos egzistuoja taip pat Islandijoje ir Olandijoje). Bendrai Danijos pensijų sistemą galima vaizduoti kaip trijų pakopų modelį (žr. 3 lentelę.).

3 lentelė. Danijos pensijų sistema

	I PAKOPA	II PAKOPA	III PAKOPA
	Viešai administruojama, universali, priklauso nuo šalyje išgyventų metų skaičiaus	Privačiai administruojama, reikalaujanti narytės	Privačiai administruojama, grindžiama savanoriškais įnašais
Tikslas ir metodas	Išvengti pensininkų skurdo, mokant visiems vienodo dydžio išmokas, susijusių su pajamomis pašalpa ar garantuoti minimalią pensiją.	Garantuoti pajamų pakeitimą per privalomas taupymo schemas ryšium su darbu	Individualus pensijos taupymas, pasiruošiant išėjimui į pensiją.
Finansavimas	Finansuojama iš mokesčių	Pagrįstas santaupomis	Pagrįstas santaupomis
Danijos schema	Valstybinė senatvės pensija	Darbo rinkos pensija	Individualios pensijų schemas
	ATP, SP, SAP		

Šaltinis: Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. [<http://europa.eu.int>]

⁸⁴ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008.

Svarbu pažymėti, kad papildomi pensijų planai: ATP (papildomi, su darbo užmokesčiu susieti pensijų planai), SP (speciali papildoma pensija) ir SAP (darbo rinkos papildoma pensijų schema išankstinių pensijų gavėjams) gali būti priskiriami tiek pirmajai, tiek ir antrajai pensijų pakopai. Jie yra nepriklausomi nuo gyvenamosios vietos reikalavimo, o pensijos gavimas priklauso nuo įnašų mokėjimo.

Pirmoji pensijų pakopa – tai nacionalinė senatvės pensija, skirta užtikrinti minimalų pajamų šaltinį iš darbo rinkos pasitraukusiems asmenims. Ji yra sudaryta iš bazinės pensijos ir pensijos priedų, kurie priklauso nuo bendrų senatvės pensininko ir jo sutuoktinio pajamų. Socialiniu draudimu privalomai draudžiami visi gyventojai ir jiems teikiamos fiksuotos išmokos, priklausančios nuo išgyventų šalyje metų skaičiaus. Pagrindinė pensijos dalis skiriama jeigu:

- ✓ Asmuo yra 65 metų amžiaus;
- ✓ Asmuo gyvena Danijoje bent 40 metų tarp 15 ir 65 metų amžiaus⁸⁵.

Jeigu asmuo gyvena Danijoje mažiau negu 40 metų, jam skirtos pensijos dalis apskaičiuojama 1/40 už kiekvienus šalyje pragyventus metus. Pagrindinė pensija yra 59 424 Danijos kronų per metus, tuo tarpu pensijos priedas yra skirtingas vienišiams ir sutuoktinius turintiems asmenims: pensijos priedas per metus yra 59 820 kronų vienišiams asmenims ir 27 936 kronos žmonėms, gyvenantiems su sutuoktiniu ar partneriu⁸⁶. Pensijos priedas yra apmokestinamas ir sumažinamas, jeigu pensininkas ar jo sutuoktinis/partneris be viešosios senatvės pensijos dar turi pajamų virš tam tikros nustatytos ribos (tai gali būti gamybinis pelnas, papildomos pensijos pajamos, investicinės pajamos ir t.t.). Tuo atveju, kai pensininko sutuoktinis/ė negauna pensijos, pusei sutuoktinio pajamų yra netaikomas pajamų apmokestinimas.

2004 metų pensijų reforma įteisino galimybę atidėti senatvės pensiją. Pensinio amžiaus sulaukę žmonės gali nuspręsti atidėti senatvės pensiją ir toliau aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, už tai gaudami padidintą senatvės pensiją ateityje. Pagrindinė sąlyga, kad asmuo atidėjęs išėjimą į pensiją turi gauti darbo pajamų bent jau už 1500 valandų kiekvienais kalendoriniais metais⁸⁷. Kai asmuo nusprendžia baigti darbinę veiklą jis pradeda gauti valstybinę senatvės pensiją, kuri yra padidinta „laukimo procentiniu dydžiu“ visam likusiam pensininko gyvenimui. Šis dydis apskaičiuojamas kaip santykis tarp mėnesių, kuriuos pensija buvo atidėta skaičiaus ir vidutinės laukiamos gyvenimo trukmės, kuri buvo nustatytas tais metais, kai gyventojas turėjo išeiti į

⁸⁵http://www.ldb.lt/eures/index.aspx?page=/lt/gyvenimo_darbo_salygos/kitu_saliu_gyvenimo_ir_darbo_salygos/danija/ [žiūrėta 2008 06 30]

⁸⁶http://ec.europa.eu/employment_social/2007/tables_part_1_en.pdf [žiūrėta 2008 10 02]

⁸⁷ Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. P.84. [<http://europa.eu.int>]

pensiją.⁸⁸ Asmuo gali pasirinkti kokiam laikotarpiui jis nori atidėti senatvės pensiją, tačiau atidėjimo laikotarpis turi būti neilgesnis kaip 120 mėnesių (kol asmuo sulaukia 75 metų).

Antroji pensijų pakopa – darbo rinkos papildoma pensija (privalomas socialinis draudimas). Teikiamos išmokos, priklausančios nuo įmokų mokėjimo trukmės ir dydžio. Šiai pakopai taip pat priskiriami įstatymų apibrėžti papildomi pensijų kaupimo planai: ATP (nuo uždarbio priklausoma papildoma pensija, SP (speciali papildoma pensija), bei SAP (papildoma darbo rinkos pensija išankstinių pensijų gavėjams).

✓ ATP – papildomi su užmokesčiu susieti pensijų planai, kurie buvo įtvirtinti įstatymu 1963 metais. Visi asmenys, dirbantys ne mažiau kaip 9 valandas per savaitę, moka ATP įnašus, kad gautų papildomą pensiją kartu su nacionaline danų pensija. Darbdavys moka 2/3 įnašo, tarnautojas – 1/3 įnašo⁸⁹. Metinis įnašas keičiasi priklausomai nuo gaunamų pajamų, bet paprastai jis sudaro apie 3000 kronų kasmet, visą darbo laiką dirbančiam tarnautojui. Papildomai pensijai įnašas automatiškai atskaičiuojamas nuo mėnesinio darbuotojo atlyginimo. Svarbu pažymėti, jog įnašus mokėjusio asmens mirties atveju, jam skirtos išmokos yra mokamos jo sutuoktiniui arba vaikams.

✓ SP – speciali, papildoma pensinio aprūpinimo programa. Nuo 1999 metų visi darbuotojai ir samdomi darbuotojai nuo gaunamų pajamų mokėjo 1 procento dydžio įnašus šiems papildomiems pensijų kaupimo planams. Tačiau šis įnašas buvo sustabdytas 2004 ir 2005 metais, o vėliau šis sustabdymas buvo pratęstas 2006 ir 2007 metams. Šioje specialioje pensijų programoje sukauptos santaupos yra išmokamos kaip dešimties metų anuiteto pensija nuo 65 metų amžiaus⁹⁰. Mirties atveju, asmens sukauptos santaupos pereina jo artimiesiems.

✓ SAP – papildoma darbo rinkos pensijų schema išankstinių pensijų gavėjams. Šios pensijos tikslas – sudaryti galimybę išankstinių pensijų gavėjams sukaupti priedą prie valstybinės senatvės pensijos. Šis įnašas siekė 4680 kronų (2005 metais) atitinkdamas 2,8 procentus numatomos pensijos vienam asmeniui. Pensijos mokėjimas pradedamas sulaukus pensinio amžiaus(65 metai).

Trečioji pensijų pakopa – tai yra atskiri, privatūs pensijų kaupimo planai, kurie yra nepriklausomi nuo darbo sąlygų, o dalyvavimas juose pagrįstas pačių asmenų iniciatyva⁹¹. Dalyvaudamas šioje pensijų pakopoje asmuo pats pasirenka pensinio aprūpinimo programą, tiekėją bei aukščiausio įnašo normą. Privataus kaupimo sutartys gali būti sudarytos su bankais, draudimo bendrovėmis bei privačiais pensijų kaupimo fondais.

⁸⁸ Ten pat. P.84.

⁸⁹ http://www.ldb.lt/eures/index.aspx?page=/lt/gyvenimo_darbo_salygos/kitu_saliu_gyvenimo_ir_darbo_salygos/danija/ [2008 06 30]

⁹⁰ Stougaard J.C. An introduction to the Danish pension system. Washington. 2001.

⁹¹ Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. P.88. [<http://europa.eu.int>]

Pensijų sistemos reformų prielaidos. 2007 metais EBPO atlikto tyrimo metu Europos šalių pensijų sistemos buvo lyginamos pagal keturis pagrindinius kriterijus: demografinę šalies situaciją dabar ir ateityje, šalies išlaidas viešosioms pensijoms, pensininkų gyvenimo kokybę ir profesinių pensijų paplitimą. Šis tyrimas parodė, kad Danija yra ta šalis, kuri geriausiai iš visų Europos valstybių yra pasiruošusi priimti ateities iššūkius, susijusius su pensinio amžiaus žmonių skaičiaus didėjimu visuomenėje. Danijoje yra mažiausias pagyvenusių žmonių skurdas, plačiai paplitusios profesinės pensijos, aukštas pragyvenimo lygis, palyginti didelės pensijų išmokos (mažas pajamas gaunantis asmuo išėjęs į pensiją gali gauti didesnio dydžio išmokas negu gaudavo dirbdamas), žemas nedarbo lygis. Nors Danijos pensijų sistema, derindama valstybines, profesines ir privačias pensijas, visame pasaulyje traktuojama kaip geriausią pensinį aprūpinimą šalies piliečiams užtikrinantis modelis, tačiau ateityje ji taip pat neišvengiamai susidurs su visuomenės senėjimo ir vidutinės gyvenimo trukmės didėjimo sukeltomis problemomis. Statistiniai skaičiavimai rodo, kad pagyvenusių žmonių skaičius nuo 2010 metų pastoviai didės ir 2025 metais vieną pensininką išlaikys tik trys ekonomiškai aktyvūs žmonės. Reformuoti pensijų sistemą skatina ir griežti Danijos imigracijos įstatymai, ribojantys į šalį atvykstančių užsienio darbuotojų įsitraukimą į darbo rinką.

Pensijų sistemos reformų tendencijos.

- 2006 metais Danijos parlamentas priėmė vadinamąjį Gerovės įstatymą, kuriame nuspręsta didinti pensinį amžių nuo 65 iki 67 metų. Siekiant išvengti radikalių reformų numatoma šią amžiaus ribą didinti po puse metų 2024, 2025, 2026 ir 2027 metais. Politikai taip pat numatė, kad ši amžiaus pakėlimo riba nėra galutinė, ir ateityje didėjant vidutinei gyvenimo trukmei ji gali būti didinama toliau.
- Numatoma toliau plėtoti privačių pensijų sistemą, ypatingą dėmesį skiriant privalomam dalyvavimui profesinių pensijų planuose.
- Didelį dėmesį numatoma skirti piliečių informavimui apie pensijų programas. Pastebėta, kad gyventojai dažnai nežino, kaip gali padidinti savo pensijos dydį, todėl Danijos vyriausybė bendradarbiaudama su pensijų fondais, gyvybės draudimo bendrovėmis, bankais ir viešosiomis institucijomis įsteigė bendrą duomenų bazę, kurios pagrindinis tikslas - suteikti gyventojams būtiną informaciją apie jų pensijos teises⁹².

Danijos pensijų sistema iš kitų šalių pensijų sistemų modelių išsiskiria tuo, kad čia pabrėžiama pilietinė teisė į visiems šalies gyventojams vienodas pensines išmokas, nepriklausančias nuo anksčiau asmens turėtų pajamų, o lankstus valstybinių, profesinių ir privačių pensijų derinimas sudaro galimybes gauti pakankamai dideles pensijas, užtikrinančias orią ir aprūpintą senatvę.

⁹² European Commission. Synthesis report on adequate and sustainable pensions, 2006. P.146.

2.4. Jungtinės Karalystės pensijų sistemos ypatumai

Anglo-saksų pensijų sistemų modelis, artimas G.Esping Andersen išskirtam liberaliam gerovės valstybės modeliui, siekia užtikrinti tik minimalią socialinę apsaugą piliečiams ir skatina pačių asmenų rūpinimąsi savo gerove. Valstybinis pensinis aprūpinimas yra minimalus, todėl aktyviai skatinamas privačių pensijų schemų vystimasis, privačiame kaupime dalyvaujantys gyventojai skatinami įvairiomis mokesčių lengvatomis. Siekiant geriau suprasti „anglosaksiškąjį“ modelį toliau nagrinėjamas Jungtinės Karalystės pensijų modelis.

Jungtinė Karalystė turi galias socialinės apsaugos tradicijas, jau XX a. pradžioje valstybė prisiėmė atsakomybę užtikrinti gerovės paslaugų teikimą platesnėms gyventojų grupėms socialinės apsaugos, švietimo, sveikatos apsaugos srityse. Pirmasis įstatymas pensijų srityje buvo priimtas 1908 metais ir jis užtikrino piliečiams socialinę apsaugą, įgyvendinamą per valstybinį pensijų draudimą.⁹³ Tolimesnėmis reformomis buvo siekiama sukurti tokį pensijų modelį, kuris skatintų užimtumą, mokėtų išmokas tik tiems asmenims, kuriems jos iš tikrųjų yra reikalingos ir skatintų pačius asmenis rūpintis savo gerove. Suvokti šiandieninę Jungtinės Karalystės pensijų sistemą nėra lengva dėl paprastos priežasties – šioje šalyje egzistuoja daug skirtingų būdų, kaip sukaupti pinigų tai dienai, kada žmogus jau nebegali arba nenori dirbti. Po 2003 metais įgyvendintos pensijų reformos Jungtinės Karalystės pensijų sistemų modelį sudaro šios pensijų rūšys⁹⁴:

✓ *Valstybinė pensija* (angl. state pension) - susidedanti iš fiksuotos bazinės pensijos ir papildomos pensijos dalies.

✓ *Profesinė pensija* (angl. occupational pension) - kai įmokas į pensijos fondą banke moka darbdavys.

✓ *Asmeninė pensija* (angl. personal pension) – kai įmokas į tam tikrą sąskaitą moka pats asmuo.

✓ *Pensija tiems, kam virš 80 metų* (angl. over 80 pension) – pensijos, mokamos 80 metų sulaukusiems asmenims, kurie nesukauptė pakankamai įmokų, kad gautų pilną valstybinę pensiją.

✓ *Pensija per tarpininkus* (angl. stakeholder pension) – „tai pensija, kurią galima „nusipirkti“ iš komercinės finansinės kompanijos, pavyzdžiui banko, už nedidelį mokestį“.⁹⁵

⁹³ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 176.

⁹⁴ http://www.anglija.lt/pasalpos_pensijos/valstybine_pensija.html. [žiūrėta 2008 09 18].

⁹⁵ http://www.anglija.lt/pasalpos_pensijos/valstybine_pensija.html. [žiūrėta 2008 09 18].

✓ *Pensijos kreditas* (angl. pension credit) – jeigu asmuo negauna nustatyto minimalaus dydžio pensijos, jis gali prašyti pensijų kredito, kuris „papildytų“ pajamas iki tos sumos.

Pirmosios pakopos – tai yra draudžiamoji valstybinių pensijų sistema susideda iš fiksuotos bazinės pensijos, papildomos pensijos pagal uždarbį - SERPS (kurią nuo 2002 metų pakeitė valstybinė antroji pensija S2P), bei proporcinės arba dar kitaip vadinamos graduotos pensijos pagal uždarbį (angl. graduated retirement benefit)⁹⁶:

1. *Valstybinė bazinė pensija* yra fiksuoto dydžio pensija, garantuojama visiems asmenims, net ir tuo atveju kai jie dėl nepakankamų pajamų nemoka įmokų papildomai pensijos daliai gauti. Bazinės pensijos dydis priklauso nuo sumokėtų įmokų ir vaikų skaičius.⁹⁷ Ši pensija yra finansuojama iš socialinio draudimo įmokų, o teisė ją gauti priklauso nuo užskaitomų išdirbtų metų trukmės per darbingumo laikotarpį. Darbingumo laikotarpis – tai yra laikotarpis, kada asmuo moka socialinio draudimo įmokas. Šis laikotarpis pradedamas skaičiuoti nuo mokestinių metų pradžios (nuo balandžio 6 dienos tų metų, kuomet asmeniui sueina 16 metų), iki mokestinių metų pabaigos (balandžio 5 dienos) kuomet asmuo sulaukia pensinio amžiaus.⁹⁸ Šiuo metu Jungtinėje Karalystėje nustatytas minimalus socialinio draudimo įmokų mokėjimo laikotarpis valstybinei bazinei pensijai gauti yra 11 metų. Pilnai valstybinei bazinei pensijai gauti moterys socialinio draudimo įmokas turi mokėti 39 metus, iš joms nustatyto 44 metų darbingumo laikotarpio, tuo tarpu vyrai socialinio draudimo įmokas turi mokėti 44 metus iš jiems nustatyto 49 metų darbingumo laikotarpio.⁹⁹

Jungtinės Karalystės teisės aktuose pensinio amžiaus žmonėmis laikomi vyrai nuo 65 metų ir moterys nuo 60 metų. Pagrindinės pensijos dydis priklausomas nuo konkrečios situacijos aplinkybių, tačiau pagal naujas normas, įsigaliojusias nuo 2008 metų balandžio 7 dienos, pensijų dydžiai yra:

- ✓ 90,70 svarų per savaitę - vienam gyvenančiam asmeniui;
- ✓ 145,05 svarai per savaitę – porai.
- ✓ 54,35 svarai – 80 metų sulaukusiam asmeniui, nesukaupusiam pakankamai įnašų valstybinei pensijai gauti.

Jungtinėje Karalystėje tie asmenys, kurie nėra įmokėję pakankamai socialinio draudimo įnašų, gali gauti pilną valstybinę pensiją pagrįstą sutuoktinio ar partnerio padarytais įnašais, bazinei valstybinei pensijai gauti. Asmenys, kurių sutuoktinis yra miręs, turi galimybę gauti pagrindinę valstybinę pensiją, paremtą mirusio vyro, žmonos ar partnerio valstybinio socialinio

⁹⁶ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 98.

⁹⁷ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P.91.

⁹⁸ http://www.anglija.lt/pasalpos_pensijos/valstybine_pensija.html. [žiūrėta 2008 09 18]

⁹⁹ <http://www.britishcouncil.org/eumobility-working-in-uk-pensions.htm> [žiūrėta 2008 08 19]

draudimo įnašais. Našlys ar našlė taip pat gali paveldėti iki 100 proc. savo mirusio vyro, žmonos ar partnerio sukauptos papildomos valstybinės pensijos. Tuo atveju, kai asmuo pasiekė pensinį amžių iki 2002 metų spalio 6 dienos, po jo mirties našlys ar našlė gauna iki 100 proc. sutuoktinio papildomos pensijos. Jeigu pensinį amžių asmuo pasiekia tarp 2005 metų spalio 5 dienos ir 2010 metų spalio 6 dienos, po jo mirties jo sutuoktinis ar sutuoktinė gaus nuo 60 proc. iki 90 proc. jo papildomos valstybinės pensijos.¹⁰⁰

2. *Papildoma pensija* mokama kaip priedas prie pagrindinės valstybinės bazinės pensijos, o teisę ją gauti turi asmenys, turėję pajamų nuo 1978 metų iki 2002 metų balandžio 5 dienos¹⁰¹. Papildoma pensija gali būti arba nuo buvusio atlyginimo dydžio priklausanti pensija – SERPS, kuri 2002 metų balandžio 5 dienos buvo pervadinta į antrąją valstybinę pensiją – S2P (angl. state second pension), arba proporcinė profesinė pensija (angl. graduated pension). SERPS pensija, finansuojama einamųjų išmokų pagrindu buvo įvesta 1975 metais, greta minimalios bazinės pensijos ir buvo privaloma visiems asmenims. Asmuo gali gauti SERPS pensiją, jeigu jo vienerių metų pajamos tarp 1978 ir 2002 metų balandžio 5 dienos yra mažesnės už nustatytą mažiausio atlyginimo limitą. „Proporcinę profesinę pensiją turi teisę gauti asmenys, mokėję socialinio draudimo įmokas nuo 1961m. balandžio 6 d. iki 1975 m. balandžio 5d. ir ji skiriama asmenims, socialinio draudimo įmokas mokėjusiems ne mažiau kaip 45 m.¹⁰²

3. *Valstybinė antroji pensija (S2P)* – įteisinta 2002 metais ir pakeitusi nuo buvusio atlyginimo dydžio priklausančią papildomą pensiją (SERPS), sudaro palankesnes sąlygas gauti papildomą valstybinę pensiją mažas pajamas turėjusiems darbuotojams, neįgaliesiems, slaugytojams.¹⁰³ Šios pensijos dydis yra didesnis asmenims, kurie gavo mažiausias pajamas, tuo tarpu asmenims, turėjusiems didžiausias pajamas pensijos dydis sumažinamas taip skatinant juos dalyvauti privačiose pensijų kaupimo programose. Valstybinė antroji pensija yra apskaičiuojama pagal du slenksčius: mažiausių pajamų limitą (LEL) ir bazinių pajamų ribą (LET). Vyriausybė yra nustačiusi tokius antrosios valstybinės pensijos didėjimo koeficientus:

- jei pajamos yra tarp mažiausio atlyginimo limito (LEL) ir bazinių pajamų ribos (LET) - padidėjimo koeficientas per metus sudarys 2,5 proc. iki 2010 metų balandžio mėnesio, 2 proc. po 2010 metų;
- kai pajamos yra tarp bazinių pajamų ribos (LET) ir nustatytos sumos, kuri gaunama iš 3 bazinių pajamų ribos (LET) atėmus 2 žemiausio atlyginimo limitus (LEL) –

¹⁰⁰ <http://www.thepensionsservice.gov.uk/state-pension/home.asp>. [žiūrėta 2008 10 15].

¹⁰¹ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P.92.

¹⁰² Ten pat. P.92.

¹⁰³ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2006. P. 100.

padidėjimo koeficientas per metus sudarys 0,625 proc. iki 2010 metų balandžio mėnesio, 0,5 proc. po 2010 metų;

- kai pajamos yra tarp nustatytos sumos, kuri gaunama iš 3 bazinių pajamų ribos (LET) atėmus 2 žemiausio atlyginimo limitus (LEL) ir aukščiausio atlyginimo limitu - padidėjimo koeficientas per metus sudarys 1,25 proc. iki 2010 metų balandžio mėnesio, 1 proc. po 2010 metų.¹⁰⁴

Valstybinė antroji pensija, finansuojama einamųjų išmokų pagrindu, skirtingai negu prieš tai buvusi papildoma, nuo buvusio atlyginimo dydžio priklausanti pensija (SERP), skiriama net ir tiems asmenims, kurie visus finansinius metus nedirba, išlaiko vaikus, arba globoja nedarbingus asmenis. Dar viena Jungtinės Karalystės pensijų rūšis, kuri gali būti priskirta prie pirmosios pensijų pakopos yra pensijų kreditas. Asmenys, sulaukę 60 metų, šioje šalyje turi gauti mažiausiai 124 svarus ir 5 pensus pajamų, jeigu yra vieniši, arba 185 svarus ir 35 pensus, jeigu gyvena su partneriu. Jeigu tokių žmonių pajamos iš pensijų ar/ir kitų šaltinių yra mažesnės nei šis minimumas, asmuo gali prašyti pensijų kredito, kuris „papildytų“ pajamas iki tos sumos. Kadangi valstybinė pensija Jungtinėje Karalystėje nėra didelė, daugelis dirbančiųjų aktyviai dalyvauja antrosios ir trečiosios pensijų pakopų planuose.

Antroji pensijų pakopa apima profesines pensijas (literatūroje dar vadinamos kompanijos ar darbo pensijomis). *Profesinės pensijos* programa vykdoma susitarimo su darbdaviu pagrindu: darbuotojai moka įmokas (darbdavys gali mokėti tik papildomas įmokas), kurių dydis yra skirtingas kiekvienoje įmonėje, o darbdavys pasižada mokėti savo darbuotojams pensiją, kai šie sulauks pensinio amžiaus. Jungtinėje Karalystėje egzistuoja du profesinės pensijos tipai:

- Atlyginimu paremta programa – kai pensijos dydis priklauso nuo gauto atlyginimo ir išdirbtų metų, per kuriuos asmuo mokėjo įmokas į tą fondą, skaičiaus.

- „Pinigų išpirkimo“ programa – tiek darbuotojo, tiek darbdavio įmokos įneštos į pensijų fondą yra investuojamos į finansų rinkas. Tokiu atveju pensijos dydis priklauso nuo to, kiek per tam tikrą laiką buvo įmokėta pinigų ir kaip pasisekė su investicija. Sulaukus pensijos dalį šių pinigų galima atsiimti, o likusius pinigus, kaip pensiją darbdavys išmoka pats arba išperka kasmėnesinės ar kasmėtinės pensijos išmokėjimo paslaugą per draudimo bendrovę.¹⁰⁵

Dalyvavimas antrosios pakopos pensijų programose ne tik sudaro galimybę gauti priedą prie valstybinės bazinės pensijos, bet užtikrina asmenims mokesčių lengvatas. Pavyzdžiui, jeigu asmuo nuo savo pajamų moka 20 proc. pajamų mokestį, už kiekvieną 100 svarų, įmokėtų į pensijos fondą, jo mokesčių suma mažėja 20 svarų.

¹⁰⁴ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008. P.92.

¹⁰⁵ http://www.anglija.lt/aktualijos/pasalpos_pensijos/angliska_pensija_variantai_ir_galimybes [žiūrėta 2008 09 20].

Trečioji pensijų pakopa apima asmeninę pensiją ir pensiją per tarpininkus. *Asmeninė pensija* – tai pensija, priklausoma tik nuo asmens įmokėtų įnašų, kurią galima „nusipirkti“ iš pensijų tiekėjo (banko, draudimo kompanijos, kitos finansinės įstaigos). Išėjus į pensiją iškart galima atsiimti iki 25 proc. sukauptos sumos, kiti pinigai išmokami kaip periodinė pensija. Privačią pensiją kaupiantiems asmenims valstybė mažina mokesčių našta, už kiekvieną 80 svarų įmoką mažindama mokesčius 20 svarų (pagal 2008-2009 metų pagrindinį 20 proc. pajamų mokesčio tarifą). *Pensija per tarpininkus* taip pat priskiriama „pinigų išpirkimo“ pensijų grupei. Šią pensiją renkasi žmonės, neturintys galimybių dalyvauti profesinių pensijų fonduose ar kaupti privačią pensiją. Tarpininko pensija turi garantuoti daug minimalių vyriausybinių standartų, kad garantuotų gavėjams nebrangias, lanksčias ir saugias paslaugas.

Pensijų sistemos reformų prielaidos. Jungtinės Karalystės pensijų sistema daugeliu atžvilgiu turi pranašumą prieš kitų Europos šalių pensijų sistemas: vidutinis išėjimo į pensiją amžius čia yra vienas aukščiausių Europoje (apie 62,6 metai), taip pat yra aukštas vyresnio amžiaus žmonių darbingumo lygis (57 proc. visų 55-64 metų gyventojų dirba), labiausiai išplėta privačių pensijų sistema. Tačiau pagal pensinių išmokų dydį Jungtinės Karalystė užima paskutinę vietą Europoje – pensinio amžiaus sulaukęs asmuo gauna tik apie 17 proc. buvusio vidutinio atlyginimo dydžio pajamas (Europos šalių vidurkis yra 57 proc. buvusio vidutinio atlyginimo dydžio). Pagrindinė problema su kuria susiduria Jungtinės Karalystės vyriausybė sprendama pensijų reformų klausimus yra ta, jog dėl nustatyto didelio įmokų mokėjimo stažo, daugelis žmonių negauna pilnos valstybinės pensijos. Ši problema ypatingai skaudžiai paliečia moteris, kurios nustoja mokėti socialinio draudimo įnašus kai augina vaikus ar rūpinasi pasiligojusiais giminaičiais. Palyginimui, tik 30 proc. pensinio amžiaus sulaukusių moterų yra įmokėję pakankamai įnašų, kad gautų pilną valstybinę pensiją, tuo tarpu iš pensinio amžiaus sulaukusių vyrų reikiamas socialinio draudimo įmokas yra įmokėję ir pilną bazinę pensiją gaus 90 proc. pensinio amžiaus asmenų.¹⁰⁶

Pensijų sistemos reformų tendencijos. Siekiant padidinti pensinių išmokų dydį mažiausias pajamas gaunantiems asmenims bei sumažinti valstybės išsipareigojimų našta pensijų srityje, Jungtinės Karalystės vyriausybė numato šias svarbiausias reformų tendencijas šalies pensijų sistemoje:

- Siekiant, kad daugiau žmonių turėtų teisę gauti pilną valstybinę pensiją, socialinio draudimo įmokų mokėjimo trukmė bus mažinama iki 30 metų (planuojama nuo 2010 balandžio 6 dienos).

¹⁰⁶ <http://www.britishcouncil.org/eumobility-working-in-uk-pensions.htm> [žiūrėta 2008 08 19].

- Asmenys, turintys mažiau negu 30 metų privalomo socialinio draudimo stažo, gaus 1/30 pagrindinės valstybinės pensijos dalį už kiekvienus išdirbtus metus.
- Pagrindinė valstybinė pensija kils priklausomai ne nuo kainų didėjimo, bet nuo darbo užmokesčio didėjimo (planuojama ne anksčiau kaip 2012 ir ne vėliau kaip 2015 metais). Paprastai pajamos auga greičiau negu kainos, todėl tikimasi taip padidinti valstybines pensijas.
- Atsižvelgiant į tai, jog šiais ekonominio nestabilumo laikais šalies biudžetas pastoviai mažėja, o ilgaamžių žmonių skaičius nuolat auga, vyriausybė patvirtino ilgalaikę reformą, kuria siekiama ilginti gyventojų pensinį amžių. Nuo 2010 metų moterų amžiaus kartelė bus palaipsniui didinama, kol 2020 metais ji pasieks 65 metus. Tuomet nuo 2024 metų kas antrus metus bus didinamas ir vyrų, ir moterų pensinis amžius, kol 2046 metais jis pasieks 68 metus.¹⁰⁷
- Valstybinė antroji pensija (S2P) bus keičiama taip, kad ateityje ji teiks nustatytas vienodo dydžio sumas visiems asmenims. Planuojama, kad nuo 2012 metų asmeniui bus mokama 1,50 svarų suma per savaitę už kiekvienus socialinio draudimo metus.
- Planuojama, kad nuo 2010 metų bus panaikinta galimybė gauti pensiją pagrįstą sutuoktinio ar partnerio socialinio draudimo įnašais. Asmenys, kurie gaudavo tokią pensiją iki 2010 metų, ją išsaugos, tačiau jos mokėjimas turi būti panaikintas iki 2020 metų.
- Daug dėmesio reformų planuose skiriama priemonėms, skatinančioms žmones aktyviau dalyvauti profesinių pensijų planuose. Numatoma, kad nuo 2012 metų visi darbuotojai, nedalyvaujantys privataus kaupimo programose bus automatiškai įtraukiami į profesines pensijų programas.
- Jungtinės Karalystės vyriausybė siekia įgyvendinti „informuotumo apie pensijas“ programą, kuria siekiama padidinti gyventojų supratimą apie pensijas bei skatinti jų atsakomybę už savo gyvenimo kokybę sulaukus pensinio amžiaus.

Jungtinėje Karalystėje egzistuoja daug įvairių pensijų rūšių, tačiau visos pensijų reformos yra orientuotos į valstybės išpareigojimų pensijų finansavime mažinimą ir skatinimą asmenis rinktis papildomas profesines pensijas arba individualius pensijų planus. Nors šalyje yra didžiausias privačių pensijų sistemų skaičius, tačiau valstybinės pensijos yra mažiausios Europoje ir sudaro tik apie 17 proc. asmens turėto darbo užmokesčio iki išėjimo į pensiją.

¹⁰⁷ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/3197943.stm> [žiūrėta 2008 09 29].

2.5. Vokietijos pensijų sistemos ypatumai

Vidurio Europos šalių pensijų modelis, sukurtas pagal Bismarkinį – korporatyvinį modelį turi giliausias pensijų tradicijas Europoje. Šiame modelyje socialinės išmokos priklauso nuo darbuotojo turėto darbo užmokesčio bei darbo stažo - tai yra nuo jo dalyvavimo darbo rinkoje. Tipiškiausia šio modelio valstybe laikoma Vokietija, kurios pensijų sistema ne tik turi seniausias pensijų tradicijas, bet ir ilgą laiką buvo viena iš sėkmingiausių pensijų sistemų visame pasaulyje. Dar XIX a. pabaigoje Vokietijos kancleris Bismarkas pradėjo formuoti socialinės apsaugos sistemą, kurioje aiškiai dominuoja socialinis draudimas. Tokia sistema apima išmokas, kurių dydis ir mokėjimo trukmė priklauso nuo darbo stažo ir turėtų pajamų dydžio, ir yra finansuojama iš darbuotojų ir darbdavių įmokų.¹⁰⁸ Vokietijos pensijų sistema iš kitų šalių išsiskiria ir tuo, kad šalis yra federacinė valstybė, kurioje socialinio draudimo institucijos yra administruojamos ir draudėjų, ir apdraustųjų atstovų. Šiuolaikinę šalies pensijų sistemą galima vaizduoti kaip 3 pakopų modelį:

Pirmoji pakopa apima privalomą valstybinį socialinį draudimą (vadinamą „Regelaltersrente“), kuriuo draudžiami samdomi darbuotojai ir tam tikros savarankiškai dirbančių asmenų grupės (specialios sistemos taikomos kalnakasiams, ūkininkams, viešojo sektoriaus tarnautojams, taip pat aktoriams, menininkams, žurnalistams).¹⁰⁹ Dalyvavimas valstybinėje pensinio aprūpinimo programoje yra privalomas visiems nuolatiniais tarnautojams – tai reiškia, kad nuo dirbančių asmenų atlyginimo kiekvieną mėnesį automatiškai nuskaitoma nustatyto dydžio įmoka. Įmokos norma nuo 2003 metų sudaro 19,5 proc. tarnautojo atlyginimo prieš apmokestinimą. Ši įnašo suma yra lygiomis dalimis padalinta tarp tarnautojo ir darbdavio - darbuotojas moka 9,75 proc. įnašą nuo savo atlyginimo prieš apmokestinimą, ir darbdavys už darbuotoją moka tokią pačią sumą. Numatoma, kad per ateinantį dešimtmetį įnašo sumos proporcijos pasikeis – dirbantysis mokės didesniąją dalį įnašo sumos, tuo tarpu darbdavio mokamos įmokos sumažės. Kiekvienus įnašų metus apdraustasis asmuo gauna taip vadinamus „pensijos taškus“, kurie atspindi darbuotojo metinių pajamų padėtį. „Pensijos taškas“ yra apskaičiuojamas padalinus vidutinį asmens darbo užmokestį gautą tais metais, iš vidutinio darbo užmokesčio, kuris apskaičiuojamas visiems tais metais apdraustiems asmenims. Apskaičiuojant galutinę pensiją asmens pensijos taškų suma yra padauginama iš einamosios vieno pensijos taško vertės (apskaičiuotos eurai per mėnesį) ir iš specifinio faktoriaus kiekvienai pensijos rūšiai (pvz.

¹⁰⁸ Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius:LTU, 2003. P. 12.

¹⁰⁹ Hansen H. Public pension schemes in seven european countries: a micro-simulation approach. New York:Nova. 2006.P.85.

1.0 – senatvės pensijai sulaukus 65 metų amžiaus ar 0.55 - maitintojo pensijai gauti)¹¹⁰. Galima pateikti konkretų pavyzdį: pensijos sulaukęs asmuo, kuris 45 metus mokėjo socialinio draudimo įnašus pagrįstus vidutinio atlyginimo dydžiu, turi sukaupęs 45 „pensijos taškus“. Šie pensijos taškai yra dauginami iš pensijos tipo faktoriaus 1.0 (nes tai yra senatvės pensija) ir iš einamosios pensijos taško vertės (pvz: iš nustatyto 26,13 eurų dydžio). Tokiu atveju, pensijos sulaukęs asmuo gauna pakankamai didelę senatvės pensiją - 1175,85 eurus kas mėnesį.

Atsižvelgiant į gyventojų senėjimo sukeltas problemas, Vokietijos vyriausybė pensijų reformomis (2004m., 2006 m.) nusprendė padidinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, įvesdama nuostatas, susijusias su pensinio amžiaus ilginimu. Nuo 2004 metų, išėjimo į pensiją amžius yra 65 metai ir vyrams, ir moterims.¹¹¹ Anksčiau į pensiją išeiti gali tik 63 metų sulaukęs asmenys, mokėję socialinio draudimo įnašus ne mažiau kaip 35 metus, tačiau tokiu atveju jų pensijos dydis kiekvieną mėnesį yra mažinamas 0,3proc., kol pasieks nustatytą pensinio amžiaus ribą. Tuo tarpu asmenys, kurie sulaukę pensinio amžiaus neišeina į pensiją ir toliau tęsia savo darbinę karjerą, Vokietijoje turi galimybę gauti padidintą senatvės pensiją, nes jų pensija kiekvieną mėnesį didinama 0,5 proc., nuo jų pensinio amžiaus pradžios (65 metų) iki to momento, kai asmuo nusprendžia užbaigti darbinę karjerą ir išeiti į užsitarnautą pensiją.

Minimalus socialinio draudimo laikotarpis pensijai gauti šiuo metu yra 60 mėnesių (5 metai), o išmokėtos pensijos dydis apytiksliai lygus 70 proc. vidutinių pajamų, turėtų prieš išėjimą į pensiją. Pensijų reformos numato, kad valstybinė pensijų sistema nuo 2030 metų garantuos apie 67 proc. vidutinį pensijų dydį, o socialinio draudimo įmokų dydis negalės viršyti 22 proc. (nuo 2020 metų negalės viršyti 20%). Pirmoji pensijų pakopa šiuo metu apima apie 80 proc. dirbančiųjų Vokietijos gyventojų.¹¹² 2008m. liepos 1 dieną visos pensijų išmokos buvo padidintos 1,1 proc.

Antroji pakopa apima profesines pensijas, kurias valdo įmonių fondai, garantuojantys papildomą pensijos dalį. Profesinės pensijos Vokietijoje gali būti:

- „Tiesioginiai įmonių įsipareigojimai darbuotojams pagal kolektyvinę sutartį;
- tiesioginis draudimas (kuriuo darbdavys draudžia dirbančiuosius gyvybės ar pensiniu draudimu ir išmokos išmokamos darbuotojų naudai);
- apibrėžtų įmokų schemų pensijų fondai (į kuriuos darbdavys moka įmokas už dirbančiuosius);

¹¹⁰ Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. P.97. [<http://europa.eu.int>]

¹¹¹ Whitehouse E. Pensions panorama: retirement-income systems in 53 countries. Washington: the World bank. 2007

¹¹² Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. P.97. [<http://europa.eu.int>]

- savanoriški fondai (darbdavys savanoriškai garantuoja dirbančiajam, kad įmokės pensijų įmoką);
- pensijų investicijų fondai (juos administruoja nepriklausomos finansų įmonės ir iš gautų darbdavių įmokų sukuria specialias pensijų schemas)¹¹³.

Trečioji pakopa – tai individualus dalyvavimas privačių pensijų fondų ir gyvybės bendrovių siūlomuose privačių pensijų planuose. Ši kaupiamoji pensijų sistema (dar vadinama „Riester“ pensijų sistema), veikia nuo 2002 metų ir yra finansuojama kaupiamuoju pagrindu su tam tikra finansine valstybės parama (žr.4 lentelę).

4 lentelė. Taupymo norma ir gaunamos premijos „Riester“ sistemoje

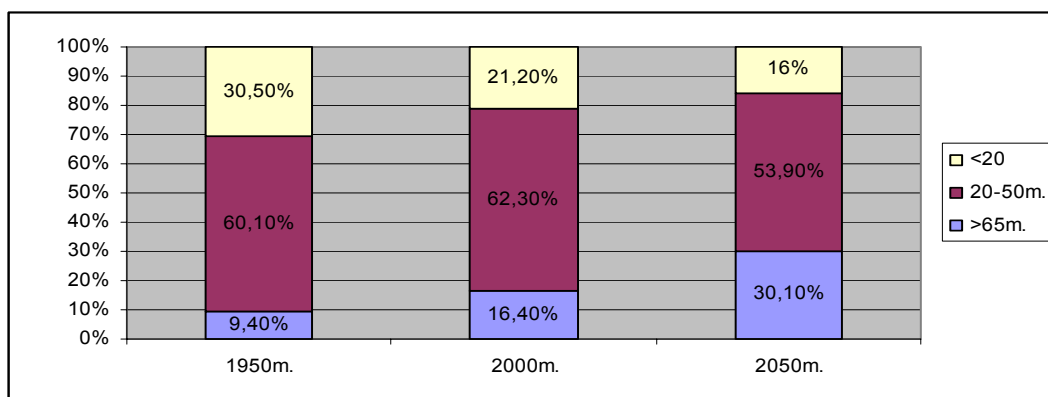
Metai	Taupymo norma	Pagrindinė premija, eurai per metus	Vaikų premija, eurai per metus
2002	1 %	38	46
2004	2 %	76	92
2006	3 %	114	138
2008	4 %	154	185

Šaltinis: Borsch-Supan A., Wilke C. Reforming the German public pension system. Boston. 2006. P.12.

Asmenys, dalyvaujantys privačiame kaupime gali pervesti į įmonių fondą tam tikrą procentą nuo gaunamų pajamų (nuo 2008 metų - 4 proc.). Valstybė, savo ruožtu, skatina privatų kaupimą taikydama įvairias finansines lengvatas bei suteikdama privačiame kaupime dalyvaujantiems asmenims tam tikras premijas. Nuo 2008 metų kaupiamosiose sistemoje dalyvaujantys asmenys gauna 154 eurų dydžio bazinę premiją, ir 185 eurų premiją kiekvienam vaikui. Papildomos lengvatos taip pat numatomos sutuoktinių poroms ir vaikų mokymuisi.

Pensijų sistemos reformų prielaidos. Pensijų reformas Vokietijoje, kaip ir kitose Europos šalyse, labiausiai įtakoja demografinės sąlygos: ilgėjanti gyvenimo trukmė, mažėjantis gimstamumas bei didėjantis senatvės priklausomybės santykis (pensinio amžiaus žmonių santykis su darbingo amžiaus gyventojais). Prognozuojama, kad 2050 metais vyresni negu 65 metų gyventojai sudarys 30,1 proc. visų gyventojų ir lyginant su 2010 metais pensinio amžiaus žmonių skaičius padidės beveik du kartus (žr. 5 pav.). Įgyvendindama įvairias reformas pensijų srityje Vokietija siekia sumažinti pirmosios pensijų pakopos (valstybinio socialinio draudimo) dominavimą, panaikinti išankstinių pensijų galimybę, sudarant sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms ilgiau išlikti darbo rinkoje, bei skatina asmenis aktyviai dalyvauti privačiame pensijų kaupime ir sukaupti priedą prie bazinės pensijos.

¹¹³ Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro dis. Vilnius. 2008.

Šaltinis: Haker K. Slovenia, 2007. P.5.

5 pav. Prognozuojamas gyventojų pasiskirstymas pagal amžių

Pensijų sistemos reformų tendencijos. Galima išskirti šias pagrindines Vokietijos pensijų sistemos reformų tendencijas:

- 2006 metų reforma įtvirtino nuostatą dar labiau padidinti išėjimo į pensiją amžių nuo 65 iki 67 metų. Pensinis amžius bus palaipsniui didinamas nuo 2012 metų, kol 2023 metais pasieks 66 metų amžių, o 2029 metais pensinis amžius ir vyrams, ir moterims jau sieks 67 metus. Pasinaudoti išankstine pensija galės tik 65 metų sulaukę asmenys, turintys ne mažesnę kaip 45 metų socialinio draudimo stažą.
- Vokietija jau 2004m. įstatymuose numatė, jog pensijų draudimo įstaigos privalo siųsti metines pensijų ataskaitas visiems apdraustiems asmenims, kurie yra sulaukę 27 metų ir turi ne mažiau kaip 5 metus socialinio draudimo stažo¹¹⁴. Tolimesnėse reformose numatoma tęsti gyventojų informavimą apie pensijas per 2 programas: jaunimo švietimą ir socialiai apdraustų žmonių informavimą. Jaunimo švietimo programa bus skirta 16-25 metų jaunuoliams, siekiant, kad jauni žmonės anksti susipažintų su valstybinio socialinio draudimo sąlygomis ir būtų suinteresuoti kuo anksčiau pradėti kaupti pajamas senatvei. 25 metų sulaukęs asmuo kartą per metus bus informuojamas apie jo sukauptas pensijos teises, nurodant kokio dydžio pensiją apdraustasis gautų, jeigu tais metais išeitų į pensiją.
- Reformų planuose didelis dėmesys skiriamas vyresnio amžiaus žmonių užimtumui (programa 50+ skirta vyresnio amžiaus žmonių skatinimui aktyviai dalyvauti darbo rinkoje iki pat pensinio amžiaus). 2007 metų reformoje numatyta, kad 55-64 metų gyventojų užimtumas iki 2010 turi pasiekti 55 proc..

Vokietijos vyriausybė, siekdama išspręsti gyventojų senėjimo sukeltas problemas, siekia sumažinti pirmosios pensijų pakopos dominavimą, skatina vyresnio amžiaus gyventojus aktyviai dalyvauti darbo rinkoje, numato toliau didinti pensinio amžiaus ribą bei aktyviai šviesti visuomenę, skatinant piliečius pačius rūpintis savo pensija.

¹¹⁴ European Commission. Synthesis report on adequate and sustainable pensions, 2006. P.147.

2.6. Ispanijos pensijų sistemos specifika

Pietų Europos valstybių pensijų modelis iš kitų modelių išsiskiria specifiniais bruožais: šiose šalyse ilgą laiką nebuvo vieningos socialinio draudimo sistemos, todėl pensijų sistemos yra suskaidytos į keletą smulkesnių pensijų režimų, pensijų išmokų dydis lyginant su kitomis Europos valstybėmis yra santykinai aukštas, tačiau tam tikros gyventojų grupės yra labiau privilegijuotos ir gauna didesnes garantijas pensijų srityje. Siekiant geriau suprasti šio modelio specifika analizuojamas Ispanijos pensijų sistemos modelis.

Ispanijos pensijų sistema pradėta kurti 1919 metais, kai buvo įvestas privalomas valstybinis socialinis draudimas privataus sektoriaus darbuotojams. Tolesni įstatymai sukūrė didelį kiekį papildomų pensijų planų apimančių įvairias gyventojų grupes (šis planai dar vadinami Régimen General de la Seguridad Social arba RGSS)¹¹⁵. Šiuo metu Ispanijoje egzistuoja keletas pensijų režimų: žemės ūkio darbuotojų, savarankiškai dirbančių asmenų, akmens anglies pramonės dirbančiųjų, namų ūkio darbuotojų, valstybės tarnautojų, studentų specialusis režimas ir bendrasis režimas, apimantis visus likusius dirbančiuosius, nepatenkančius nei į vieną iš šių režimų. Visiems šiems pensijų režimams (išskyrus valstybės tarnautojų režimą) yra taikomos vienodos pensijų draudimo sąlygos. Šiuolaikinę Ispanijos pensijų sistemą galima vaizduoti kaip trijų pakopų modelį, kuriame pensijų išlaidos yra finansuojamos kartu su socialine parama.

Pirmoji pensijų pakopa apima valstybinį socialinį draudimą (nuo įnašų priklausantis pensijų planas) ir papildomus pensinio aprūpinimo planus, garantuojančius minimalų pensinį aprūpinimą asmenims, kurių pajamos per metus yra mažesnės už valstybės nustatytą pajamų dydį. Tuo atveju kai asmuo neturi teisės į valstybinę pensiją (neturi pakankamai socialinio draudimo stažo arba yra įmokėjęs per mažai įmokų) jam mokama minimali, nuo įnašų nepriklausanti pensija, kurios dydis sudaro apie 20 proc. vidutinio darbo užmokesčio tais metais.¹¹⁶

Valstybinė senatvės pensija finansuojama einamųjų išmokų pagrindu ir yra priklausoma nuo socialinio draudimo įmokų mokėjimo trukmės ir buvusio atlyginimo dydžio. Visi dirbantys asmenys privalo mokėti socialinio draudimo įnašus, kurie sudaro 28,3 proc. darbuotojo atlyginimo prieš apmokestinimą (4,7 proc. įnašo moka darbuotojas, 23,6 proc. - darbdavys). Minimalus darbo stažo reikalavimas senatvės pensijai gauti yra 15 metų, iš kurių bent du įmokų metai turi įeiti į paskutinius 15 metų iki išėjimo į pensiją dienas. Tokiu atveju pensijos dydis

¹¹⁵ Capretta J.C. Public pension systems: an assessment of reform efforts in twelve developed countries. Washington.2007.P.35.

¹¹⁶ Ten pat. P.35.

sudaro 50 proc. maksimalios pensijos dydžio. Asmens, toliau tęsiančio savo darbinę karjerą, pensijos dydis kiekvienais metais didėja 3 proc. tarp 16 ir 25 metų darbo stažo (25 metus darbo stažo turinčio asmens pensija sudaro 80 proc. pilnos pensijos sumos), o nuo 25 metų darbo stažo, pensijos dydis kiekvienais metais didėja 2 proc., kol pasiekia pilną valstybinės pensijos dydį.

Nustatytas išėjimo į pensiją amžius yra 65 metai ir vyrams, ir moterims, tačiau pensinis amžius gali būti sumažintas asmenims, dirbantiems sunkius ir sveikatai pavojingus darbus. Pasinaudoti išankstine pensija gali asmenys, kurie sulaukė 61 metų amžiaus, turi 30 metų socialinio draudimo stažą ir yra ne mažiau kaip 6 mėnesius registruoti darbo biržoje, tačiau per tą laiką nesusirado darbo. Išankstine pensija pasinaudojusio asmens pensijos dydis kiekvienais metais mažinamas priklausomai nuo turimo socialinio draudimo stažo:

- 7,5 proc. mažinama pensija asmenims turintiems 30-34 metus socialinio draudimo stažo;
- 6,5 proc. - turintiems 38-39 metų stažą;
- 6 proc. mažinama pensija asmenims socialinio draudimo įmokas mokėjusiems daugiau kaip 40 metų.¹¹⁷

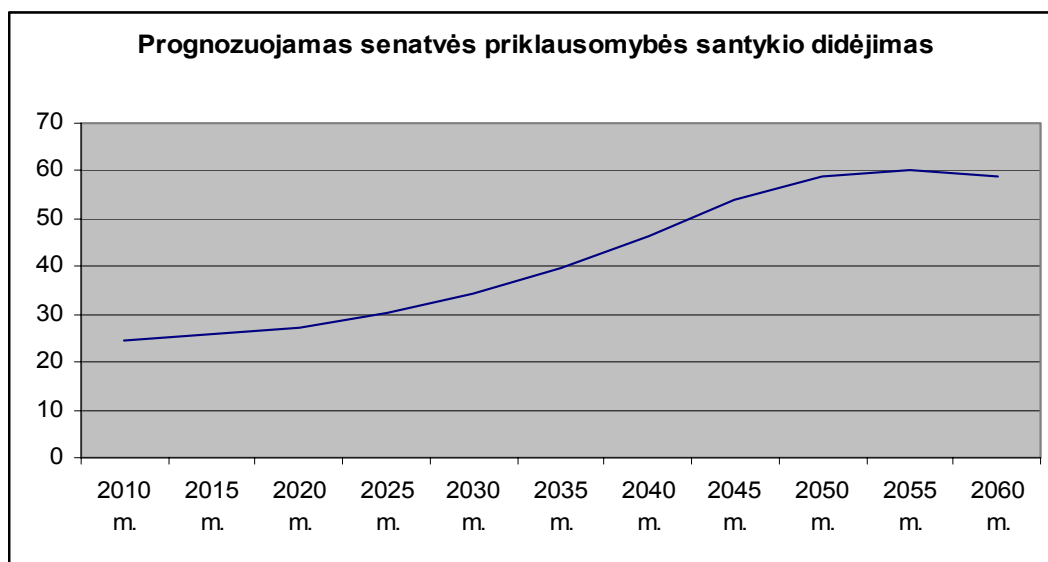
Antroji pakopa apima profesines pensijas, kurios grindžiamos darbdavio ir darbuotojo susitarimu ir yra įgyvendinamos per privačias draudimo bendroves ar profesinių pensijų fondus. Paprastai šios pensijos yra finansuojamos darbuotojų ir darbdavių įnašais, kurie negali viršyti tam tikro nustatyto dydžio. Antrosios pakopos pensijos gali būti 3 rūšių: apibrėžtų išmokų, apibrėžtų įmokų ir mišrios. Tradiciškai profesinės pensijos Ispanijoje yra apibrėžtų išmokų planai, kuriuose pensijos dydis yra priklausomas nuo paskutinio tarnautojo atlyginimo arba nuo vidutinio atlyginimo dydžio per paskutiniuosius dvejus metus. Paprastai darbdavys finansuoja nuo 65 iki 80 procentų įnašo sumos, o darbuotojas turi įmokėti likusią dalį. Profesinės pensijos yra mokamos sulaukus pensinio amžiaus (65 metų), o asmuo pats gali pasirinkti pensijos mokėjimo būdą: išsipirkti pensijų anuitetą ir kas mėnesį gauti nustatytą pensijos dalį, atsiimti visą sukauptą sumą iškart, ar atsiimti tik dalį sumos, o likusią pinigų sumą gauti kaip periodinę išmoką. 2006 metų duomenimis, net 78 proc. profesinių pensijų dalyvių rinkosi visų sukauptų pinigų išmokėjimą vienu kartu ir tik 22 proc. rinkosi periodines pensijų išmokas sulaukus pensinio amžiaus.¹¹⁸

Trečioji pakopa - tai savanoriškas kaupimas senatvei, nepriklausantis nuo turėtų darbo sąlygų ir pagrįstas tik pačių asmenų iniciatyva. Privataus kaupimo sutartis asmuo gali sudaryti su draudimo bendrovėmis, bankais ar privačiais pensijų kaupimo fondais. 2003 metų duomenimis, antroji ir trečioji pensijų pakopos apėmė beveik 7,3 milijonus žmonių – apie 41 proc. visų darbingo amžiaus gyventojų.

¹¹⁷http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/nap/spain_update_en.pdf [žiūrėta 2008 10 05].

¹¹⁸ <http://www.oecd.org/dataoecd/44/52/40002559.pdf> [žiūrėta 2008 09 21].

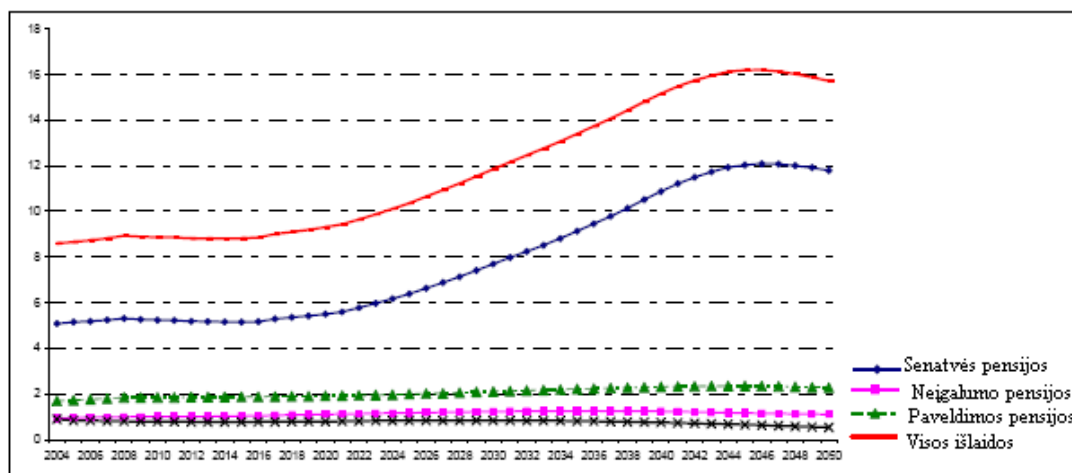
Pensijų sistemos reformų prielaidos. Ispanija iš kitų pietų Europos valstybių išsiskiria sudėtinga demografinė situacija – gimstamumas šalyje mažėja, o senyvo amžiaus gyventojų skaičius sparčiai didėja. Atlikti tyrimai rodo, kad iki 2050 metų gyventojų skaičius šalyje padidės tik 1,5%, tuo tarpu darbingo amžiaus gyventojų (16-65m.) skaičius sumažės 21%. Prognozuojama, kad 2050 metais vyresni negu 65 metų amžiaus gyventojai sudarys 60% visų šalies gyventojų (žr. 6 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

6 pav. Prognozuojamas senatvės priklausomybės santykis Ispanijoje

Kita problema su kuria ateityje neišvengiamai susidurs Ispanijos valdžia – didėjančios pensijų finansavimo išlaidos. Prognozuojama, kad iki 2050 metų išlaidos socialinei apsaugai padidės daugiau kaip du kartus (išlaidos senatvės pensijoms 2004 metais sudarė 5,1% bendrojo vidaus produkto, tuo tarpu prognozuojama, kad 2050 metais išlaidos senatvės pensijoms sudarys 11,8% bendrojo vidaus produkto) (žr. 7 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis

7 pav. Prognozuojamas išlaidų pensijoms didėjimas

Pensijų sistemos reformų tendencijos. Siekdama sumažinti neigiamą demografinių procesų poveikį šalies pensijų sistemai, Ispanijos vyriausybė siekia padidinti vyresnio amžiaus žmonių darbinį aktyvumą, padidinant pensinio amžiaus ribą ir panaikinant išankstinių pensijų galimybes. 2007 metų pensijų reforma įtvirtino naujas išėjimo į pensiją sąlygas, kurios įsigaliojo nuo 2008 metų sausio 1 dienos:

- Naujas įstatymas numato griežtesnius reikalavimus dalinėms pensijoms. Pasirinkti dalinę pensiją gali 61 metų sulaukęs asmuo (ankstesnieji teisės aktai nustatė 60 metų ribą), ne mažiau kaip 30 metų mokėjęs socialinio draudimo įnašus ir paskutinius 6 metus dirbęs vienoje darbovietėje. Pasirinkus laipsnišką išėjimą į pensiją darbo krūvis gali būti sumažintas nuo 25 iki 75 procentų.
- Darbuotojas turintis minimalų - 15 metų draudimo stažą ir tęsiantis profesinę veiklą po 65 metų, kiekvienais metais padidina savo pensijos dydį 2%, o asmenims turintiems 40 metų stažą, pensijos dydis kiekvienais metais didinamas 3%. Ši lengvata taikoma net ir didžiausias pensijas gaunantiems asmenims.
- Darbuotojams, sulaukusiems 60 metų ir neturintiems 35 metų darbo stažo, socialinio draudimo įmokos sumažinamos 50% ir toliau mažinamos 10% kiekvienais metais kol asmuo sulaukia pensinio amžiaus, arba kol sukaupia reikiamą stažą pilnai valstybinei senatvės pensijai gauti.
- Ankstesnėse nuostatose buvo įtvirtinta privataus sektoriaus tarnautojų pensinio amžiaus riba – sulaukę 65 metų amžiaus jie turėjo palikti darbo rinką. Šiuo metu šis apribojimas panaikintas ir visi pensinio amžiaus sulaukę asmenys gali toliau tęsti darbinę karjerą ir kiekvienais metais padidinti savo pensijos dydį 2%.¹¹⁹
- Siekiant sumažinti demografinių procesų sukeltas problemas didelis dėmesys skiriamas imigrantų įdarbinimui - Ispanijos valdžia pripažįsta, kad imigrantai turi tapti neatsiejama ispanų darbo rinkos dalimi. 2007 metų duomenimis,¹²⁰ imigrantai Ispanijoje sudarė 14,10% visų dirbančiųjų ir šis rodiklis buvo dvigubai mažesnis lyginant su vidutiniu imigrantų įdarbinimo procentu Europoje.
- Ispanijoje, kaip ir kitose Europos šalyse, vienas iš prioritetinių pensijų reformos tikslų yra gyventojų informuotumo principo plėtojimas. Siekiama, kad gyventojai žinotų, kokios sąlygos lemia jų pensijų dydį, būtų pastoviai informuojami apie sukauptas pensijos teises bei būtų suinteresuoti patys kaupti savo senatvei. Esminė informacija apie pensijas pateikiama socialinės apsaugos tinklalapyje, kuris yra nuolat atnaujinamas.

¹¹⁹ Ten pat. P.114.

¹²⁰ <http://www.europapress.es/epsocial/mayores-00325/noticia-espana-sera-pais-mas-viejo-europa-2050-15-trabajadores-cada-jubilado-20080522145410.html> [žiūrėta 2008 09 09].

Atsižvelgiant į didelę infliaciją šalyje, 2008 metų rugsėjį Ispanijos vyriausybė priėmė nutarimą, kuriuo nuspręsta iki 4,1 procento padidinti minimalių pensijų dydį (šiuo metu minimalias pensijas gauna daugiau kaip trys milijonai žmonių, kurie išėjo į pensiją turėdami tik minimalų 15 metų socialinio draudimo stažą). Įsigaliojus šiam nutarimui, nuo 2009 metų sausio 1 dienos, numatomas toks pensijų didėjimas¹²¹:

- ✓ Asmens, turinčio minimalų socialinio draudimo stažą ir gyvenančio su sutuoktiniu, pensijos dydis ateinančiais metais padidės iki 6,5% ir sudarys apie 9709,28 eurus per metus (pensijos dydis per mėnesį sudarys apie 800 eurų).
- ✓ Pensinio amžiaus sulaukusio asmens, turinčio minimalų socialinio draudimo stažą ir neturinčio sutuoktinio, pensijos dydis padidės iki 5% ir sudarys apie 7831,74 eurus per metus (vidutiniškai apie 650 eurų kas mėnesį).
- ✓ Asmens, neturinčio privalomo socialinio draudimo stažo, pensijos dydis ateinančiais metais padidės 3% ir sudarys apie 4598,16 eurų per metus (vidutiniškai 380 eurų kas mėnesį).

Ispanijos demografinė situacija jau dabar yra viena sudėtingiausių Europoje: nuolat mažėjantis darbuotojų ir darbingo amžiaus asmenų santykis, sparčiai didėjančios pensijų finansavimo išlaidos skatina vyriausybę reformuoti šalies pensijų sistemą. Visos reformos nukreiptos į vyresnio amžiaus žmonių darbinio aktyvumo skatinimą, pensinio amžiaus didinimą ir pastovų visuomenės švietimą, siekiant, kad kiekvienas asmuo žinotų, nuo ko priklauso jo pensijos dydis ir būtų suinteresuotas stengtis jį padidinti.

Apibendrinus atliktą teorinę pensijų sistemų modelių analizę, galima daryti išvadą, kad nors kiekviena šalis turi savitą, tik jai būdingą pensijų sistemą, tačiau ji paprastai grindžiama visoms šalims būdingais bendrais principais, kadangi bet kurios šalies vykdoma pensijų politika paprastai siekiama pagrindinio tikslo – aprūpinti šalies piliečius pragyvenimo šaltiniu sulaukus senatvės, Europos šalys vis labiau susiduria su spartaus visuomenės senėjimo sukeltomis problemomis: mažėjantis gimstamumas, ilgėjanti gyvenimo trukmė, anksčiau baigiama profesinė karjera dėl išankstinių pensijų schemų įvedimo, didina pensijų sistemų finansavimo problemas ir skatina šalių vyriausybes imtis radikalių permainų. Reformas kiekviena šalis vykdo skirtingai, priklausomai nuo šalies politinių, socialinių, finansinių, demografinių sąlygų, tačiau iš esmės reformomis siekiama panašių tikslų: sumažinti skurdą, išspręsti pensijų finansavimo problemas ir sukurti tokį pensijų sistemų modelį, kuris būtų skaidrus, keltų pasitikėjimą ir efektyviai veiktų.

¹²¹ La pensión mínima de jubilación será de 9.709,28 euros anuales en 2009. http://www.cotizalia.com/cache/2008/09/30/22_pension_minima_jubilacion_970928_euros_anuales.html. [žiūrėta 2008 10 11].

Taikant lyginamosios analizės metodą buvo lyginami Europos šalių pensijų sistemų modeliai, apžvelgiant šiuolaikinę analizuojamos šalies pensijų sistemą, bei išskiriant pensijų sistemų reformų prielaidas ir planuojamas reformų tendencijas.

- Lietuvos pensijų sistema iš kitų šalių išsiskiria žema pensinio amžiaus riba, savita išankstinių pensijų sistema ir mažomis pensijomis (pensijos dydis atitinka tik 30-40 proc. buvusio atlyginimo dydžio). Pagrindinėmis reformų tendencijomis siekiama subalansuoti deficitinį valstybinio socialinio draudimo („Sodros“) biudžetą, stabilizuoti didėjančias išlaidas ir užtikrinti, kad pensinio amžiaus sulaukę gyventojai gautų pakankamą pajamų šaltinį.
- Danijos pensijų sistema iš kitų šalių pensijų sistemų modelių išsiskiria tuo, kad čia pabrėžiama pilietinė teisė į visiems šalies gyventojams vienodas pensines išmokas, nepriklausančias nuo anksčiau asmens turėtų pajamų, o lankstus valstybinių, profesinių ir privačių pensijų derinimas sudaro galimybes gauti pakankamai dideles pensijas, užtikrinančias orią ir aprūpintą senatvę.
- Jungtinės Karalystės pensijų sistema išsiskiria vienu aukščiausių Europoje išėjimo į pensiją amžiumi, aukštu vyresnio amžiaus žmonių dabingumo lygiu, labiausiai išplėtotą privačių pensijų sistemą, tačiau pagal pensinių išmokų dydį Jungtinė Karalystė užima paskutinę vietą Europoje (pensinio amžiaus sulaukę asmenys gauna tik apie 17 proc. buvusio atlyginimo dydžio pajamas, kai Europos vidurkis yra 57 proc. buvusio atlyginimo dydžio).
- Vokietijos pensijų sistema, turinti giliausias pensijų tradicijas visoje Europoje, taip pat susiduria su pensijų sistemos problemomis. Įgyvendindama įvairias reformas pensijų srityje Vokietija siekia sumažinti valstybinio socialinio draudimo pensijų dominavimą, panaikinti išankstinių pensijų galimybę, sudarant sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms ilgiau išlikti darbo rinkoje, bei skatina asmenis aktyviai dalyvauti privačiame pensijų kaupime ir sukaupti priedą prie bazinės pensijos.
- Ispanija skaudžiausiai iš visų Europos šalių susiduria su sudėtinga demografinė situacija - gimstamumas šalyje mažėja, o senyvo amžiaus gyventojų skaičius sparčiai didėja. Visos įgyvendinamos reformos yra nukreiptos į vyresnio amžiaus žmonių darbinio aktyvumo skatinimą, pensinio amžiaus didinimą ir visuomenės šveitimą pensijų klausimais.

Apibendrinus galima teigti, kad nors visos šalys reformuodamos pensijų sistemas siekia užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą senatvės sulaukusiems savo piliečiams, tačiau pastebima tendencija mažinti valstybės vaidmenį ir skatinti, kad piliečiai būtų suinteresuoti patys rūpintis savo senatve, būtų informuojami apie sukauptas pensijos teises ir siektų patys prisidėti prie savo aprūpintos ir saugios senatvės.

3. LIETUVOS GYVENTOJŲ INFORMUOTUMO APIE PENSIJŲ SISTEMĄ IR TAUPYMO SENATVEI ĮPROČIUS BEI GALIMYBES TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Pastaruoju metu visame pasaulyje daug diskutuojama apie egzistuojančių pensijų sistemų tobulinimą, siekiant sukurti tokį pensinio aprūpinimo modelį, kuris garantuotų orią ir aprūpintą senatvę visiems gyventojams. Daugelyje šalių numatant ateities pensijų sistemų reformų tendencijas kaip vienas iš prioritetinių tikslų išskiriamas visuomenės informavimo apie pensijų sistemą principas.¹²² Siekiama, kad gyventojai žinotų apie šalyje egzistuojančią pensijų sistemą, suprastų nuo ko priklauso jų gaunamos pensijos dydis, būtų informuoti apie privataus kaupimo galimybes. Ilgą laiką buvo paplitęs požiūris, informaciją apie pensijas teikti tik gavus asmens prašymą, didžiausią dėmesį skiriant priešpensinio amžiaus žmonių švietimui. Tačiau naujausiomis pensijų reformų tendencijomis siekiama užtikrinti, kad apdraustasis reguliariai gautų informaciją apie jo įgytas pensijos teises, planuotų savo išėjimą į pensiją ir būtų suinteresuotas ruoštis senatvei.

Lietuvoje plačiau kalbėti apie pensijas pradėta tik susidūrus su „Sodros“ problemomis, kuomet paaiškėjo, kad pradėta įgyvendinti pensijų reforma ateityje vis labiau susidurs su nenumatytais finansavimo sunkumais. Galima daryti prielaidą, kad gyventojai vis dar turi per mažai informacijos apie jų sukauptas pensijos teises, nežino nuo ko priklauso jų pensijos dydis, o apie privataus kaupimo galimybes dažnas net nėra girdėjęs. Šiame darbe pateikiami Lietuvos gyventojų anketinės apklausos, kuria buvo siekiama išsiaiškinti gyventojų informuotumą apie šalies pensijų sistemą, įvertinti jų žinias apie privatų kaupimą, iširti taupymo senatvei įpročius ir galimybes, rezultatai.

Tyrimo keliamos hipotezės:

1. Gyventojai nėra patenkinti Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.
2. Gyventojai žino, nuo ko priklauso jų valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija, bet neturi informacijos apie privatų kaupimą.
3. Išėjimą į pensiją gyventojai sieja su blogėjančia gyvenimo kokybe.
4. Nepakankamas informuotumas apie pensijas ir taupymo būdus lemia neatsakingą gyventojų požiūrį į lėšų kaupimą senatvei.

¹²² European Commission. Synthesis report on adequate and sustainable pensions, 2006. P.146.

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos gyventojų informuotumą apie šalies pensijų sistemą bei taupymo senatvei įpročius ir galimybes.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Ištirti respondentų požiūrį į Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą.
2. Įvertinti respondentų informuotumą apie valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą Lietuvoje.
3. Ištirti respondentų žinias apie privataus kaupimo galimybes Lietuvoje.
4. Įvertinti respondentų taupymo senatvei įpročius ir galimybes.

Tyrimo tipas: siekiant išlaikyti duomenų patikimumą naudojamas kiekybinis tyrimo metodas, apimantis sisteminę skaitmeninės informacijos rinkimą ir jos statistinę analizę. Kiekybinis tyrimas yra „susijęs su griežta struktūra ir kontrole bei apima formalų instrumentą, kurį naudojant iš kiekvieno tiriamojo gaunama adekvati informacija.“¹²³

Duomenų rinkimo metodas: Atliekant tyrimą buvo naudojamas vienas iš populiariausių sociologiniuose tyrimuose metodų - anketinė respondentų apklausa (žr. Priedas Nr.1). Anoniminėje anketoje buvo pateikiami uždaro tipo klausimai, leidžiantys respondentui pasirinkti vieną ar keletą alternatyvų labiausiai susijusių su užduodamo klausimo turiniu. Uždari klausimai buvo pasirinkti dėl didesnio jų efektyvumo, kadangi tiriamieji per tą patį laiką gali atsakyti į daugiau uždarų nei atvirų klausimų. Anketoje taip pat pateikiami kombinuoti klausimai, suteikiantys respondentams galimybę išreikšti savo asmeninę nuomonę konkrečiu klausimu. Svarbu pabrėžti tai, kad anketoje užduodami klausimai bei nurodomi pasirinkimo variantai buvo atidžiai analizuojami ir keletą kartų keičiami, tam kad jie būtų pilnai suprantami respondentams, o gauti rezultatai leistų apibendrinti ir apžvelgti tyrimo metu iškeltas hipotezes.

Anketos pradžioje pateikiamas įžanginis žodis, pristatantis tyrėją, tyrimo tikslą bei anketos pildymo techniką. Pagrindinę anketos dalį sudaro keletas klausimų grupių: pirmiausia pateikiami klausimai apie respondentų socialines-demografines charakteristikas (1-4 kl.), toliau pateikiami klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti respondentų žinias apie valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijas (5-8 kl.), bei privatų kaupimą (9-10 kl.), kita klausimų grupė siekiama atskleisti kaip respondentai išsivaizduoja savo išėjimą į pensiją ir gyvenimo kokybę sulaukus pensinio amžiaus (11-15 kl.), ir paskutinis klausimų blokas, skirtas išsiaiškinti respondentų taupymo senatvei įpročius bei galimybes (16-22 kl.).

Atrankos rūšis: netikimybinė patogioji atranka, pasirinkta siekiant taupyti laiką ir apklausti kuo daugiau respondentų. Vienintelis respondentams taikytas atrankos kriterijus yra jų amžius - apklausiami tik darbingo amžiaus (18-62 metų) gyventojai. Toks atrankos kriterijus

¹²³ Žydžiūnaitė V. Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos. Vilnius: Ciklonas, 2006. P. 40.

motyvuojamas tuo, kad darbingo amžiaus gyventojai turi turėti žinių apie valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą, kadangi dirbdami jie moka socialinio draudimo įnašus, taip pat jie dar gali daryti įtaką savo būsimos pensijos dydžiui (didindami draudžiamąsias pajamas arba dalyvaudami privataus kaupimo programose).

Tyrimo eiga: Apklausa buvo atliekama 2008 m. birželio- lapkričio mėnesiais. Anketos buvo pateikiamos keliose Alytaus ir Kauno įstaigose, taip pat anketa buvo patalpinta internete, siekiant apklausti kuo daugiau Lietuvos gyventojų (skirtingų amžiaus grupių, su skirtingais pragyvenimo šaltiniais bei pajamomis). Respondentams, su kuriais buvo bendraujama tiesiogiai, buvo trumpai pristatoma magistrinio darbo esmė, atliekamo tyrimo tikslas ir buvo prašoma užpildyti anketą. Tyrėjai sunkumų sukėlė tai, kad didelė dalis respondentų supažindinti su atliekamo tyrimo tikslu atsisakydavo jame dalyvauti, motyvuodami, kad neturi informacijos apie Lietuvos pensijų sistemą ir nesugebės atsakyti į anketos klausimus. Siekiant užtikrinti etišką tyrimo atlikimą atliekant apklausą buvo laikomasi šių etikos principų:

- *Pagarbos asmens orumui* principo buvo laikomasi paliekant respondentui teisę savarankiškai apsispręsti dėl savanoriško dalyvavimo tyrime ir suteikiant jam pakankamai informacijos apie atliekamo tyrimo tikslus ir gautų rezultatų panaudojimą.
- *Teisingumo* principo buvo laikomasi užtikrinant respondentų anonimiškumą bei konfidencialumą dėl tyrimo metu jų pateiktos informacijos. Anonimiškumas reiškia, kad tyrėjas negali susieti tiriamojo pateiktos informacijos su jo asmenybe, o konfidencialumo principas garantuoja, kad tiriamieji nebus atpažinti iš pateikto aprašo, o gauta neapdorota informacija nebus prieinama kitiems.¹²⁴

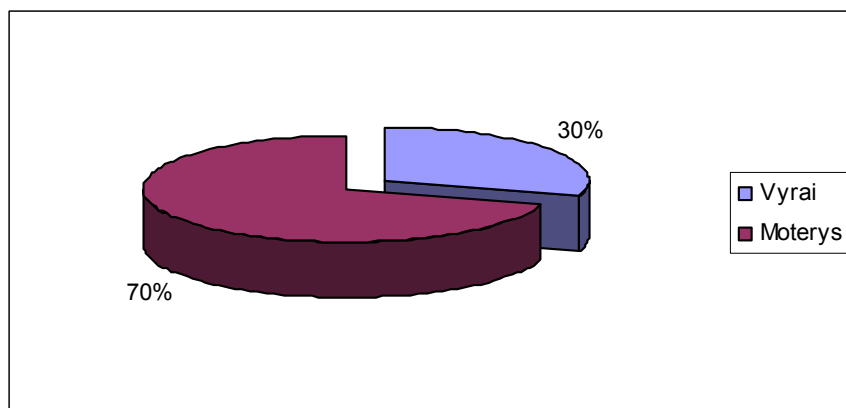
Iš viso tyrimo metu buvo apklausti 146 respondentai.

Tyrimo duomenų analizė: Tyrimo metu gautų anketų duomenys analizuojami naudojant kompiuterinę programą „MS Office Excel“ ir pateikiami paveikslėliuose statistine išraiška. Tyrimo rezultatai pateikiami ir interpretuojami sekančiame skyriuje.

¹²⁴ Žydžiūnaitė V. Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos. Vilnius: Ciklonas, 2006. P. 14.

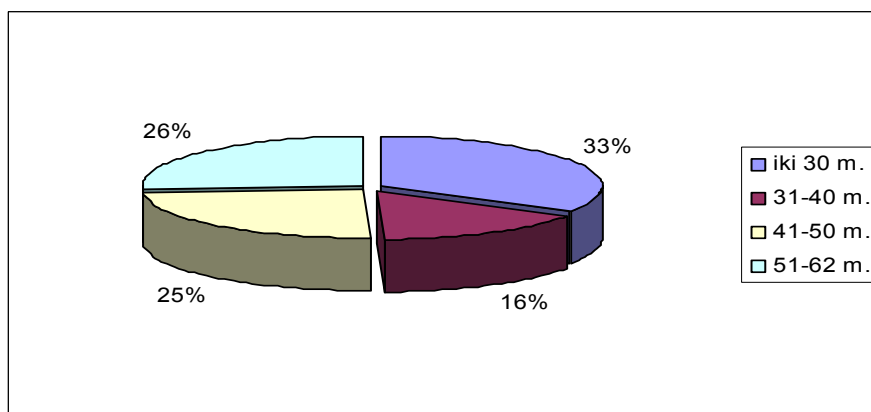
3.2. Tyrimo rezultatų pristatymas ir interpretavimas

Tyrimo tikslui pasiekti t.y. ištirti Lietuvos gyventojų informuotumą apie šalies pensijų sistemą bei taupymo senatvei įpročius ir galimybes, buvo apklausti 146 tiriamieji: 102 moterys ir 44 vyrai (žr.8 pav.)

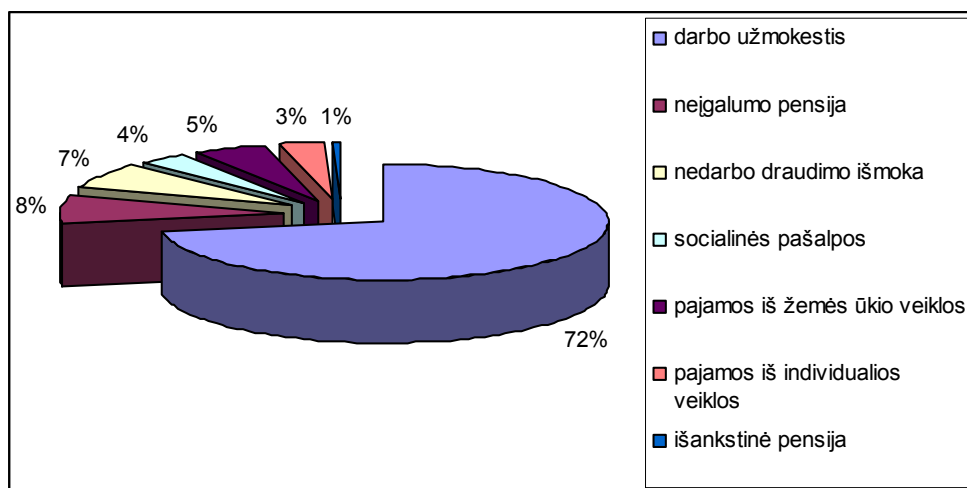
8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (žr. 9 pav.) buvo beveik vienodas, tačiau tyrėja pastebėjo, jog pildant internete patalpintą anketą aktyvesni buvo jauni gyventojai (iki 30m.), tuo tarpu vykdant tiesioginę apklausą aktyviau dalyvavo vyresnio amžiaus gyventojai (51-62m.).

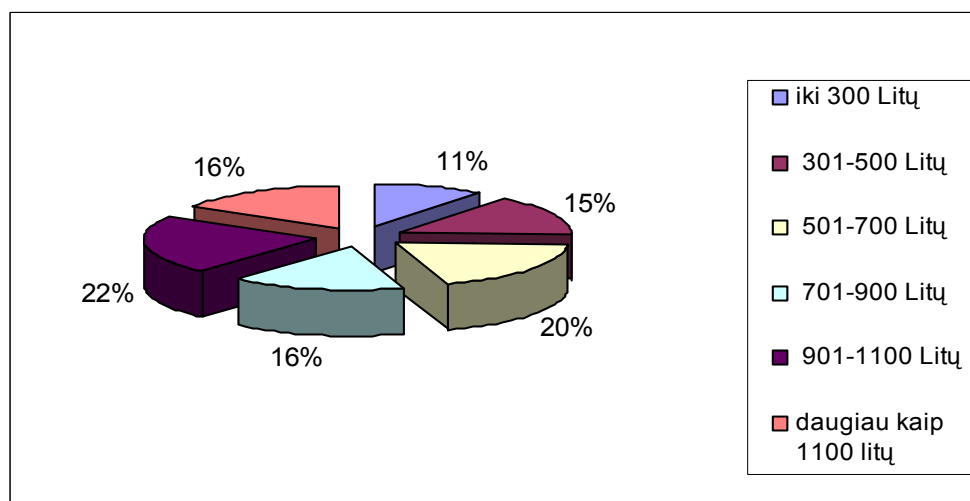
9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Dauguma apklaustųjų kaip pagrindinį savo pragyvenimo šaltinį nurodė darbo užmokestį (72 proc.). Tai reiškia, kad šie gyventojai turi pastovias pajamas, iš kurių gali mokėti įmokas pensijai gauti. Respondentų segmentavimas pagal pragyvenimo šaltinį pateikiamas 10 pav.

10 pav. pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pragyvenimo šaltinį

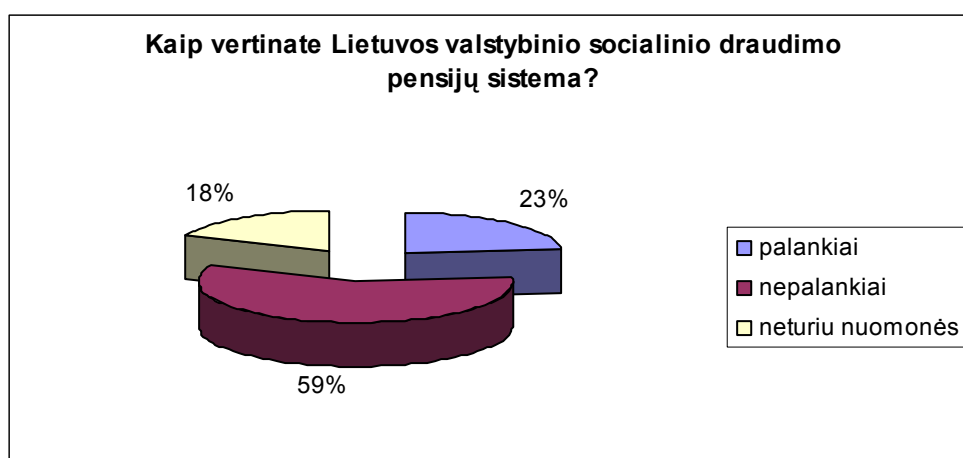
Respondentų pasiskirstymas pagal pajamų dydį, tenkantį vienam jų šeimos nariui per mėnesį buvo įvairus: 22 proc. apklaustųjų mėnesinės pajamos vienam šeimos nariui siekia 901-1100 Lt., 20 proc. tiriamųjų nurodė, kad jų pajamos siekia 501-700 Lt, o net 11 proc. apklaustųjų nurodė, kad jų mėnesinės pajamos vienam šeimos nariui tesiekia 300 Lt.(žr. 11pav.).

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pajamas, vienam šeimos nariui per mėnesį

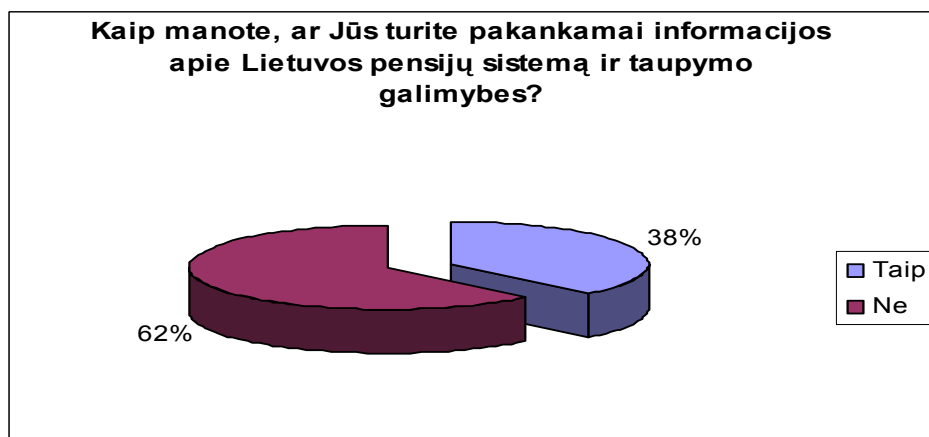
Išanalizavus gautus duomenis, kuriais buvo siekiama įvertinti tyrime dalyvavusių gyventojų socialines-demografines charakteristikas, galima daryti išvadą, kad tyrėjai pavyko pasiekti, jog tyrimo rezultatuose atsispindėtų įvairių gyventojų grupių (skirtingo amžiaus, turinčių skirtingus pragyvenimo šaltinius ir pajamas) nuomonė bei turimos žinios apie šalies pensijų sistemą, taip pat jų taupymo senatvei ypatumai.

Siekiant ištirti Lietuvos gyventojų požiūrį į šalies pensijų sistemą, respondentų buvo prašoma atsakyti į klausimą, kaip jie vertina Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą (žr. 12 pav.) Net 59 proc. apklaustųjų pensijų sistemą vertino nepalankiai, 27 proc. neturėjo nuomonės apie šalies pensijų sistemą. Tai patvirtina iškelta hipotezė, kad respondentai nėra patenkinti Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema. Autorės manymu, nepalankų Lietuvos pensijų sistemos vertinimą galėtų įtakoti keletas priežasčių: gyventojų nepasitenkinimas mažomis pensijomis (šiuo metu vidutinė senatvės pensija yra 755 litai ir sudaro tik apie 30-40 proc. buvusių darbo pajamų), kalbos apie galimą „Sodros“ įmokų didinimą, taip pat galimas neigiamas gyventojų nusiteikimas valstybinio socialinio draudimo sistemą administruojančių politikų atžvilgiu.

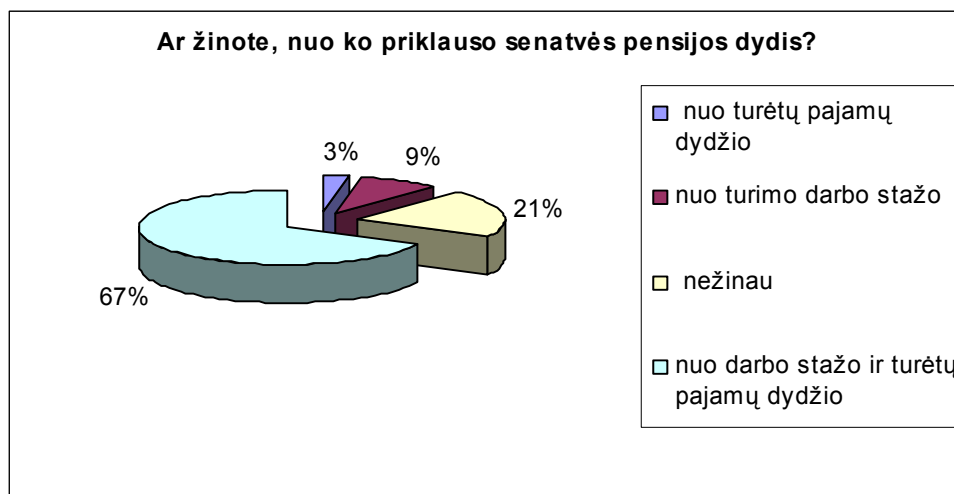
12 pav. Respondentų požiūris į Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemą

Tyrimu buvo siekiama patikrinti prielaidą, kad gyventojai žino, nuo ko priklauso jų valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija, bet neturi informacijos apie privatų kaupimą. Dauguma respondentų – 62 proc. teigė manantys, jog neturi pakankamai informacijos apie Lietuvos pensijų sistemą (žr. 13 pav.)

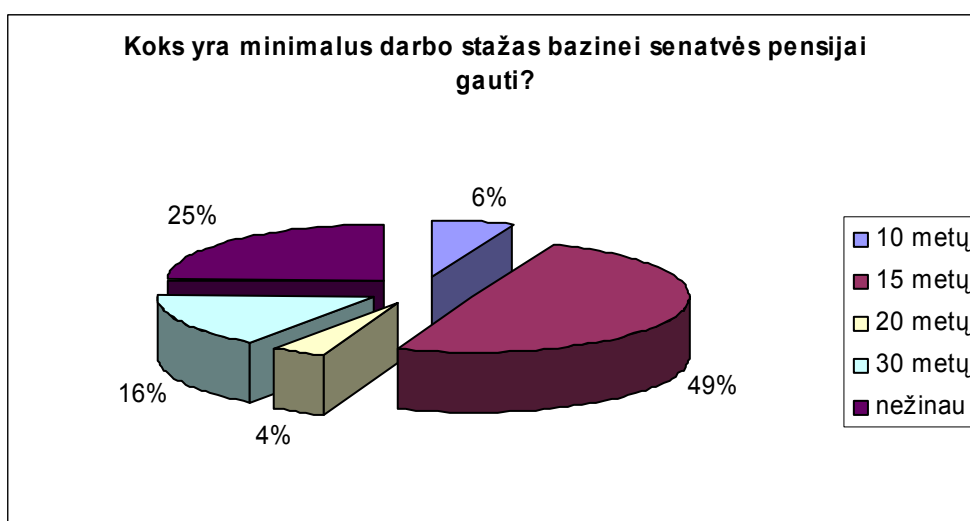
13 pav. Respondentų nuomonė, ar jie turi pakankamai informacijos apie Lietuvos pensijų sistemą

Siekiant patikrinti respondentų žinias apie senatvės pensijas, tiriamiesiems buvo užduotas klausimas, ar jie žino nuo ko priklauso senatvės pensijos dydis. 67 proc. respondentų atsakė, kad valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydis priklauso nuo turimo darbo stažo ir turėtų pajamų dydžio, 9 proc. atsakė, kad pensijos dydį lemia tik turimas darbo stažas, 3 proc. pažymėjo, kad lemia tik turėtų pajamų dydis, 21 proc. atsakė nežinantys, kas lemia senatvės pensijos dydį (žr. 14 pav.). Galima teigti, kad du trečdaliai apklaustųjų žino, kad valstybinio socialinio draudimo senatvės pensiją lemia tiek turėtos darbo pajamos, tiek ir turimas darbo stažas.

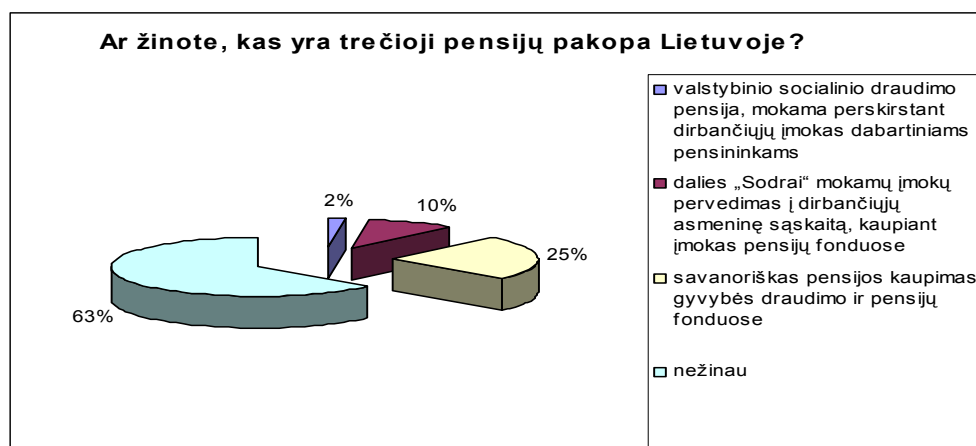
14 pav. Respondentų informuotumas apie senatvės pensiją

Respondentai žino, koks yra minimalus darbo stažas senatvės pensijai gauti: į šį klausimą teisingai atsakė beveik pusė apklaustųjų (49 proc.), nurodę, jog minimalus darbo stažas bazinei pensijai gauti yra 15 metų, 25 proc. atsakė, kad nežino, likusieji pasirinko neteisingus atsakymo variantus. Autorės manymu, respondentai, nurodę, kad minimalus darbo stažas bazinei senatvės pensijai gauti yra 30 metų (16 proc. respondentų), galėjo klaidingai suprasti klausimą ir pasirinkti variantą, nurodantį privalomą darbo stažą pilnai valstybinei pensijai gauti (žr. 15 pav.).

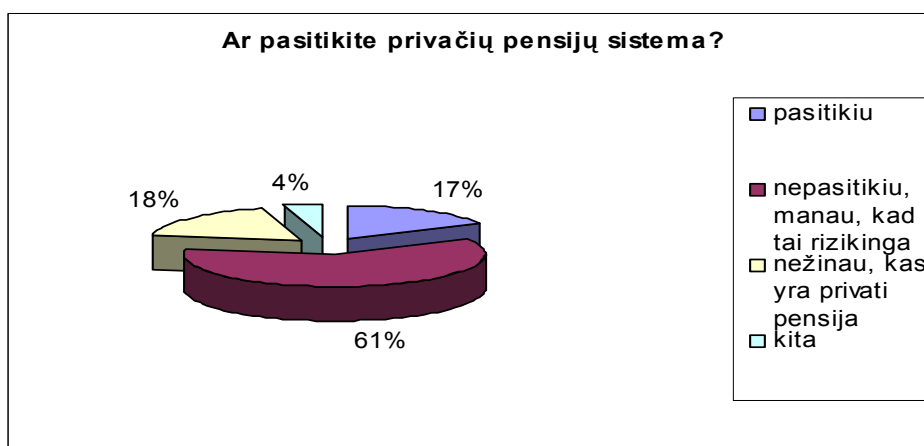
15 pav. Respondentų informuotumas apie senatvės pensiją

Siekiant iširti respondentų žinias apie privataus kaupimo galimybes Lietuvoje, anketoje buvo užduotas klausimas, ar gyventojai žino, kas yra trečioji pensijų pakopa Lietuvoje. Tik ketvirtadalis apklaustųjų (25 proc.) gali pasakyti, kad trečioji pensijų pakopa yra savanoriškas papildomas pensijos kaupimas pensijų fonduose. Tai, kad net 63 proc. apklausos dalyvių negali pasakyti, kas yra ši pakopa, leidžia daryti išvadą, jog gyventojai turi per mažai informacijos apie savanorišką pensijos kaupimą (žr. 16 pav.).

16 pav. Respondentų informuotumas apie privatų kaupimą

Nepakankamas gyventojų informuotumas ne tik neskatina žmonių domėtis kaupimu senatvei, bet ir didina nepasitikėjimą privačia pensijų sistema. Daugiau negu pusė apklaustųjų (61 proc.) nurodė, jog nepasitiki privačių pensijų sistema, nes mano, kad tai rizikinga, 18 proc. tiriamųjų nurodė, kad išvis nežino, kas yra privati pensija (žr. 17 pav.).

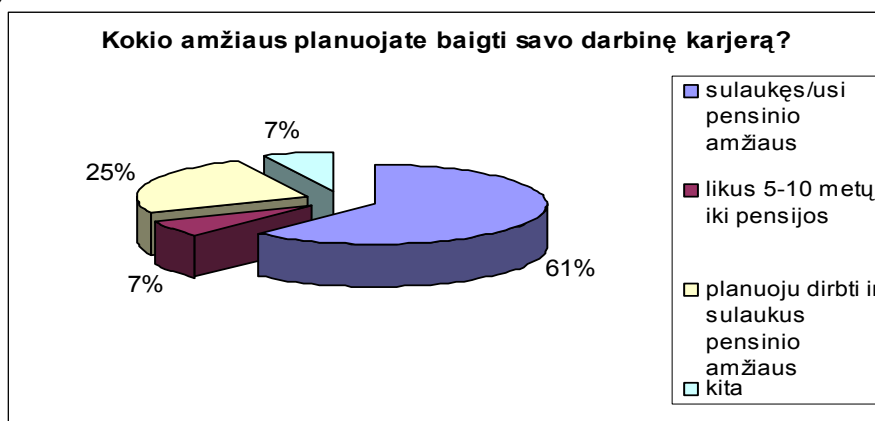

17 pav. Respondentų nuomonė apie privatų kaupimą

Gauti tyrimo duomenys leidžia patvirtinti hipotezę, kad gyventojai žino, nuo ko priklauso jų valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija, bet neturi informacijos apie privatų kaupimą. Tam kad žmonės būtų suinteresuoti rūpintis savo pensija, galėtų priimti jiems tinkamą sprendimą ir kaupti lėšas senatvei, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas visuomenės švietimui pensijų klausimais. Informacija apie pensijas turėtų būti teikiama dviem lygmenimis: pateikiant

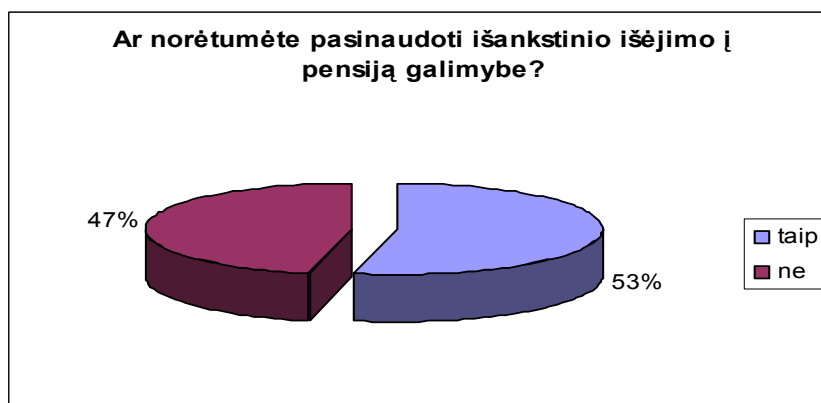
visuomenei ilgalaikes prognozes dėl numatomų demografinių, ekonominių, viešųjų išlaidų pokyčių, kurie galėtų įtakoti senatvės pensijų dydį, bei teikiant žmonėms informaciją apie jų sukauptas pensijos teises, taip skatinant juos planuoti ir ruoštis savo išėjimui į pensiją.

Tyrimu taip pat buvo siekiama atskleisti, kaip gyventojai išsivaizduoja savo išėjimą į pensiją ir gyvenimo kokybę sulaukus pensinio amžiaus. Dauguma apklausos dalyvių dirba (86 proc.) ir planuoja išeiti į pensiją tik sulaukę pensinio amžiaus. 7 proc. apklausos dalyvių nurodė, kad norėtų pasinaudoti išankstinės pensijos galimybe ir savo darbinę karjerą baigti likus 5 ir mažiau metų iki pensijos. Taip pat 7 proc. respondentų atsakydami į klausimą, anketoje pateikė savo nuomonę, teigdami, kad jų išėjimą į pensiją nulems sveikatos būklė ir senatvei sukauptas materialinis turtas. Tai, kad net penktadalis apklaustųjų nurodė, kad senatvėje sieks kuo ilgiau dirbti ir taip užsitikrinti pakankamas pajamas sulaukus senatvės, rodo, kad gyventojai pradeda suprasti, jog vien tik „Sodros“ mokama pensija neužtikrins jiems finansiškai saugios senatvės (žr. 18 pav.).

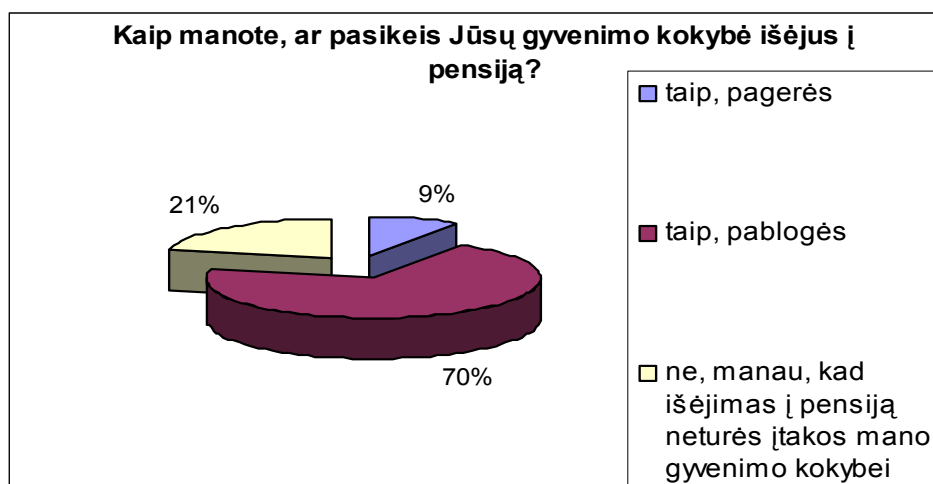
18 pav. Respondentų išėjimo į pensiją planai

Išeiti į pensiją nesulaukus nustatyto pensinio amžiaus norėtų daugiau negu pusė apklausos dalyvių (53 proc.) (žr. 19 pav.). Tokį pasirinkimą būtų galima sieti su ribotomis priešpensinio amžiaus žmonių galimybėmis dalyvauti darbo rinkoje: senyvo amžiaus asmenys dažnai turi sveikatos problemų, nepajėgia susirasti darbo pagal profesiją ir dažnai laukia pensijos negaudami jokių pajamų.

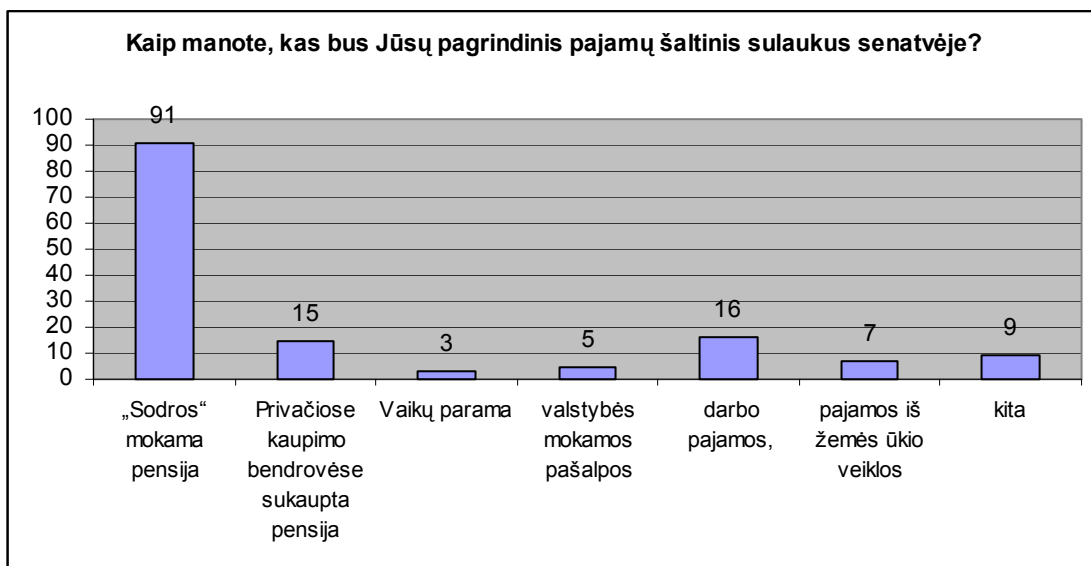
19 pav. Respondentų požiūris į išankstines pensijas

Respondentų buvo klausiama, ar išėjimas į pensiją turės įtakos jų gyvenimo kokybei. Net 70 proc. apklaustųjų mano, kad išėjus į pensiją jų gyvenimo kokybė pablogės, 9 proc. mano, kad pagerės, o 21 proc. pažymėjo, kad išėjimas į pensiją neturės įtakos jų gyvenimo kokybei (žr. 20 pav.). Atsakymas į šį klausimą koreliuoja su respondentų pragyvenimo šaltiniu ir pajamomis, tenkančiomis vienam jų šeimos nariui per mėnesį: dauguma apklaustųjų, nurodžiusių, kad pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis yra darbo užmokestis, o pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį siekia nuo 701 -1100 ir daugiau Litų, mano, kad sulaukus pensinio amžiaus jų gyvenimo kokybė pablogės. Galima teigti, kad gyventojai, kurių pragyvenimo lygis yra aukštas, senatvę sieja su blogėjančia gyvenimo kokybe dėl sumažėjusių pajamų. Respondentai nurodė, kad jų pragyvenimo šaltinis yra įvairios pašalpos, nedarbo draudimo išmokos ar pajamos iš žemės ūkio veiklos, dažniau nurodydavo manantys, kad jų gyvenimo kokybė išėjus į pensiją pagerės. Toki ryši tarp atsakymų būtų galima aiškinti tuo, jog respondentai, kurių pajamos yra nedidelės ir nepastovios, tikisi, jog sulaukus senatvės jie turės kad ir nedidelį, bet pastovų pragyvenimo šaltinį.

20 pav. Respondentų nuomonė apie gyvenimo kokybę sulaukus pensijos

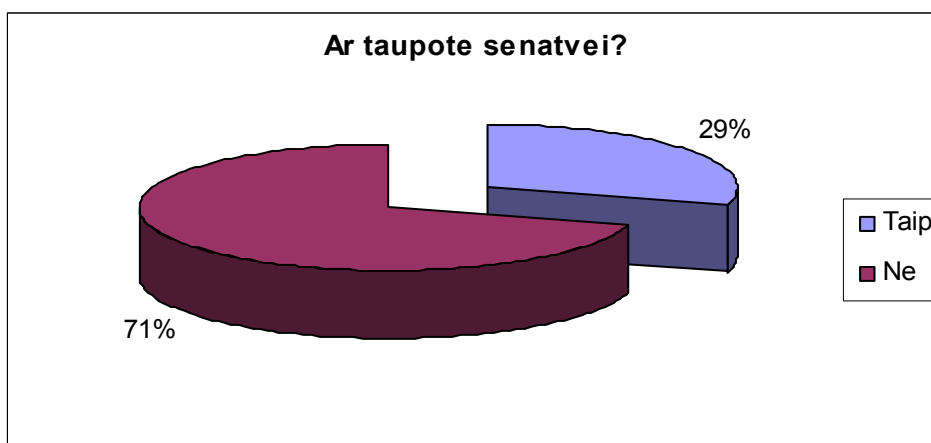
Tyrime dalyvavę Lietuvos gyventojai mano, kad „Sodros“ pensija bus pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis senatvėje (62 proc.). Iš privačiose kaupimo bendrovėse sukauptos pensijos senatvėje tikisi pragyventi 10 proc. respondentų, tiek pat respondentų sulaukę pensinio amžiaus planuoja toliau tęsti savo darbinę karjerą ir taip padidinti savo gaunamas pajamas. Anketoje įrašydami savo nuomonę respondentai nurodė, kad senatvėje tikisi pragyventi iš turimo verslo, įsigyto nekilnojamo turto ar akcijų, net 3 respondentai nurodė, kad pragyventi senatvėje tikisi iš laimėjimų loterijose (21 pav.).

21 pav. Respondentų nuomonė, kas bus jų pagrindinis pragyvenimo šaltinis senatvėje

Atsakymas į šį klausimą koreliuoja su gyventojų išreikštu požiūriu į gyvenimo kokybės pokyčius sulaukus pensinio amžiaus. Respondentai, kurie senatvėje tikisi išgyventi vien tik iš „Sodros“ mokamos pensijos, dažniau manė, kad jų gyvenimo kokybė sulaukus pensijos pablogės. Į pensiją išėjusio asmens gyvenimo kokybė nepasikeičia, jeigu jis gauna pensiją, sudarančią bent 70 proc. buvusio atlyginimo dydžio, tačiau valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija šiuo metu sudaro tik apie 40 proc. buvusio darbo užmokesčio. Todėl galima daryti išvadą, kad išėjimą į pensiją gyventojai sieja su sumažėjusiomis pajamomis ir dėl to pablogėjusia gyvenimo kokybe.

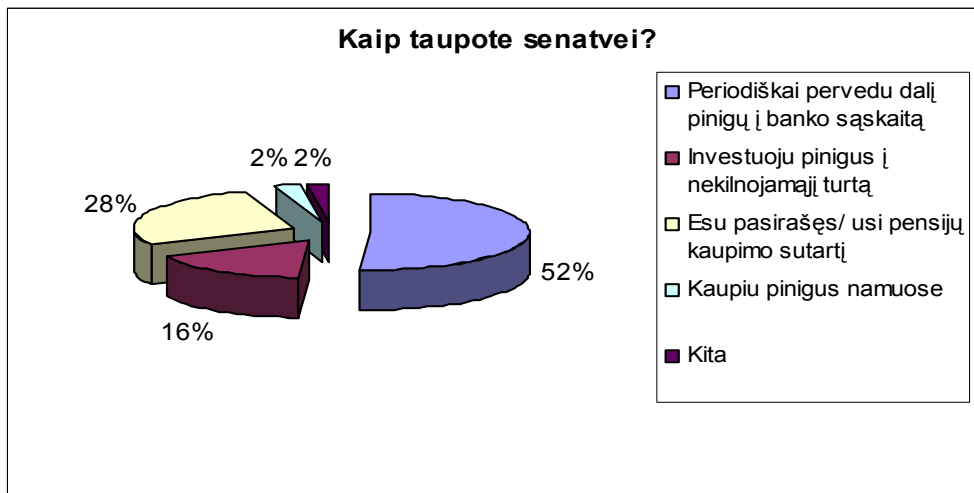
Paskutinis klausimų blokas (16-22 kl.) buvo skirtas išsiaiškinti Lietuvos gyventojų taupymo senatvei įpročius bei galimybes. Gauti rezultatai parodė, kad daugiau negu du trečdaliai (71 proc.) respondentų netaupo senatvei (22 pav.).

22 pav. Respondentų taupymo senatvei ypatumai

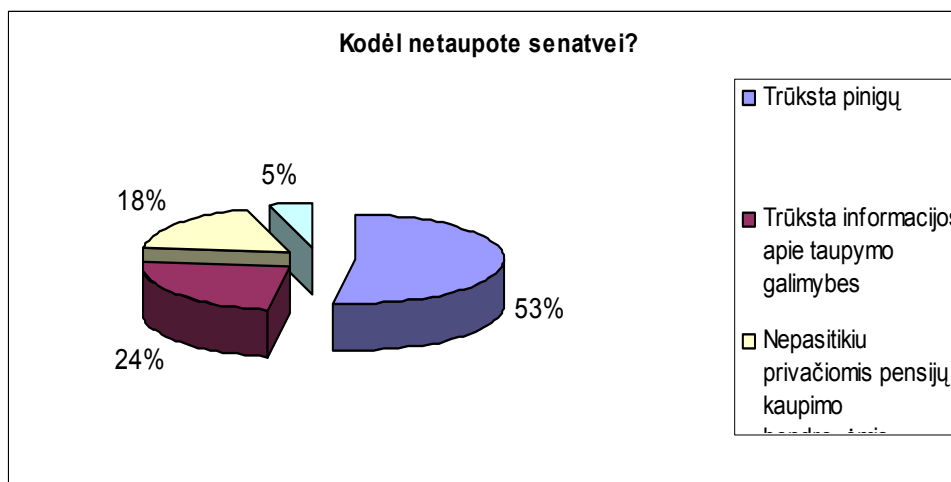
Daugiau negu pusė taupančiųjų respondentų nurodė, jog taupo, periodiškai pervesdami pinigus į banko sąskaitą, 16 proc. nurodė, jog taupo investuodami į nekilnojamąjį turtą, 28 proc.

yra pasirašę pensijų kaupimo sutartį. Dar 2 proc. apklaustųjų nurodė, jog yra apsidraudę gyvybės draudimo bendrovėse, taip pat periodiškai moka įmokas privatiems pensijų kaupimo fondams, bei investuoja į akcijas ar nekilnojamąjį turtą (23 pav.).

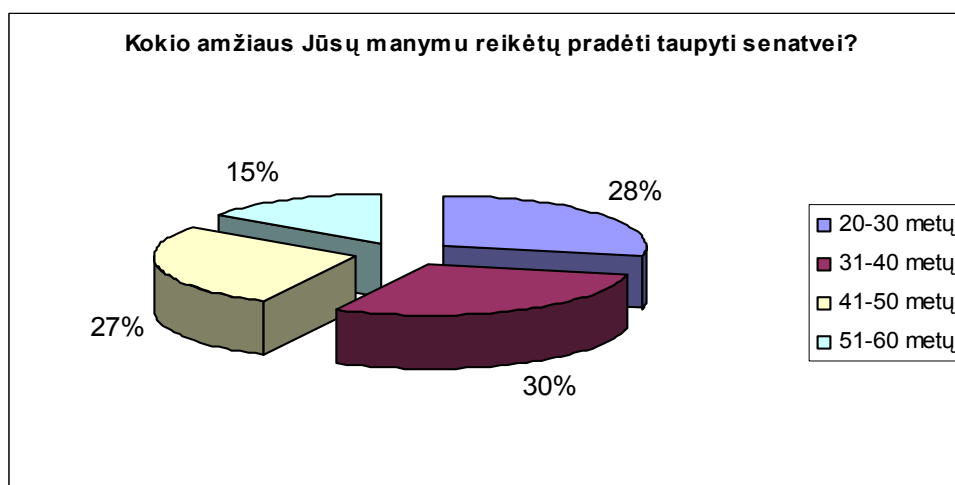
23 pav. Respondentų taupymo senatvei ypatumai

Dažniausiai nurodyta priežastis, kodėl papildomai netaupoma senatvei – pinigų trūkumas. Šią priežastį nurodė daugiau kaip pusė apklaustųjų, kiti 18 proc. nurodė, jog netaupo, nes nepasitiki privačiomis pensijų kaupimo bendrovėmis, o ketvirtadalis respondentų teigė, jog netaupo, nes neturi informacijos apie tai, kaip būtų galima taupyti (24 pav.). Respondentai, nurodę, kad jų pajamos vienam šeimos nariui yra 701 -1100 ir daugiau Litų, dažniau nurodė, jog netaupo dėl informacijos trūkumo, tuo tarpu asmenys gaunantys mažas pajamas nurodė, jog netaupo dėl pinigų stygiaus, taip pat dėl to, kad nelieta ką taupyti arba nori gyventi šia diena, negalvodami apie pensiją. Gama teigti, kad hipotezė, jog nepakankamas informuotumas apie pensijas ir taupymo būdus lemia neatsakingą lėšų kaupimą senatvei, pasitvirtino.

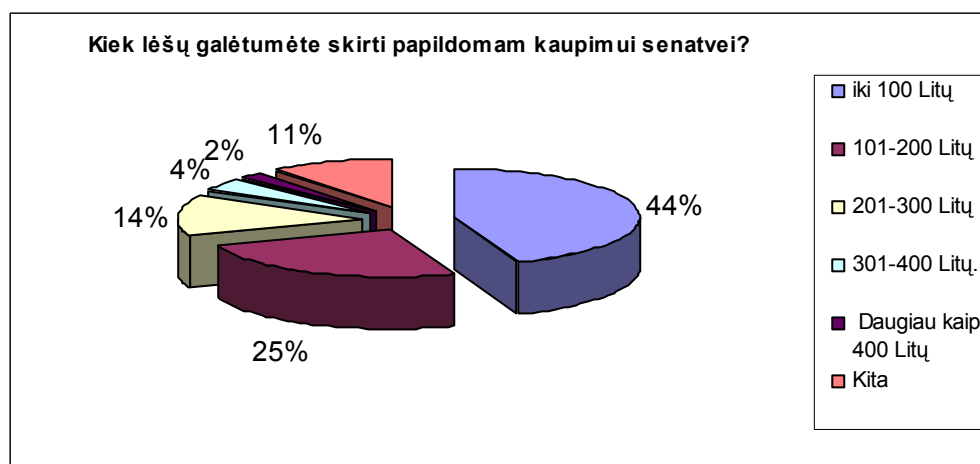
24 pav. Respondentų taupymo senatvei ypatumai

Respondentų nuomone, taupyti senatvei tikslinga pradėti sulaukus 31-40 metų, taip nurodė 30 proc. visų apklaustųjų. Jaunesni tyrimo dalyviai dažniau nurodė, jog pradėti taupyti reikėtų tik sulaukus vyresnio amžiaus (40 metų), tuo tarpu vyresni respondentai dažniau nurodė, jog pradėti taupyti reikia dar jaunystėje (25 pav.)

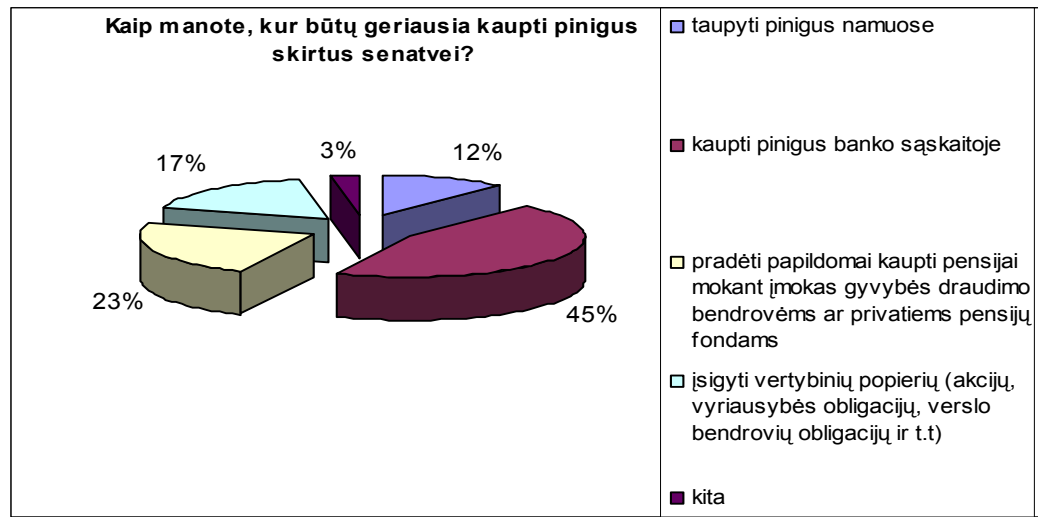
25 pav. Respondentų taupymo senatvei ypatumai

44 proc. respondentų, galinčių skirti lėšų papildomam pensijos kaupimui, nurodė, jog per mėnesį papildomam pensijos kaupimui galėtų skirti ne daugiau kaip 100 Litų. Šis atsakymas koreliuoja su gyventojų gaunamomis pajamomis: respondentai, kurių pajamos vienam šeimos nariui yra mažos, kaupimui galėtų atidėti ne daugiau kaip 100 Litų, o gaunantys didesnes pajamas pensijai galėtų skirti 300 Litų ir daugiau (apie 6 proc. apklaustųjų) (žr. 26 pav.)

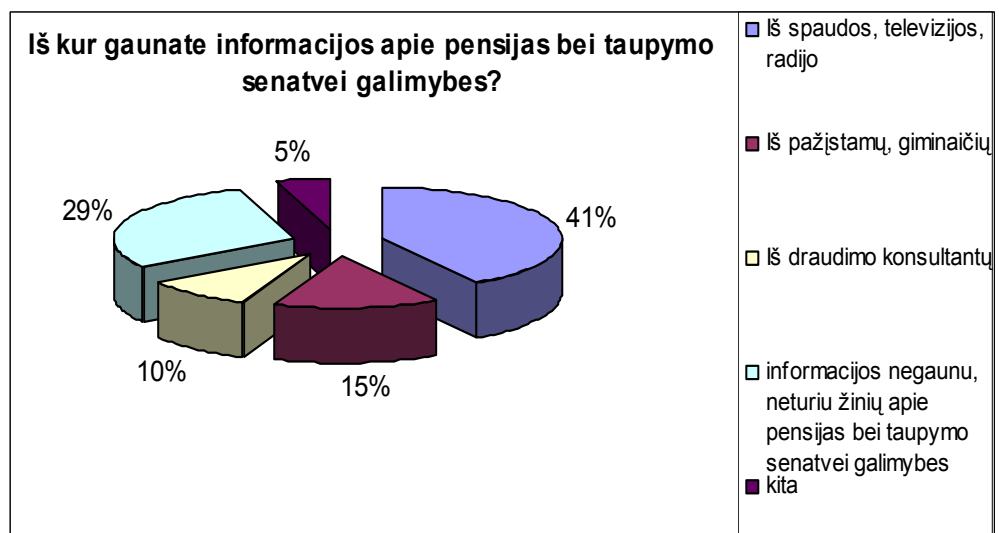
26 pav. Respondentų taupymo senatvei galimybės

45 proc. tyrimo dalyvių mano, kad geriausia senatvei skirtus pinigus kaupti banke, 23 proc. mano, kad patikimiausia taupyti mokant įmokas gyvybės draudimo bendrovėms ar privatiems pensijų kaupimo fondams, 17 proc. investuotų į vertybinius popierius, 12 proc. pensijai taupytų namuose (žr. 27 pav.).

27 pav. Respondentų taupymo senatvei ypatumai

Didžioji dalis respondentų informacijos apie pensijas bei taupymo senatvei galimybes gauna iš visuomenės informavimo priemonių (spaudos, televizijos, radijo), 15 proc. pensijų klausimais tariasi su giminėmis, 10 proc. konsultuojasi su draudimo konsultantais (žr. 28 pav.). Tačiau daugiau negu trečdalis nurodė, jog visiškai negauna informacijos apie pensijas bei galimus taupymo būdus. Respondentai anketoje pateikę savo nuomonę, teigė, jog su pensija susijusius sprendimus priima vadovaudamiesi tik savo intuicija, kita dalis respondentų nurodė, jog informacijos apie pensijas bei taupymo būdus neturi, nes tai jų nedomina. Tokie rezultatai dar kartą patvirtina hipotezę, jog nepakankamas gyventojų informuotumas apie pensijas ir taupymo būdus lemia neatsakingą jų požiūrį į lėšų kaupimą senatvei.

28 pav. Respondentų informuotumas apie pensijas ir taupymo senatvei galimybes.

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima daryti išvadą, kad dauguma gyventojų neturi pakankamai žinių ir supratimo apie pensijas bei taupymo senatvei galimybes. Mažas informuotumo lygis ne tik skatina neigiamą gyventojų požiūrį į šalies pensijų sistemą, bet ir sąlygoja nepasitikėjimą privataus kaupimo galimybėmis, lemia jų nesuinteresuotumą taupyti ir ruoštis senatvei. Tyrimo rezultatai rodo, kad gyventojai, kurie tu pakankamai informacijos apie šalies pensijų sistema ir žino, nuo ko priklausys jų senatvės pensijos dydis bei koku būdu būtų galima ją padidinti, Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą vertina palankiau, negu tie gyventojai, kurie neturi informacijos apie pensijas bei taupymo galimybes.

Tyrimas rodo, kad gyventojai nerimauja dėl ateities ir supranta, kad vien „Sodros“ mokama pensija gali neužtikrinti jiems saugios ir aprūpintos senatvės, tačiau tik nedaugelis patys imasi iniciatyvos pensijai užtikrinti. Nesuinteresuotumą rūpintis savo gyvenimo kokybe išėjus į pensiją rodo ir tai, kad net keliolika apklausos dalyvių anketoje išreikšdami savo nuomonę, teigė, jog nesidomi savo pensija ir kaupimo galimybėmis, kadangi negalvoja apie senatvę ir nori gyventi šia diena.

Kadangi Lietuvos gyventojai yra per mažai informuoti ir nesidomi pensijų sistemos ypatumais, būtų tikslinga pastoviai informuoti visuomenę apie šalies pensijų sistemą, įgyvendintas reformas bei numatomas ateities pensijų tendencijas. Gyventojams turėtų būti periodiškai siunčiama informacija, apie jų sukauptas pensijos teises. Toks informuotumas galėtų paskatinti gyventojus aktyviau dalyvauti darbo rinkoje bei mokėti socialinio draudimo įmokas, siekiant sukaupti reikiamą darbo stažą senatvės pensijai gauti, taip pat žinodami savo sukauptos pensijos dydį gyventojai galėtų įvertinti papildomo kaupimo senatvei poreikį ir būtų suinteresuoti patys rūpintis savo senatve.

Apibendrinus tyrimo metu gautą informaciją, galima teigti, kad dauguma Lietuvos gyventojų vis dar neturi pakankamai informacijos apie pensijų sistemą ir nors mano, kad išėjus į pensiją jų gyvenimo kokybė pablogės, tačiau yra nelinkę taupyti ir ruoštis išėjimui į pensiją.

IŠVADOS

1. „Pensijų sistemų modeli“ galima traktuoti kaip savitą kiekvienos šalies pensinio aprūpinimo modelį, apimantį ne tik valstybinio socialinio draudimo, bet ir privačių pensijų schemas, taip pat pensijų teikimo institucijas bei sąlygas pensijai gauti.
2. Nagrinėtose šalyse nėra vieningo, efektyvaus pensijų sistemų modelio, todėl mokslininkai pateikia nemažai klasifikacijų, kuriose pensijų modeliai vertinami kaip idealai, kurie dažniausiai yra persipynę tarpusavyje ir realybėje grynai praktiškai neegzistuoja.
3. Atlikta literatūros analizė leido išskirti šiuos pensijų sistemų modelius: Šiaurės Europos šalių, anglų ir amerikiečių, Pietų Europos šalių, Vidurio Europos ir Rytų Europos šalių pensijų sistemų modelius.
4. Pensijų sistemų reformų būtinumą lemia tiek nacionaliniai, tiek ir tarptautiniai reiškiniai: mažėjantis gimstamumas, ilgėjanti gyvenimo trukmė, anksčiau baigiama profesinė karjera, sulėtėjęs ekonomikos augimas, žinių visuomenės plėtra bei siekis padidinti pensijų sistemų efektyvumą.
5. Europos šalys reformuodamos pensijų sistemas siekia užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą senatvės sulaukusiems piliečiams, tačiau pastebima tendencija mažinti valstybės vaidmenį pensinio aprūpinimo srityje, siekiant, kad piliečiai būtų suinteresuoti patys rūpintis savo pensija.
6. Lietuvos pensijų sistema, paprastai priskiriama Rytų Europos šalių pensijų modeliui, susiduria su gyventojų senėjimo problema ir išaugusiomis pensijų finansavimo išlaidomis. Pagrindinėmis reformų tendencijomis siekiama subalansuoti deficitinį valstybinio socialinio draudimo („Sodros“) biudžetą bei užtikrinti privačių pensijų fondų kontrolę ir efektyvų veikimą.
7. Danijos pensijų sistemos reformų tendencijos nukreiptos į pensinio amžiaus didinimą, piliečių skatinimą dalyvauti profesinių pensijų planuose ir informavimo programos, kuria siekiama suteikti visuomenei pakankamai žinių apie jų pensijų teises, plėtojimą.
8. Jungtinėje Karalystėje pensijų reformomis siekiama padidinti pensinių išmokų dydį mažiausias pajamas gaunantiems asmenims, sumažinti valstybės išpareigojimų našta pensijų srityje, siekiant, kad piliečiai rinktųsi profesines pensijas ar individualius pensijų planus.
9. Vokietijos pensijų sistemos reformų tendencijomis siekiama padidinti pensinio amžiaus ribą, skatinti vyresnio amžiaus žmonių darbinį aktyvumą ir šviesti visuomenę pensijų klausimais, skatinant piliečius pačius rūpintis savo pensija.

10. Ispanijos pensijų sistemos reformų tendencijomis siekiama padidinti vyresnio amžiaus žmonių darbinį aktyvumą, padidinant pensinio amžiaus ribą ir panaikinant išankstines pensijas.
11. Atliktas tyrimas patvirtino hipotezę, jog respondentai žino, nuo ko priklauso jų senatvės pensijos dydis, tačiau neturi informacijos apie privatų kaupimą ir todėl nepasitiki privačių pensijų sistema.
12. Tyrimo rezultatai rodo, jog nepakankamas respondentų informuotumas pensijų klausimais, lemia jų neigiamą požiūrį į šalies pensijų sistemą ir skatina nepasitikėjimą privataus kaupimo sistema.
13. Išėjimą į pensiją gyventojai sieja su mažėjančiomis pajamomis ir pablogėjusia gyvenimo kokybe, tačiau nėra suinteresuoti taupyti ir savarankiškai ruošti senatvei.
14. Pastovus visuomenės informavimas apie pensijų sistemos būklę ir numatomas reformų tendencijas galėtų būti veiksminga priemonė siekiant pensijų sistemos efektyvumo, gyventojų pasitikėjimo pensijų sistema ir jų suinteresuotumo kaupti senatvei.
15. Informacija apie pensijas turėtų būti teikiama dviem lygmenimis: pateikiant visuomenei ilgalaikes prognozes dėl numatomų demografinių, ekonominių, viešųjų išlaidų pokyčių, kurie galėtų įtakoti senatvės pensijų dydį, bei teikiant žmonėms informaciją apie jų sukauptas pensijos teises, taip skatinant juos planuoti ir ruošti savo išėjimui į pensiją.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijos kaupimo įstatymas//Valstybės žinios, 2003. Nr.75-3473.
2. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas//Valstybės žinios. 2002. Nr.123-5511.
3. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, 1990. <http://www.lrs.lt> [žiūrėta 2008 03 21].
4. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 2004. Nr. 171-6295.
5. Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija. 2004. Nr.737. http://www.socmin.lt/get_file.php?file=RTpcXEluZXRwdWJcXFNtYXJ0d2ViL3NvYy9tL21fZmlsZXMvd2ZpbGVzL2ZpbGU3MjEuaHRtO1NlbnVqaW1vIHN0cmF0ZWdpamEuaHRtOzs [žiūrėta 2008 08 12].
6. Bartašiūnaitė E. Pensijų sistemos reforma ir jos finansavimas Lietuvoje: magistro darbas. Vilnius, 2003.
7. Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: MRU, 2006.
8. Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. Vilnius: LTU, 2003.
9. Bitinas A. Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos sąjungoje: daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2008.
10. Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai//Viešoji politika ir administravimas. Vilnius, 2006. Nr.17.
11. Borsch-Supan A., Wilke C. Reforming the German public pension system. Boston, 2006. P.12.
12. Capretta J.C. Public pension systems: an assessment of reform efforts in twelve developed countries. Washington, 2007.
13. Cirulytė R. Pensijų sistemos ir jų administravimas: užsienio šalių patirtis//Viešasis administravimas. Vilnius, 2003.
14. Denhardt R.B. Viešųjų organizacijų teorijos. Vilnius: Algarvė, 2001.
15. European Commission. Synthesis report on adequate and sustainable pensions, 2006.
16. Gender and Generations Dimensions in Welfare-State Policies. MPIDR Working Paper Wp 2003-022, July, 2003. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-022.pdf>. [žiūrėta 2008 05 02]

17. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio// Politologija. 2002, Nr.4 (28).
18. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
19. Haker K. The reform process of the German pension system: international forum on pension reform. Slovenia, 2007.
20. Hansen H. Public pension schemes in seven european countries: a micro-simulation approach. New York:Nova, 2006.
21. Janšaitytė R. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse// Filosofija. Sociologija.2004, Nr.4.
22. Katkus V., Martinaitytė E. III ataskaitos dalis: Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003.
23. Lazutka R. I ataskaitos dalis: pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2003.
24. Leal C. Valstybės tarnautojų socialinės teisės ir pensijos kai kuriose ES valstybės narėse//Seminaro medžiaga. Vilnius, 2006.
25. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia , 1993.
26. Levišauskaitė K., Rūškys G. Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2003.
27. Nikitinas V. Europos Sąjungos teisės įtaka teisiniam pensijų reguliavimui //Jurisprudencija: mokslo darbai. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, Nr.39(31).
28. Pension schemes and projection models in EU-25 members states: European economy occasional papers. Number 35. 2007. <http://europa.eu.int>.
29. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.
30. Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas: daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2000.
31. Rakauskienė O.G. Valstybės ekonominė politika (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika):monografija. Vilnius:MRU Leidybos centras, 2006.
32. Skučienė D. Moterų ir vyrų senatvės pensijos Lietuvoje//STEPP:socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2006, 3.
33. Stougaard J.C. An introduction to the Danish pension system. Washington, 2001.
34. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2005.
35. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

36. Vidlund M. Old-age pension reforms in the EU-15 countries at the time of retrenchment. Finish centre for Pensions working papers, 2006.
37. Whitehouse E. Pensions panorama: retirement-income systems in 53 countries. Washington: the World bank, 2007
38. Žydžiūnaitė V. Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos. Vilnius: Ciklonas, 2006.
39. Brazauskas I. Realios ar nerealios grėsmės pensijų sistemai?
<http://www.balsas.lt/naujiena/82681>. [žiūrėta 2008 02 20].
40. Guogis A. Negi Lietuva panaši į Pietų Europą <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles38476>. [žiūrėta 2008 08 20].
41. Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese.
http://www.lsd.lt/documents/A.Guogis_Geroves%20valstybe_red.doc. [žiūrėta 2008 03 28].
42. http://ec.europa.eu/employment_social/2007/tables_part_1_en.pdf [žiūrėta 2008 10 02].
43. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/nap/spain_update_en.pdf. [žiūrėta 2008 10 05].
44. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_dsid=1996,39140985. [žiūrėta 2008 09 30].
45. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/3197943.stm> [žiūrėta 2008 09 29].
46. http://www.anglija.lt/aktualijos/pasalpos_pensijos/angliska_pensija_variantai_ir_galimybes [žiūrėta 2008 09 20].
47. http://www.anglija.lt/pasalpos_pensijos/valstybine_pensija.html. [žiūrėta 2008 08 18].
48. <http://www.britishcouncil.org/eumobility-working-in-uk-pensions.htm> [žiūrėta 2008 08 19].
49. <http://www.europapress.es/epsocial/mayores-00325/noticia-espana-sera-pais-mas-viejo-europa-2050-15-trabajadores-cada-jubilado-20080522145410.html> [žiūrėta 2008 09 09].
50. <http://www.finasta.lt/l.php/pensiju-sistema.html> [žiūrėta 2008 08 03].
51. http://www.ldb.lt/eures/index.aspx?page=/lt/gyvenimo_darbo_salygos/kitu_saliu_gyvenimo_ir_darbo_salygos/danija/ [žiūrėta 2008 06 30].
52. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/52/40002559.pdf> [žiūrėta 2008 09 21].
53. http://www.sodra.lt/index.php?cid=182&new_id=702&page_nr [žiūrėta 2008 03 05].
54. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=336> [žiūrėta 2008 09 04]
55. <http://www.thepensionerservice.gov.uk/state-pension/home.asp>. [žiūrėta 2008 10 15].
56. Kas finansuos pensijų sistemos reformą ir „Sodrą“ <http://geofinansai.lt/?p=56> [žiūrėta 2008 10 05].
57. Kodėl verta kaupti II-osios pakopos pensijų fonduose. <http://www.aviva.lt/lt/fondai/ii-pakopa.php> [žiūrėta 2008 07 13].
58. Kucharevič I. Pensiją kaupiu pats// <http://www.alfa.lt/straipsnis/c87895> [žiūrėta 2008 10 06]

59. La pensión mínima de jubilación será de 9.709,28 euros anuales en 2009. http://www.cotizalia.com/cache/2008/09/30/22_pension_minima_jubilacion_970928_euros_anuales.html. [žiūrėta 2008 10 11].
60. Paramos šeimai politikos tipai. http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/ch2.pdf. [žiūrėta 2008 07 17].
61. Pensijų reformos ateities problemas reikia spręsti šiandien. http://www.marketnews.lt/naujiena/pensiju_reformas_ateities_problemas_reikia_spresti_siandien. [žiūrėta 2008 11 04].
62. Pensijų sistema Lietuvoje. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?396622014>
63. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2420>. [žiūrėta 2008 11 04].
64. Statistikos departamento duomenys. <http://db1.stat.gov.lt>. [2008 06 16].

Veniukevičiūtė A. Pensijų sistemų modeliai Europoje/ Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. A. Bitinas. – Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Viešojo administravimo fakultetas, Viešojo administravimo katedra, 2008.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti pasirinktų Europos valstybių pensijų sistemų modeliai, įvertintos pensijų sistemų reformų prielaidos ir tendencijos, atliktas Lietuvos gyventojų informuotumo apie pensijas ir taupymo senatvei būdus tyrimas. Tyrimo rezultatai parodė, jog nagrinėtos šalys susiduria su gyventojų senėjimo problemomis ir nors reformuodamos pensijų sistemas siekia užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą senatvės sulaukusiems piliečiams, tačiau pastebima tendencija mažinti valstybės vaidmenį pensinio aprūpinimo srityje, siekiant, kad piliečiai būtų suinteresuoti patys rūpintis savo pensija. Tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, jog nepakankamas respondentų informuotumas pensijų klausimais, lemia jų neigiamą požiūrį į šalies pensijų sistemą ir skatina nepasitikėjimą privataus kaupimo sistema. Nors išėjimą į pensiją gyventojai sieja su mažėjančiomis pajamomis ir pablogėjusia gyvenimo kokybe, tačiau nėra suinteresuoti taupyti ir savarankiškai ruoštis senatvei.

Pagrindiniai žodžiai: pensijų sistemų modelis, gyventojų senėjimas, pensijų reformos, pensijų reformų tendencijos, gyventojų informuotumas.

Veniukevičiūtė A. Pensions' systems models in Europe/ Master's Work in Public Administration. Supervisor assoc dr. A. Bitinas. – Vilnius: Faculty of Public Administration, Mykolas Romeris University, 2008.

ANOTATION

In master paper were analyzed pensions' systems models in chosen European states, valued tendency and assumption of pensions' systems reforms, made the research according to Lithuanian peoples' informing about pensions and savings ways. The result of the research has shown that analyzed countries, faces o peoples' aging problems and reforming pensions' system wants to guarantee social security to old-age people. But it was noticed a tendency to reduce the role of state in area of pensions provision, because of citizens' interest in tending with pension. The results of the research confirmed hypothesis that not enough respondents privities according to pensions, shows their negative attitude to the countries' pensions' system and prompts distrust of private accumulation system. Though retirement people identify with low incomes and bad life conditions, there is no interest to save and to prepare for old-age independently.

Key words: pensions' systems model, peoples' aging, pensions' reforms, pensions' systems tendency, people informing.

SANTRAUKA

Pensija – tai senatvės pajamos, skirtos kasdieniam senų žmonių vartojimui finansuoti. Šiandieniniame pasaulyje pensininkai sudaro apie penktadalį visų gyventojų, todėl senatvės pensija kiekvienoje valstybėje tampa viena iš opiausių ekonominės politikos sričių, kurioje susipina ne tik kartų konfliktas, pensijos dydis, bet ir ne visuomet palankus požiūris į senesnio amžiaus žmones. Kai kuriose šalyse pensijų sistemos jau turi galias tradicijas, tuo tarpu Lietuvos pensijų sistema dar yra tik vystymo ir tobulinimo etape, todėl kitų šalių pensinio aprūpinimo sistemų kūrimo patirtis yra labai svarbi ir naudinga. Atliekamu tyrimu siekiama išanalizuoti Europos valstybių pensijų sistemų modelius bei jų reformų tendencijas teoriniu aspektu, įvertinant numatomas Lietuvos pensijų sistemos reformas kitų šalių kontekste ir ištiriant Lietuvos gyventojų informuotumą apie šalies pensijų sistemą bei taupymo senatvei ypatumus.

Pirmoje dalyje analizuojama pensijų sistemų modelio samprata ir terminologinės problemos, pateikiami teoriniai pensijų sistemų modeliai, nagrinėjami pensijų sistemų klasifikacijos ypatumai, atliekama pensijų sistemų modelių reformų prielaidų ir numatomų tendencijų analizė Europos šalyse.

Antroje dalyje nustatyti lyginamieji pensijų sistemų modelio elementai ir atlikta pasirinktų Europos šalių ir Lietuvos pensijų sistemų modelių analizė, išskiriant kiekvieno modelio esminius bruožus, pagrindines sąlygas senatvės pensijai gauti, numatomas pensijų modelių reformų prielaidas ir jų tendencijas.

Trečioje dalyje pateikiamas pensijų sistemų tyrimo metodologijos aprašymas, pristatomi ir interpretuojami atlikto tyrimo, skirto išsiaiškinti šalies gyventojų turimas žinias apie pensijų sistemą bei taupymo senatvei ypatumus, rezultatai.

Tyrimo rezultatai parodė, jog nagrinėtos šalys susiduria su gyventojų senėjimo problemomis ir nors reformuodamos pensijų sistemas siekia užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą senatvės sulaukusiems piliečiams, tačiau pastebima tendencija mažinti valstybės vaidmenį pensinio aprūpinimo srityje, siekiant, kad piliečiai būtų suinteresuoti patys rūpintis savo pensija. Tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, jog nepakankamas respondentų informuotumas pensijų klausimais, lemia jų neigiamą požiūrį į šalies pensijų sistemą ir skatina nepasitikėjimą privataus kaupimo sistema. Nors išėjimą į pensiją gyventojai sieja su mažėjančiomis pajamomis ir pablogėjusia gyvenimo kokybe, tačiau nėra suinteresuoti taupyti ir savarankiškai ruošti senatvei.

SUMMARY

Pension – old-ages incomes for daily old people's consumption to finance. Nowadays, where pensioners make about fifth of population, old-age pension becomes one of the most important economical areas of policy in every state, in which not only generation's conflict, the size of pension mixes, but also, negative attitude to old-aged people. In some countries the systems of pensions already have deep traditions, while Lithuanian pensions' system is only developing, so the experience of systems provision creation from other countries is very important and useful.

The purpose of this research is to analyze the models of Europe nation's models of pension systems and their reforms tendency according to the theory valuing reforms of Lithuanian pensions' system according to the other countries and exploring Lithuanian peoples' information about country's pension system and economizing features.

In the first part is analyzed the understanding of pensions' systems models and terminological problems, also it is presented theoretical models of pension systems, peculiarities of it's classification, it is done the analysis of pensions systems models, reforms background and tendency in European countries.

In the second part it is fixated comparable elements of pensions' system model and made the analysis of chosen European countries and Lithuanian pensions' system models, marking the main features, circumstances to get old-age pension, also it is valuing social, demographical, economical conditions, determinant backgrounds and tendency of pensions' models reforms.

In the third part it is presented the methodological description of research, presented the results of the research to find out peoples' knowledge about pensions' system and saving peculiarities.

The result of the research has shown that analyzed countries, faces o peoples' aging problems and reforming pensions' system wants to guarantee social security to old-age people. But it was noticed a tendency to reduce the role of state in area of pensions provision, because of citizens' interest in tending with pension. The results of the research confirmed hypothesis that not enough respondents privities according to pensions, shows their negative attitude to the countries' pensions' system and prompts distrust of private accumulation system. Though retirement people identify with low incomes and bad life conditions, there is no interest to save and to prepare for old-age independently.

PRIEDAI

ANKETA

Gerbiamas respondente,

Mykolo Romerio Universiteto, Viešojo administravimo fakulteto magistrantė Akvilė Veniukevičiūtė atlieka tyrimą, skirtą išsiaiškinti Lietuvos gyventojų informuotumą apie Lietuvos pensijų sistemą ir taupymo senatvei įpročius bei galimybes. Prašome atsakyti į pateiktus klausimus pažymint Jums labiausiai tinkančius atsakymų variantus arba įrašyti savo nuomonę eilutėje „Kita“. Dėkojame už Jūsų sugaištą laiką.

1. Jūs esate:

- vyras moteris

2. Jūsų amžius:

- iki 30 metų
 31-40 metų
 41-50 metų
 51-62 metai
 virš 62 metų

3. Jūsų pragyvenimo šaltinis (pažymėkite visus Jums tinkančius variantus):

- darbo užmokestis
 neįgalumo pensija
 išankstinė pensija
 nedarbo draudimo išmoka
 socialinės pašalpos
 pajamos iš žemės ūkio veiklos
 pajamos iš individualios veiklos
 kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

4. Pajamos tenkančios vienam Jūsų šeimos nariui per mėnesį:

- iki 300 Litų
 301-500 Litų
 501-700 Litų
 701-900 Litų
 901-1100 Litų
 daugiau kaip 1100 litų

5. Kaip vertinate Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemą?

- palankiai
 nepalankiai
 neturiu nuomonės

6. Kaip manote ar Jūs turite pakankamai informacijos apie Lietuvos pensijų sistemą?

- taip
 ne

7. Ar žinote nuo ko priklauso valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos dydis?

- nuo turimo darbo stažo
 nuo turėtų pajamų dydžio
 nuo darbo stažo ir turėtų pajamų dydžio
 nežinau

8. Koks yra minimalus darbo stažas bazinei senatvės pensijai gauti?

- 10 metų
- 15 metų
- 20 metų
- 25 metai
- nežinau

9. Ar žinote, kas yra trečioji pensijų pakopa Lietuvoje?

- valstybinio socialinio draudimo pensija, mokama perskirstant dirbančiųjų įmokas dabartiniams pensininkams
- dalies „Sodrai“ mokamų įmokų pervedimas į dirbančiųjų asmeninę sąskaitą, kaupiant įmokas pensijų fonduose
- savanoriškas pensijos kaupimas gyvybės draudimo ir pensijų fonduose
- nežinau

10. Ar pasitikite privačių pensijų sistema?

- pasitikiu
- nepasitikiu, manau, kad tai rizikinga
- nežinau, kas yra privati pensija
- kita ((įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

11. Ar šiuo metu dirbate?

- Taip
- Ne

12. Kokio amžiaus planuojate baigti savo darbinę karjerą?

- sulaukęs/usi pensinio amžiaus
- likus 1- 5 metų iki pensijos
- planuoju dirbti ir sulaukus pensinio amžiaus
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

13. Ar norėtumėte pasinaudoti išankstinio išėjimo į pensiją galimybe?

- taip
- ne

14. Kaip manote, ar pasikeis Jūsų gyvenimo kokybė išėjus į pensiją?

- taip, pagerės
- taip, pablogės
- ne, manau, kad išėjimas į pensiją neturės įtakos mano gyvenimo kokybei

15. Kaip manote, kas bus Jūsų pagrindinis pajamų šaltinis senatvėje?

- „Sodros“ mokama pensija
- Privačiose kaupimo bendrovėse sukaupta pensija
- Vaikų parama
- Įvairios valstybės mokamos pašalpos
- darbo pajamos, nes sulaukęs/usi pensinio amžiaus planuoju toliau dirbti
- pajamos iš žemės ūkio veiklos
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

16. Ar taupote senatvei?

- taip
- ne (pereikite prie 18 klausimo)

17. Kaip taupote senatvei?

- periodiškai pervedu dalį pinigų į banko sąskaitą
- investuoju pinigus į nekilnojamąjį turtą
- esu pasirašęs/usi pensijų kaupimo sutartį
- kaupiu pinigus namuose
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

18. Kodėl netaupote senatvei?

- trūksta pinigų
- trūksta informacijos apie taupymo galimybes
- nepasitikiu privačiomis pensijų kaupimo bendrovėmis
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

19. Kokio amžiaus Jūsų manymu reikėtų pradėti taupyti senatvei?

- 20-30 metų
- 31-40 metų
- 41-50 metų
- 51-60 metų

20. Kiek lėšų galėtumėte skirti papildomam kaupimui senatvei?

- iki 100 Litų
- 101-200 Litų
- 201-300 Litų
- 301-400 Litų
- Daugiau kaip 400 Litų
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

21. Kaip manote, kur būtų geriausia kaupti pinigus skirtus senatvei?

- taupyti pinigus namuose
- kaupti pinigus banko sąskaitoje
- pradėti papildomai kaupti pensijai mokant įmokas gyvybės draudimo bendrovėms ar privatiems pensijų fondams
- įsigyti vertybinių popierių (akcijų, vyriausybės obligacijų, verslo bendrovių obligacijų ir t.t.)
- Kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

22. Iš kur gaunate informacijos apie pensijas bei taupymo senatvei galimybes?

- Iš spaudos, televizijos, radijo
- Iš pažįstamų, giminaičių
- Iš draudimo konsultantų
- informacijos negaunu, neturiu žinių apie pensijas bei taupymo senatvei galimybes
- kita (įrašykite Jums tinkantį variantą)_____

Dėkojame už atsakymus